

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

1958 YILI EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMI
VE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
DİLEK SÜREKÇİ

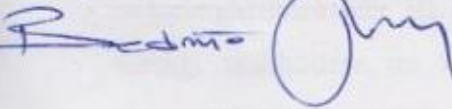
Danışman
Yrd. Doç. Dr. Rıza ARSLAN

Bandırma, 2005

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans tezi jürimiz tarafından incelenerek, aday Dilek SÜREKÇİ .14.03.2005.. tarihinde tez savunma sınavına alınmış ve sınav sonucunda sunulan tezinBasarılı..... olduğuna oy ...birliği..... ile karar verilmiştir.

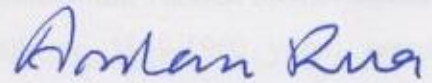
ÜYE

Prof. Dr. Bedriye TUNGSİPİR

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Rıza ARSLAN

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Alpaslan SİRİEL

ÖZET

“1958 Yılı Ekonomik İstikrar Programı ve Değerlendirilmesi” adlı çalışmayı seçmemin nedeni, adı geçen döneme ait verilere literatürde az rastlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu amaçla dönemin hükümetinin sunduğu Niyet Mektubu (Turkish Memorandum) baz alınarak program öncesi ve sonrası dönem ekonomik anlamda analiz edilmiştir. Dolayısıyla döneme ait Turkish Memorandum, ilk defa orijinal şekliyle tezde sunulmakta ve Türk hükümetinin Turkish Memorandum’a ne kadar uygun ekonomi politikaları izlediği analiz edilmektedir. Bu amaçla çalışmanın I. Bölümünde, 1958 yılı öncesindeki ekonominin genel durumu değerlendirilmiş ve ekonomik krizin nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. II. Bölümde, Turkish Memorandum sunulmakta ve 1958 öncesi ekonomik veriler baz alınarak değerlendirilmektedir. III. Bölümde ise, Türk hükümetinin, Turkish Memorandum’da verdiği taahhütlere ne kadar uygun davrandığı ve 1958-1960 yılları arasında ekonomide yaşanan gelişmeler genel anlamda analiz edilmektedir. Sonuç olarak 1950-1958 yılları arasında izlenen yanlış ekonomi politikaları neticesinde kamu borcu büyümüş ve ödenemeyecek oranlara ulaşmıştır. Dolayısıyla DP hükümetinin moratoryum ilan etmesi kaçınılmaz olmuştur. Moratoryum ilan edildikten sonra DP hükümeti dış borç arayışlarına girmiş fakat sonuç alamayınca IMF ve OEEC ile görüşmelere başlamıştır. Görüşmeler neticesinde Turkish Memorandum IMF’ye sunulmuş ve Türkiye’nin birikmiş dış borçları 1961 sonrasına ertelenmiş ayrıca belirli bir oranda dış borç temin edilmiştir. Çalışma, Türk hükümetinin memorandumda verdiği taahhütlerin de arkasında durmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla hipotez olarak ileri sürdüğümüz 1958 Ekonomik İstikrar Programının Uygulanma Başarısı sorusu olumsuz cevaplandırılmak zorundadır.

Anahtar kelimeler; enflasyon, dış borçlanma, moratoryum, bütçe açıkları, niyet mektubu, ekonomik istikrar programı.

ABSTRACT

The reason for choosing "The 1958 Economic Stability Program and its Evaluation" as my thesis topic is due to the difficulties in reaching the necessary resources of that period. For this reason, The Turkish Memorandum which was presented by the government of that period has been requested and some economic analysis have been made about pre-program and post-program periods. The original Turkish Memorandum has been included to the thesis for the first time and Turkish Government's policies related to this program have been analyzed. In the first part of this study, the general economic outlook of the country was studied and I tried to find out the reasons of the economic crisis. In the second part, the Memorandum presented by the Turkish Government and the period before 1958 regarding the economic figures of that time were studied. In the third part, Turkish Government's response and policies towards its memorandum and new developments in the area of economy have been analyzed. As a result of wrong economic policies applied between 1950 and 1958, the loans of the state increased to a unpayable level and The Democrat Party government had to declare moratorium. After moratorium was declared The Democrat Party government was in search of foreign credit and started to make negotiations with IMF and OEEC. After the negotiations, Turkish memorandum was presented to IMF and turkish debt repayment was postponed to after 1961 and a certain amount of credit was provided. In this study, it has been found out that Turkish government couldn't keep its promises. Consequently, the question for the success of the the Economic Stability Program should be answered negatively.

Key words: inflation, foreign credits, moratorium, budget deficit, memorandum, and Economic Stability Program.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

1958 Ekonomik İstikrar Programı ile Türkiye Cumhuriyeti IMF ile ilk borçlanma anlaşmasını yapmıştır. Çalışmada, Turkish Memorandum baz alınarak 1958 Ekonomik İstikrar Programının öncesi ve sonrası analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonunda programın başarıyla uygulanmadığı ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında desteğini esirgemeyen değerli hocam ve danışmanın Yrd.Doç.Dr. Rıza ARSLAN başta olmak üzere, niyet mektubuna ulaşmamda önemli katkısı olan Maliye Bakanlığı, Bütçe Yönetimi ve Mali Kontrol Daire Başkanı sayın Abdülkadir GÖKTAŞ'a, önerileri ve destekleri için, Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER'e, Yrd.Doç.Dr. Alparslan SEREL'e, mesai arkadaşlarıma ve aileme teşekkürü borç bilirim.

Dilek SÜREKÇİ

Bandırma, 2005

1.1.1 1958-1959 Döneminde Dış Ticaret ve Ödemeler Bilançosu	21
A. Dış Ticaret	24
B. Ödemeler Bilançosu	27
1.1.2 İstikrar Programının Başarı ve Başarısızlıkları	29
II. KÖLEM	
1958 YILI EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMI, İÇERİĞİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	
2.1.1.1 1958 YILI EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMI	30
2.1.1.2 TÜRKİSH MEMORANDUMU (Niyet Mektubu)	32
2.1.1.3 TÜRKİSH MEMORANDUMU'na Yer Alan Yabancı	33
Değerlendirmeler	34

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1958 YILI EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMI ÖNCESİNDE EKONOMİNİN GENEL DURUMU

Bölüme Giriş.....	4
I.1 Borçlanmaya Neden Olan Faktörler (1950-1958).....	4
I.1.1 Tarım Politikası.....	5
I.1.2 Sanayi Politikası.....	9
I.1.3 Kamu Borçlanmasında Bütçe, Para ve Kredi Politikalarının Etkileri.....	13
A. Bütçe Politikaları.....	13
B. Para Politikası.....	20
C. Kredi Politikası.....	21
I.1.4 1950-1958 Döneminde Dış Ticaret ve Ödemeler Bilançosu.....	23
A. Dış Ticaret.....	24
B. Ödemeler Bilançosu.....	29
I.3 Bölümün Değerlendirilmesi ve II. Bölüme Geçiş.....	30

II. BÖLÜM

1958 YILI EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMI, İÇERİĞİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bölüme Giriş.....	32
II.1 TURKISH MEMORANDUM (İlk Niyet Mektubu).....	32
II.2 TURKISH MEMORANDUM'da Yer Alan Vaatlerin Değerlendirilmesi.....	37

II.2.1 Bütçe Politikaları.....	39
II.2.2 KİT'lerin Konumları.....	41
II.2.3 Kamu Borçları.....	42
II.2.4 Özel ve Kamu Bankalarının Konumu.....	43
II.2.5 Dış Ticaret Politikasının Yeniden Yapılandırılması.....	44
II.3 IMF ve OEEC'nin Ekonomik İstikrar İçin Gerekli Gördüğü Diğer Uygulamalar.....	47
II. 4 Bölümün Değerlendirilmesi ve III. Bölüme Geçiş.....	50

III. BÖLÜM

1958 EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMININ UYGUNLAMA BAŞARISI

Bölüme Giriş.....	51
III.1 Hükümetin Para ve Kredi Politikası (1958-1960).....	51
III.1.1 Merkez Bankası Politikası (1958-1960).....	53
III.1.2 Ticari Banka Kredileri Politikası (1958-1960).....	56
III.2 Hükümetin Dış Ticaret Politikası.....	57
III.2.1 Kambiyo Politikası.....	60
III.3 Hükümetin Bütçe Politikası (1950-1958).....	62
III.3.1 Hükümetin KİT ve Yatırım Politikası ve Bunların Bütçeye Etkileri.....	65
III.4 Ekonomik İstikrarsızlığın Sosyal ve Siyasi Gelişmeler Üzerindeki Etkileri.....	66
SONUÇ	70
EKLER	74
EK-1: TURKISH MEMORANDUM.....	74
EK-2: Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın Beyanatı.....	86
EK-3: Stacial Tables.....	92
KAYNAKÇA	108

TABLÖLAR

Tablo 1: Zirai Üretim (1949-1957).....	6
Tablo 2: 1949-1959 Yılları Arasında Yapılan Kara Yolları.....	8
Tablo 3: 1950-1960 Dönemi Sınai Yatırımların Dağılımı (%).....	11
Tablo 4: GSMH ve Sektörel Büyüme Hızları, 1938-49 ve 1950-1959 Dönemleri (Yıllık Ortalama Büyüme Hızları, %).....	12
Tablo 5: Bütçe Açıkları (1950-1960) (milyon lira).....	14
Tablo 6: Toplam Kamu Harcamalarının Gelişimi.....	15
Tablo 7: Genel Bütçe Gelirleri Bileşimi (1950-1957) (%).....	16
Tablo 8: Vergi Gelirleri Bileşimi (1950-1960) (%).....	17
Tablo 9: Bütçe Açıklarının Finansmanı (1950-1960) (milyon lira).....	17
Tablo 10: Devlet Borçları (1946-1955) (milyon lira).....	18
Tablo 11: Büyüme Hızı Enflasyon Oranı Para ve Kredi Miktarı Değişimi (1950-1960) (%).....	20
Tablo 12: 1950-1959 Yıllarında Dış Ticaret Dengesi (milyon dolar).....	24
Tablo 13: 1948-1958 Yılları Arasında İhraç edilen Mal veya Mal Gruplarının Miktarı (000 Ton).....	25
Tablo 14: Kalem Çeşitlerine Göre İthalat (1949-1957) (milyon dolar).....	26
Tablo 15: Ödemeler Bilançosu (1950-1960) (milyon dolar).....	29
Tablo 16: 12 Aylık İthalat Listesi 1958 (milyon dolar).....	48
Tablo 17: Büyüme Hızı, Enflasyon Oranı, Para ve Kredi Miktarı Değişimi (1957-1960).....	52
Tablo 18: Para Arzı (1957-1960) (milyon lira).....	52
Tablo 19: Emisyon ve Mevduatlardaki Artışlar (1958-1960) (milyon lira).....	53
Tablo 20: Merkez Bankası Kredileri (işlem çeşitlerine göre, milyon lira).....	55
Tablo 21: Ticari Banka Kredileri (milyon lira).....	56
Tablo 22: Ödeme Sistemlerine Göre İthalat ve İhracat (1954-1960).....	57
Tablo 23: Dış Ticaret (1958-1960) (milyon dolar).....	58
Tablo 24: 1954-1960 Yılları Arasında Belli Bazı Madde Grubuna Göre İhracat (milyon dolar).....	58
Tablo 25: Dört Büyük Madde Grubuna Göre İthalat (1958-1960) (milyon	

dolar).....	59
Tablo 26: Ödemeler Bilançosu, (milyon dolar).....	60
Tablo 27: Bütçe Açıkları (1957-1960) (milyon lira).....	63
Tablo 28: Kamu Yatırım Harcamaları (1958-1960) (%).....	63
Tablo 29: Türkiye’de Harcamalar (milyon lira).....	64
Tablo 30: Bütçe Açıklarının Finansmanı (milyon lira).....	64
Tablo 31: 1950 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları.....	68
Tablo 32: 1957 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları.....	68

GİRİŞ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ile ekonomik ve askeri alandaki ilişkilerini yoğunlaştırmış ve batı bloğu içinde kurulan ekonomik, askeri ve siyasi örgütlere katılmıştır. Bu doğrultuda, 1945 yılında Birleşmiş Milletlerin kurucu ülkeleri arasında yer almış, 1947 yılında IMF (International Monetary Fond: Uluslararası Para Fonu) ve IBRD'ye (International Bank for Reconstruction and Development: Dünya Bankası) üye olmuş, 1948 yılında OEEC'ye (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, 1961 yılında OECD) ve 1952 yılında NATO'ya (Kuzey Atlantik Savunma Paktı) katılmıştır.

Türkiye'de, savaş sonrasında, dış ilişkilerde olduğu gibi iç siyasi yapıda da değişim söz konusudur. Savaş yıllarında CHP'nin (Cumhuriyet Halk Partisi) izlediği politikalarından rahatsız olan bir grup milletvekili CHP'den ayrılarak 1946 yılında Demokrat Parti'yi (DP) kurmuştur. Türkiye böylece çok partili hayata geçmiştir. Tabanını büyük toprak sahiplerinin, tüccarların ve köylülerin oluşturduğu DP, 1950 yılı seçimlerinde büyük bir oy farkıyla iktidara gelmiştir. DP Hükümeti, programında, önceki dönemlerden farklı olarak, kaynak kullanımında önceliği tarım kesimine ve tarım kesiminde verimi artıracak yatırımlara tahsis edeceğini açıklamıştır. Bunun yanında sanayileşmede devletçi politikaları eleştirerek özel sektörün destekleneceğini ve dış ticarete ise liberal bir politika izleyeceğini vaat etmiştir.

Türkiye'de, 1950-1953 yılları arasında, olumlu iç ve dış konjonktürün etkisiyle ekonomide önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tarımda makineleşme oranı artmış, yeni ekime açılan alanlar ve elverişli iklim koşulları tarımsal hasılanın artmasına neden olmuştur. Sanayi sektörü de, tarım kesiminin artan gelirlerine bağlı olarak, dönem içinde önemli gelişmeler göstermiştir. Bununla birlikte dönemin ilk yıllarında (1950-1953) kamu kesimi yatırımları sınırlı kalmıştır. Bu yıllarda kamu işletmelerinin kısmen veya tamamen özelleştirilmesi amaçlanmakla birlikte, özel sektör yeterli sermaye ve bilgi birikimine sahip olmadığı için kendisinden beklenen kamu işletmelerini satın alma gücünden uzaktır. Neticede özel sektörden beklenen sanayileşme hamleleri gelmeyince

dönemin ikinci yarısından itibaren (1954) devlet yatırımları tekrar devreye girmek zorunda kalmıştır. Kamu yatırımlarının, ulaştırma, madencilik ve enerji gibi büyük sermaye gerektiren alanlarda gerçekleşmiş ve bu yatırımlar, kamu harcamalarının yükselmesine ve kamu borçlarının yükselmesinin nedeni olmuştur.

1950-1960 yılları arasında Türkiye’de kamu kesiminde ortaya çıkan borçlanma, bazı Türkiye Ekonomisi uzmanlarına göre, “*planlı ve programlı*” bir ekonomi politikası yürütülmemesinden kaynaklanmaktadır. 1950-1953 yılları arasında dış ticaret liberalize edilirken, planlı bir dış ticaret politikasının yürütülmemesi, ithalatın ihracata oranla daha fazla artmasına ve dış ticaret açıklarının kronikleşmesine neden olmuştur. 1954 yılından itibaren Türkiye, dış ticaret borçlarını ödeyemez duruma gelmiş ve moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu durum 1954-1958 yılları arasında Türkiye’nin kredibilitesinin düşmesine ve kredi temin edememesine neden olmuştur. 1955-1958 yılları arasında dış ticaret sadece karşılıklı ticaret anlaşmalarına bağlı olarak ve devlet desteğinde yürütülebilmektedir.

Hükümet dış borcun arttığı 1954-1958 yılları arasında kredi temin edebilme amacıyla IMF ve diğer uluslararası kuruluşlarla görüşmelerde bulunmuş fakat bu görüşmeler sonuç vermemiştir. Çünkü bu kurumlarca kamu borçlarının azaltılmasına yönelik, devalüasyon başta olmak üzere, tenkitler kabul edilmemiştir. Ancak bu yıllarda hükümet, Türkiye’nin dış borçlarını azaltmaya yönelik bazı tedbirler almıştır; 1956 yılında Milli Korunma Kanununu tekrar yürürlüğe koymuş ve “*kontrol ve müdahaleler*”le ekonomi üzerindeki kontrol artırılmıştır. Fakat 1954 yılından sonra kamu harcamalarının ve yatırımlarının artması zaten açık veren bütçe dengesini iyice bozmuştur. Kamu açıklarının finansmanı için ise yüksek oranda Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması fiyatlar genel seviyesinin aşırı ölçüde yükselmesine ve enflasyon baskısının oluşmasına neden olmuştur.

Ekonomik krizin ağırlaşması, 1958 yılında hükümeti IMF ile görüşmelere tekrar zorlamış ve varılan uzlaşma sonrasında Türkiye IMF’ye ilk borçlanma anlaşması yapmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde alınan ekonomik istikrar tedbirleri, 4 ağustos 1958 tarihinde uygulanmaya konmuştur.

Türkiye'nin, 1954 yılından itibaren, kaynak sıkıntısına düşmesi, büyümenin dış borçlanmaya bağlı olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Hükümet 1954-1960 döneminde dış kredileri ve emisyonu kullanarak enflasyoncu bir büyüme politikası izlemiştir. Dönem içinde büyük toprak sahipleri başta olmak üzere, dış ticaretle uğraşan iş çevreleri ve spekülâtorler rantlar elde etmişlerdir.

Çalışmanın I. Bölümünde, Türkiye'de 1958 yılı öncesinde ekonominin genel durumu değerlendirilmekte ve kamu borçlarının artışının nedenleri araştırılmaktadır. II. Bölüm, İstikrar Programı, yani IMF'ye sunulan niyet mektubuna yer vermekte ve daha sonra alınan tedbirlerin Türkiye'nin yapısal problemlerini gidermede ne ölçüde yeterli olduğu analiz edilmektedir. III. Bölümde ise çalışma programa uygulamada ne kadar sadık kalındığını ve varsa sapmaların tespit edilmesini amaçlamaktadır. Çalışma genel bir sonuç ve değerlendirme ile son bulmaktadır.

Çalışma, literatür taraması yapılarak yürütülmüştür. Literatür taramasında; T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, IMF, TBMM ve T.C. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan döneme ait orijinal belgeler ve yayınlar temin edilmiştir. Döneme ait veriler T.C. Merkez Bankası, Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet Planlama Teşkilatı ve IMF veri bankalarından temin edilmiştir. Bununla birlikte, 1950-1960 yılları arasında çıkan Forum dergisi, Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri taranmış ve gerekli olabilecek ve çalışmaya katkısı düşünülen makale ve haberler kaynak değerlendirmesine dahil edilmişlerdir.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 4 AGUSTOS 1958 YILI EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMI ÖNCESİNDE EKONOMİNİN GENEL DURUMU

Bölüme Giriş:

I. Bölümde, 4 Ağustos 1958 İstikrar Tedbirleri öncesinde Türkiye Ekonomisinin genel durumu analiz edilmektedir. Bunun nedeni, dönemin hükümeti tarafından izlenen ekonomi politikalarından kaynaklanan borçlanmanın nedenlerinin ortaya konulmasıdır. Bu amaçla bölümde ilk olarak 1950-1960 dönemi tarım ve sanayi politikaları analiz edilmekte daha sonra bütçe, para ve kredi politikalarının borçlanma üzerindeki etkileri ortaya konulmaktadır. Bölümde borçlanmanın bir diğer nedeni olarak dönem içinde yürütülen dış ticaret politikaları analiz edilmekte, özet ve II. Bölüme geçişle bölüm son bulmaktadır.

I.1 Borçlanmaya Neden Olan Faktörler (1950-1958)

Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında artan kamu borçlanmasında, dönemin başından itibaren sürdürülen plansız tarım ve sanayi politikaları, bütçe, para ve kredi politikaları ve dış ticaret politikaları etkili olmuştur. 1950-1954 yılları arasında ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler, dış borçlanma ve iç konjonktürün sona ermesiyle, 1954 yılından itibaren yerini döviz darboğazına ve enflasyona bırakmıştır. Çünkü hükümet yaşanan borç krizini emisyonla aşmaya çalışmıştır. Bu durum ise dış borçlanmanın daha da artmasına, bütçe ve dış ticaret açıklarının kronikleşmesine ve enflasyonunu tırmanmasına neden olmuştur.

1.1.1 Tarım Politikası

Türkiye’de, Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar tarım sektörünün sorunlarının gözardı edildiği savunulmaktadır¹. 1950 yılından itibaren ise tarım sektörü öncülüğünde büyüme politikası izleneceği vaat edilmiştir. Bu nedenle mevcut kaynakların öncelikle tarım kesimine ve tarım sektörünü destekleyecek yatırımlara tahsisine karar verilmiştir. Tarımsal üretimdeki artışa bağlı olarak iç talebin yükselmesi sonucunda sanayi sektöründe canlanmanın yaşanacağı savunulmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye yüksek miktarda dış yardım ve kredi almış*, 1948-1953 yılları arasında da Marshall yardımlarından yararlanmıştır. Tarım sektöründe makineleşme bu yardımlar sayesinde artış göstermiştir. 1950-1960 yılları arasında DP hükümet programlarında, tarım sektörünün gelişmesine öncelik vereceğini ve mevcut kaynakların bu yönde kullanılacağını belirtirken² Avrupa’nın ve ABD’nin tarımsal ürünlere ve madenlere olan ihtiyaçlarının olacağını düşünmüştür. Fakat DP’nin kurucularının ve tabanının da tarım kökenli oldukları gözönünde tutulduğunda tarım sektörünün önem kazanmasının nedenleri daha doğru anlaşılabilir.

Dönem içinde, tarım sektöründeki gelişmeler incelenirken; 1950-1953 yılları arasında tarımsal üretimde artış kaydedildiği gözlemlenmektedir. Yeni alanların tarımsal üretime açılması ve iklimin de iyi geçmesiyle 1950-1953 yılları arasında, tarım kesiminin GSMH içindeki payı %44.7’ye yükselmiştir³. Dönem içinde tarım kesimine yönelik yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı ise %22’dir⁴. Bu yıllarda Avrupa’da Türkiye’ye geleceğin tahıl ambarı olarak bakılmaktadır. 1954 yılından itibaren ise tarımsal üretiminde iklim koşullarına bağlı olarak büyük düşüşler yaşanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte teknik bilgisizlik nedeniyle, traktörlerin bakım sorunlarının artması ve makineli tarımda gerilemeler yaşanması, tarımın GSMH içindeki payının aynı hızla artmasına engel olmuştur.

¹ Hüseyin Şahin, (2002), *Türkiye Ekonomisi*, (Bursa: Ezgi Kitabevi), s. 115., Memduh Yaşa, (1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, (İstanbul: Apa Ofset Basımevi), s. 162.

* Türkiye 1946-1950 yılları arasında 391 milyon dolar dış kaynak temin edilmiştir. Bu kaynakların 294 milyon doları ABD’den (177 milyon doları bağış, 117 milyon doları kredi olarak) sağlanmıştır. (Kaynak: Hüseyin Şahin, age, s. 107)

² Nuran Dağlı, Belma Aktürk, (1988), *Hükümetler ve Programları 1920-1960* (Ankara), s. 154-165.

³ Korkut Boratav, (1998), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, (İstanbul: Gerçek Yayımevi), s. 81.

⁴ Hüseyin Şahin, age, s. 103.

Tablo 1'de görüldüğü üzere tarımsal alanlar, makineleşmeye bağlı olarak, genişleme göstermiştir. 1949-1957 yılları arasında işlenen tarımsal arazi 13264 binden 22161 bin hektara çıkmıştır. Traktör sayısının artmasına bağlı olarak 1954-1957 yılları arasında traktörle işlenen arazinin payının da giderek arttığı görülmektedir. Oranlara bakıldığında tarımsal üretim, 1949-1953 yılları arasında, makineleşmeye ve elverişli iklim koşullarına bağlı olarak yükselirken, 1954 yılından sonra artış hızı azalmıştır. Dönem içinde sınai bitkilerin üretimi ise, hububat ekimi ile karşılaştırıldığında, oldukça düşük olmakla birlikte sınırlı ölçüde artış göstermiştir.

Tablo 1: Zirai Üretim (1949-1957)

Yıl	İşlenen arazi (000 He)	Traktörle işlenen arazi (000He)	Traktörle işlenen arazinin, işlenen araziye oranı	Traktör sayısı	Hububat Ekiliş (000He)	Hububat İstihsal (000Ton)	Sınai Bitkiler (000He)	Sınai Bitkiler (000Tn)
1949	13264	688	%5	9170	7.525	5.348	710.3	1644.5
1950	14542	1244	%8	16858	8.244	7.763	848.0	1876.8
1951	15639	1800	%11.5	24000	8.804	10.679	1034.0	2511.4
1952	17413	2356	%13.5	31415	9.868	12.242	1101.8	2461.8
1953	19371	2670	%13.7	35600	11.077	14.343	1082.4	2776.0
1954	19616	2831	%14.4	37743	11.271	9.624	1055.1	2775.8
1955	20953	3021	%14.4	40282	12.070	12.433	1149.7	3481.6
1956	22453	3225	%14.3	43000	12.370	11.817	1195.9	3580.3
1957	22161	3208	%14.4	44100	12.207	14.398	1218.7	4159.7

Kaynak: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. A. 030.01.

Hükümetin tarım kesimine öncelik veren ekonomi politikası, tarımsal kredilerin yükselmesini ve tarımın makineleşmesini sağlarken, sektörde bazı kesimlerin daha fazla teşvik gördüğü izlenimini uyandırmaktadır. Nitekim dönemin ilk yarısından itibaren dış kredilere bağlı olarak artan traktör ithalatının %90'ı büyük toprak sahiplerine, %8'i orta büyüklükteki çiftçilere ve %2'si devlet çiftliklerine aittir⁵. Bununla birlikte Türkiye'de 1950-1954 yılları arasında 37.743 traktör ithal edilirken, ithalat karşılığı yapılan

⁵ Yıldız Sertel, (1969), *Türkiye'de İlerici Akımlar*, (İstanbul: Ant Yayınları), s. 78.

ödemelerin sadece 7.000 adeti Marshall Yardım Programı kapsamında bulunmaktadır. Dönem içinde diğer traktörlerin ithalatı ise diğer yardımlarla ve ticari kredilerle gerçekleşmiştir⁶.

Ayrıca, 1950-1960 döneminde tarım sektörü, düşük faizli kredilerle desteklenmiştir. Tarım sektörüne aktarılan krediler, ekilen alanların %25'ine sahip olan ve zirai nüfusun %1.5'ini oluşturan büyük toprak sahipleri tarafından kullanılmıştır⁷. T.C. Ziraat Bankasının küçük toprak sahiplerine dağıtabildiği kredi miktarı ise, tüm zirai kredilerin ancak %16'sını oluşturmuştur⁸. Bu teşvikler dışında tarımsal ürünler piyasa fiyatı üzerinde desteklenmiş ve tarım kesimi gelir vergisinden muaf tutulmuştur⁹. Tarımsal gelirlerin vergi dışı bırakılması ise devleti önemli bir gelir kaynağından mahrum bırakmıştır.

Tarım alanlarının kontrolsüz ve verimsiz genişletilmesi, FAO yetkililerinin dikkatini çekmiştir. Nitekim 1959 yılı ağustos ayında, FAO heyet Başkanı Prof. Baade'nin Türkiye ekonomisi ile ilgili hazırladığı raporda, tarım alanlarının gereğinden fazla genişletildiği ve marjinal altı toprakların tarıma açıldığına işaret etmiştir. Rapora göre modern kuru ziraat işleme metotlarına ihtiyaç vardır ve fosfatlı gübre temini gerekmektedir. 1955 yılında ekime açılan arazinin 22.5 milyon hektarlık bölümünün 16.4 milyon hektarı ekime müsait olmayan alanlar olarak belirlenmiş ve bu alanların yaklaşık dört milyon hektarının yeniden mera haline getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Raporda, "...bu kadar fena (az) gıda ile hayvanların yaşaması hayret edilecek bir keyfiyettir. Onun için bu hayvanlardan et, süt ve lif beklemek hatalıdır..."¹⁰ şeklindeki bir ikaz ise başbakan Adnan Menderes tarafından 1958 yılı bütçe görüşmelerinde; "...Evelce et yiyen insanlar yalnız bir kısım vatandaşlardı. Bugün Türk köylüsü de et yemeye başlamıştır...."¹¹ şeklinde değerlendirmiştir. Oysa 1952 yılından itibaren çayırılık olarak ayrılan toprakların hububat ve diğer tarımsal ürünlerin ekimine açılması

⁶ W.H.Nicolls, (1955), "Investment in Agriculture in Underdeveloped Countries", *American Review, Papers and Proceedings*, Vol. XLV, Mayıs, No: 2, ss. 67.

⁷ Yıldız Sertel, age, s. 79.

⁸ *Yön Dergisi*, "Resmi Sektör Bankalarının İşleyişindeki Aksaklıklar", 25 Haziran 1962, ss. 6-7.

⁹ *Cumhuriyet*, "Tarım Politikamız Tenkitlere Uğradı", 27.10.1958, ss. 5., Hüseyin Şahin, age, s.118.

¹⁰ FAO Türkiye Raporu, (1962), Ankara.

¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, (1958), *Başvekil Adnan Menderes'in 1958 Bütçe Müzakerelerindeki Konuşmaları* (Ankara: Basın-Yayın ve Turizm Vekaleti), s. 29.

meraları azaltmıştır. Raporda ayrıca, suyun tarımda kullanılması için gerekli alt yatırımların yapılmadığı da eleştirilmektedir. 1954 yılında sulanan alanların toplam ekili alanların sadece %2'sini oluşturmaktadır¹². Bu durum tarım kesimine aktarılan kaynakların tarımsal verimliliği artıracak alanlarda yeterli oranda kullanılmadığını ifade etmektedir.

Hükümet, tarımsal üretimin pazara açılması amacıyla Tablo 2'de görüldüğü gibi karayolları ağını genişletmiş ve taşımacılığının kullanımını artırmak amacıyla dönem süresince petrol fiyatlarını da ucuz tutmuştur. Bu durum motorlu taşıt kullanımının ve petrol tüketiminin artmasına sebep olmuş ve 1953-1960 yılları arasında benzin tüketiminin %50, motorin tüketiminin ise %107 artmasına neden olmuştur¹³.

Tablo 2: 1949-1959 Yılları Arasında Yapılan Kara Yolları

Yıl	Yapılan Yeni Devlet Yolu Km.	Yapılan Yeni Vilayet Yolu Km.	Yapılan Yeni Köy Yolu Km.
1949	349	-	-
1950	466	267	-
1951	526	598	3153
1952	561	819	5826
1953	932	937	6250
1954	900	987	5889
1955	988	1756	4578
1956	1587	924	7868
1957	1745	1020	6948
1958	2056	1577	7644
1959(*)	1116	1478	6516
Toplam	11226	10363	54678

(*) "1959 yılına kadar Devlet Yollarında 29.12.1960 tarihine kadar tamamlanacağı tahmin edilerek faaliyet neticeleri ve il ve köy yollarında ise 47 vilayette 31.10.1959 tarihine kadar ve 13 vilayette 30.09.1959 tarihine kadar olan faaliyet sonuçlarını içermektedir. İl ve köy yollarına ait 7 vilayetten bilgi alınmadığından toplama dahil edilmemiştir."

Kaynak: Mükhassıs Müşavirlik Tarafından, Memleketin İktisadi ve Mali Vaziyetine Dair Hazırlanan İstatistiklerin Müsteşarlığa Sunulduğu Rapor, 18.08.1958. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, A15, 030.01.

Belirtilen dönemde, Türkiye'de döviz darboğazı nedeniyle ithalat güçlükle yapılabilirken, kamu harcamalarını artırıcı etkisi olan petrol ürünleri fiyatlarının ucuz

¹² Z.Y. Hershlag, (1958), *An Economy in Transition (The Hauge: Van Kaulen)*, s. 223.

¹³ Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği. *1958 İktisadi Raporu*, Ankara, s. 15.

tutulması ve buna bağı olarak Kamu İktisadi Teşekküllerinin (KİT) ortaya çıkan zararlarının bütçeden karşılanması rasyonel değildir.

Özetle; dönem içinde tarımsal üretim, ekime açılan topraklar nedeniyle artış göstermiş, fakat sektörde verimlilik artışı sağlanamamıştır. Bununla birlikte tarımsal ürünler de çeşitlendirilememiştir. Hükümet, verdiği taahhütler doğrultusunda tarım sektörünü desteklemiş ancak rasyonel bir kaynak dağılımı yapılmadığı için gelir dağılımı bozulmuş, kırdan kente göç artmıştır.

1.1.2 Sanayi Politikası

Türkiye’de, 1923 yılından itibaren sanayileşme, kalkınmanın ön koşulu olarak görülmüştür. İkinci Dünya Savaşının başladığı yıllara kadar sanayileşme hedefi doğrultusunda ülke kaynaklarını seferber etmiştir. 1950-1960 döneminde ise, önceki dönemlerden farklı olarak, tarım sektörüne öncelik tanıyan bir ekonomi politikası benimsenmiştir. Hükümet, tarım kesiminde sağlanacak gelişmenin, endüstriyel malların üretimini destekleyeceği görüşünü taşımaktadır. Bu nedenle 1950 yılı öncesinde devletçi sanayileşme politikalarını eleştirmiş ve sanayileşmede özel sektör öncülüğünde bir ekonomi politikası izleneceğini vurgulamıştır. Bu kapsamda, 1950 yılında, DP hükümet programının 43., 45., 47. ve 48. maddelerinde¹⁴ özel sektöre kamu işletmelerinin uygun görüldüğü durumlarda devri, sermaye ihtiyaçlarının giderilmesi ve özel sektörü desteklemeye yönelik teşviklerin verileceği belirtilmiştir.

Hükümetin, dönemin ilk yıllarında, özel kesimin sanayi sektöründeki payını artırmaya yönelik bazı girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, 1950 yılında özel sanayiinin teşviki ve geliştirilmesi amacıyla (uzun vadeli yatırım kredisi ve teknik yardım konularında) Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası (TSKB) kurulmuştur¹⁵. TSKB, Dünya Bankasının gelişmekte olan ülkelere sanayiinin gelişmesi için oluşturduğu, DP Hükümetinin de desteğini alarak ilk defa Türkiye’de uygulamaya koyduğu bir modelidir. Bu bankanın kaynaklarını; Türk Lirası kaynakları, Marshall Yardım Planı Özel Teşebbüs Fonu ve uluslararası banka kredileri

¹⁴ Nuran Dağılı, Belma Aktürk, age, s. 154-165.

¹⁵ Forum, 15.07.1956, cilt:5, sayı: 56.

oluşturmaktadır. Dolayısıyla TSKB, Dünya Bankası tarafından sağlanan Marshall Planı Karşılık Fonlarının özel girişimcilere verilmesinde aracılık yapmıştır.

Bunun dışında, özel sektörü desteklemek ve yabancı sermaye girişini artırmak amacıyla, 1951 yılında, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlüğe konmuştur. Yine aynı amaçla 1954 yılında, artan döviz ihtiyacına bağlı olarak yabancı sermayenin yerli yatırımcı ile eşit şartlarda faaliyet göstermesini sağlayan 6224 sayılı Özel Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu ve 6326 sayılı Petrol Kanunu yürürlüğe konmuştur. Hükümet attığı bu adımlarla yetersiz olan özel girişimi, yabancı sermaye ortaklıklarının kurulmasını ve KİT'lerin anonim şirket haline dönüştürülmesiyle artıracığını düşünmektedir. Fakat tün bu girişimler beklenen ölçüde başarılı olamamıştır. Dönem içinde mili özel sektör, sermaye yetersizliği yanında, girişimci ruhuna ve yeterli oranda teknik bilgiye de sahip değildir. Bununla birlikte 1950-1960 yılları arasında yatırım amaçlı gelen yabancı sermaye ise alınan dış kredilerin %5'ine bile ulaşmamıştır¹⁶. Yani yabancı sermaye girişi yeterli düzeyde artırılamamış hatta dış ticaret dengesi olumsuz etkilenmiştir*. Kamu kesimi, hükümetin niyetinin tersine, her alanda faaliyet göstererek ekonomideki ağırlığını artırmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) yabancı şirketlerle ilgili raporunda, Türkiye'deki şirketlerin %95'inin anonim şirket şeklinde görünmekte olduğu ve bunların anonim şirketlere tanınan mali kolaylıklardan yararlandığı, ancak gerçekte ise anonim şirket sayılabilecek sadece iki şirketin olduğu belirtilmektedir¹⁷. Bu dönemde kurulan yabancı ortaklıklar ise Türk-Otomotiv, AEG-Eti veya petrol kanunuyla gelen Mobil, Shell ve BP'dir.

Bununla birlikte dönemin başından itibaren orta ve büyük işletme tipine geçilmeye başlandığı görülmektedir. 1951 yılında işletmelerin büyüklüğüne ve verimliliğine göre kredi verilmeye başlanmasıyla, küçük ölçekli işletmeler ve zanaatkarlar zor durumda bırakılmıştır. Ekonomide yaşanan sıkıntıların artması ile

¹⁶ Gülten Kazgan, (1999), *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi), s. 105.

* 1950-1960 dönemi içinde döviz olarak Türkiye'ye giren yabancı sermayenin toplamı 20 milyon 300 bin TL'dir. Aynı dönem içinde yurt dışına çıkan sermaye ise 24 milyon TL'dir. Bu durum yabancı sermayenin Türkiye'nin ödemeler bilançosunda 3.7 milyon TL'lik kısmındaki açığını oluşturmaktadır. (Kaynak: Stefanos Yerasimos, (1992), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. (İstanbul: Belge Yayınları), s. 210-211.)

¹⁷ *Cumhuriyet*, "DPT'nin Yabancı Şirketler Hakkındaki Araştırması". 14 Temmuz 1965, ss. 1.

zanaatkarlar zor durumda bırakılmıştır. Ekonomide yaşanan sıkıntıların artması ile küçük işletmeciler faaliyetlerini sürdüremez konuma gelmişlerdir¹⁸. Bu nedenle az sayıda bulunan özel kesime ait işletmeler ancak kamu veya yabancı sermaye ile ortak faaliyet gösterebildiği ölçüde gelişmiştir. Küçük işletmelerin büyük bir çoğunluğu ise genellikle tüketim malları sanayiinde yoğunlaşmışlardır.

Tablo 3: 1950-1960 Dönemi Sınai Yatırımların Dağılımı (%)

Yıl	Özel	Kamu
1950	43	57
1951	44	56
1952	53	47
1953	55	45
1954	38	62
1955	40	60
1956	39	61
1957	46	54
1958	43	57
1959	63	37
1960	52	48

Kaynak: Memduh Yaşa, age, s. 92.

Tablo 3'e bakıldığında, 1950-1953 yılları arasında, kamunun özel sektöre oranla üstünlüğü olmakla birlikte, sınai yatırımlardan aldığı payın dengeli olduğu görülmektedir. 1954-1958 yılları arasında ise kamunun sanayi alanındaki yatırımlarının arttığı görülmektedir. Kamu yatırımları, dönem içinde, ağırlıklı olarak, enerji, madencilik, ulaşım ve sulama alanlarında yoğunlaşmış, özellikle elektrik ve çimento üretiminde yatırım artışları yaşanmıştır*. Bu durum, KİT'lerin artan sayıları yanında büyük hacimde olduklarını da göstermektedir¹⁹. 1957 yılında faaliyete geçen Murgul Bakır, Üçköprü Krom ve Küre Bakır gibi işletmeler kamunun bu yıllardaki girişimlerine

¹⁸ Stefanos Yerasimos, (1992), age, s. 207.

* Bu dönemde büyük hidrolik ve termik santraller kurulmuş, enerji kaynaklarının araştırılması, yatırımı ve üretimi ile ilgili bir çok KİT faaliyete geçmiştir. TPAO dışında; Sular Genel Müdürlüğü 1953 yılında 6200 sayılı kanunla görev ve yetkileri genişletilerek DSI haline getirilmiş ve su kaynaklarından enerji üretecek tesisler kurması için görevlendirilmiştir. 1957 yılında 6974 sayılı kanunla, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ), sermayesinin tamamı devlete ait olmak üzere, kurularak kömür yataklarını aramak, işletmek ve bu madenlerin yan kollarında çalışan şirketlere sınırlı oranda iştirak etme görevi verilmiştir. Elektrik enerjisi alanında ise özel girişimciler de faaliyet göstermektedir. Çukurova Elektrik A.Ş. 1953 yılında, Kepez ve Antalya Elektrik Santralleri T.A.Ş. 1956 yılında kurulmuştur.

¹⁹ Serdar Turgut, (1991), *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi*, (Ankara), s. 164-165.

örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, 1954 yılında petrol aramaları, üretimi ve dağıtımında yerli ve yabancı girişimcilere izin veren 6326 sayılı kanun çıkarılmış ve yine aynı dönemde 6327 sayılı Petrol Kanunu ile Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı kurulmuştur²⁰. Shell, Mobil ve BP arama, sondaj ve üretim konusunda bu yasayla Türkiye’de faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Sanayi işletmeleri istihdam açısından değerlendirilecek olursa, KİT’lerin istihdamın %46’sını bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Ayrıca yaratılan katma değerlerin %58’i ve sabit sermaye yatırımlarının %54’ünü yine kamu gerçekleştirmektedir²¹.

1950-1960 döneminde kamu sektörünün toplam yatırımlar içindeki payının ise %21.7’ye yükseldiği görülmektedir²². Sanayi sektörü üretiminde imalat sanayii üretimi hakimdir. 1950-1960 döneminde bu işletmelerin %38’inin ürettikleri mallar, çeşitli tarım ürünleridir. Bunlar gıda, tütün, içki ve tekstil ürünlerinden oluşmaktadır²³. İmalat sanayiinde, yabancı sermaye yatırımlarının yardımıyla, kimya, ilaç, otomotiv, tarım makina ve aletleri, elektrikli makina, elektronik gibi daha ileri teknoloji gerektiren kollar gelişmiştir²⁴.

Tablo 4: GSMH ve Sektörel Büyüme Hızları, 1938-49 ve 1950-59 Dönemleri
(Yıllık Ortalama Büyüme Hızları, %)

Dönemler	Reel GSMH	Tarım	Sanayi	İnşaat
1939-49	0.6	-1.0	3.3	-1.2
1950-59	6.9	6.2	9.3	8.2
1950-53	11.3	12.2	10.5	15.7
1954	-3	-13.5	9.4	7.4
1955-59	5.5	6.0	8.1	2.4

Kaynak: DİE, Türkiye Milli Gelir ve Harcamaları 1948-1972, Ankara, 1973.

Tablo 4’de, dönemler itibariyle, GSMH’da ve sektörlerde yaşanan büyüme hızları verilmektedir. 1950-1953 yılları arasında sanayileşmenin yıllık büyüme oranı

²⁰ Resmi Gazete, 7 Mart 1954, s. 1.

²¹ DİE, Yıllık İmalat Sanayii İstatistikleri 1964, Sanayi ve İşyeri Sayımı, Ankara, 1968.

²² İlker Parasız, age, s. 113.

²³ Stefanos Yerasimos, (1992), age, s. 207.

²⁴ Stefanos Yerasimos, (1992), age, s. 207-208.

%10.5'dir. 1954-1959 yılları arasında, döviz darboğazı nedeniyle, sanayi sektörü büyüme hızı ise %8.1'e düşmüştür. İthalata getirilen kısıtlamalar, ara ve yatırım mallarının kısıtlanması nedeniyle imalat sektörünün gerilemesine neden olmuştur. Bu olumsuzluklara rağmen, 1955-1959 yılları arasında, sanayi sektörü tarım sektöründen daha hızlı büyüdüğü görülmektedir. Fakat dönemin sonlarında bile ithal ikameci sanayileşmenin ilk aşaması olan tüketim malları sanayinin tamamlandığı belirtilmekle birlikte*, tüketim malları üretimi iç talebi karşılayacak ölçüde tamamlanmamıştır.

Sonuç olarak hükümet bu dönemde, programlarının aksine, devletçi bir ekonomi politikası izlemiştir; sanayide artan kamu yatırımları veya sermayesinin büyük miktarının devlete ait olduğu işletmelerin artması, devletçi sanayileşme politikasına dönüş yapıldığını gösterirken, kaynakların da üretken alanlarda kullanılmadığı görülmektedir. Kamu yatırımlarının büyük ölçekli sermaye yatırımları olmaları bu yatırımların plansız yapılması ve dış kredilere bağlılığının yüksek olması²⁶ ekonomide istikrarsızlığın nedeni gösterilebilir.

1.1.3 Kamu Borçlanmasında Bütçe ve Para Politikalarının Etkileri

Kamu borçlanmasında, plansız bütçe uygulamaları ve KİT'lerin yönetiminden kaynaklanan açıklar önemli rol oynarken bu açıkların kapatılmasında izlenen genişlemeci para ve kredi politikası, enflasyona ve borç yükünün daha da ağırlaşmasına neden olmuştur. Adı geçen faktörleri ayrıntılı olarak analiz etmeye çalışalım.

A. Bütçe Politikaları

Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında, önceki yıllarda olduğu gibi, sıkı para ve maliye politikası uygulamalarından vazgeçilmiş ve bütçede denklik ilkesi gözetilmemiştir. Dönem içinde kamu harcamaları ölçüsüz bir şekilde artış gösterirken, kamu gelirleri yetersiz kalmıştır. Kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak yükselen

* Yatırım malları ve hammadde ithalatının toplam ithalat içindeki payı %90, temel tüketim mallarının toplam ithalat içindeki payı %10'dur. (Kaynak: Hüseyin Şahin, age, s. 113, 123.)

²⁶ Rıdvan Karluk, (1996), *Türkiye Ekonomisi*, (İstanbul: Beta Yayınları), s. 208-210.

bütçe açıkları büyük oranda Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmiş, açık finansman yöntemi yaşanan enflasyon baskısına rağmen terk edilmemiştir*.

Tablo 5’de 1950-1960 yılları arasında bütçe açıklarındaki artışlar görülmektedir. 1950 yılında, 156 milyon TL olan bütçe açığı 1952 yılında 250.7 milyon TL’ye, 1954 yılında 361.1 milyon liraya yükselmiştir. 1950-1954 yılları arasında özel sektörün de yetersiz olması kamu harcamalarının yükselmesine neden olurken kaynak bolluğu nedeniyle ortaya çıkan enflasyon baskısı fazla hissedilmemiştir. Fakat 1954 yılından itibaren dış borçlanma imkanlarının sona ermesine rağmen kamu harcamalarının artarak devam etmesi Merkez Bankası kaynaklarının kullanımına bağlı olarak gerçekleşmiş ve ekonomi enflasyon baskısı altında bırakılmıştır. Bu yıllarda hükümet, Milli Korunma Kanunu’yla dış borçlanmaya ve enflasyona engel olmaya çalışmakla birlikte bütçe ve para politikalarında sıkı denetim yapmak istemediğinden açıklar büyüyerek devam etmiştir.

Tablo 5: Bütçe Açıkları (1950-1960) (milyon lira)

Yıllar	Gelir (a)	Gider(b)	Açık(a-b)
1950	1.670.6	1.826.9	156.3
1951	1.821.3	2.023.6	202.3
1952	2.336.3	2.587.0	250.7
1953	2.250.1	2.511.8	261.7
1954	2.300.9	2.662.0	361.1
1955	2.694.7	3.394.3	699.6
1956	3.260.2	3.771.2	511.0
1957	3.948.5	4.302.6	354.1
1958	4.548.5	5.136.3	587.8
1959	6.012.7	6.945.5	932.8
1960	6.333.0	7.631.5	1.298.5

Kaynak: DPT, age , s. 16.

Bütçe açıklarına kamunun cari ve yatırım harcamaları yanında, KİT’lerin artan zararları da etkili olmuştur. Çünkü uygulanan düşük fiyat politikası KİT’lerin zarar etmelerine hatta işletme faaliyetlerini yerine getiremez ölçüde finansman sıkıntısına düşmelerine neden olmuştur. Bununla birlikte, iç ve dış piyasadaki fiyatlar arasındaki farkın artması bu kuruluşların ihracattan doğan zararlarının yükselmesine neden

* Bu yıllarda izlenen mali politikanın sağlam olduğu savunulmaktadır. (Kaynak: TBMM, İ: 1 01.11.1954 C:1, Celal Bayar’ın Nutku, 10. Devre).

olmuştur. İç piyasadaki KİT fiyatları üretim maliyetlerinin altında seyrederken, dış piyasadaki fiyatlar dünya piyasa şartlarına uygun artışlar sağlamıştır. Neticede ortaya çıkan zararlar Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmiştir.

Dönem içinde, bütçe üzerinde oluşan baskının iki kaynağı bulunmaktadır. Birinci neden, altyapı, enerji gibi alanlarda kamu yatırımlarının artmış olmasıdır. Özel sektör devletin bu alanlara yatırım yapması sonucu büyük karlar elde etmiştir (Enka, Tekfen, Alarko, Doğuş Grubu gibi şirketler devlet sözleşmelerinden faydalanmışlardır*). İkincisi, devletin cari harcamalarının artmasıdır. Kamu kuruluşlarının ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarının düşük tutulması bu kuruluşların zararına faaliyet göstermelerine neden olmuştur. Bunlar Şeker ve Çimento fabrikaları, Tiftik ve Yapağı Kuruluşları, Demir-Çelik Endüstrisi, Azot Sanayi, Et-Balık Kurumudur²⁷.

Tablo 6, 1950-1960 döneminde kamunun ekonomide önemli bir pay aldığı görüldüğünü sağlamaktadır. Kamu harcamaları milli gelirin ortalama %20'lik payını oluşturmaktadır.

Tablo 6: Toplam Kamu Harcamalarının Gelişimi (1960-1960)

Yıllar	Toplam Kamu Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payı (%)
1950	24.3
1951	22.1
1952	26.4
1953	22.2
1954	22.6
1955	23.4
1956	20.7
1957	21.9
1958	19.7
1959	19.0
1960	20.3

Kaynak: İzzettin Önder, (1974). *Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967*, İstatistiki Ek, İstanbul.

* Mühendislik firmaları yanında dış ticaret firmaları da bu tür hükümet sözleşmelerinden yararlanmışlardır. Özel sektör, ihtiyaç duyduğu ithal girdilerini devlet veya devlet işletmeleri aracılığıyla temin etmiş veya kamu işletmelerin özel sektöre devri sonucunda özel sektör büyük karlar elde etmiştir. Bu tür uygulamalar siyasi yetkinin kötüye kullanıldığı, suistimallerin yapıldığı bir alan olarak tepki toplamıştır. (Kaynak: Yıldız Sertel, age, 104-109.)

²⁷ Memduh Yaşa, age, s. 607.

Diğer taraftan dönem süresince kamu gelirlerinin artış oranı ise, Tablo 7’de de gözlendiği gibi, düşük kalmıştır. Buna göre vergi gelirleri toplam kamu gelirlerinin ortalama %76’sını oluşturmaktadır²⁸.

Tablo 7: Genel Bütçe Gelirleri Bileşimi (1950-1957) (%)

Yıllar	Vergi Gelirleri	Vergi Dışı Gelirler	Özel Gelirler ve Fonlar	(%)
1950	82	10	8	100
1951	72	10	18	100
1952	66	8	26	100
1953	75	10	15	100
1954	81	10	9	100
1955	78	10	18	100
1956	78	11	11	100
1957	76	19	5	100

Kaynak: 1976 Bütçe Gelirleri Yıllığı, s. 3 değiştirilerek verilmiştir.

Tablo 8’da ise 1950-1960 yılları arasında vergi gelirleri bileşimi görülmektedir. 1956 yılında, vergi oranlarında yapılan bazı düzenlemeler sonrasında, gelir ve harcama kalemlerinden alınan vergilerin payında artış yaşanmakla birlikte, servet vergisinin oranı değişmemiştir. Bu durum 1950-1957 yılları arasında vergi tabanı dar ve vergi dağılımının adil olmadığını göstermektedir. Dönem süresince lüks tüketimde bulunan yüksek kazançlı tüccar ve toprak sahiplerinin vergi dışı tutulması vergi gelirlerinin artmasına engel olmuş bu durum sadece muhalefet kanadında değil, parti içinde de tartışmalara neden olmuştur²⁹. Tarım kesiminin vergilendirilmesi ise ancak 1960 yılında meclise yasa tasarısı olarak sunulmuştur³⁰. 1954 yılında yürürlüğe giren Gümrük Vergisi Kanunu ile spesifik matrahtan, ad-valorem esasa geçilmesi sonucu ihraç edilen veya transit geçen eşyanın vergi kapsamı dışında tutulması da devletin vergi kaybına uğramasına neden olmuştur. Bununla birlikte, ekonomide yaşanan daralmanın da vergi gelirlerine yansiyarak vergi hasılatının düşmesine neden olduğu belirtilmelidir.

²⁸ Memduh Yaşa, age, s. 612.

²⁹ Cumhuriyet, 10.02.1959, s.1.

³⁰ Stefanos Yerasimos, (1980), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. (İstanbul: Gözlem Yayınları), s. 761.

Tablo 8: Vergi Gelirleri Bileşimi (1950-1960) (%)

Yıllar	Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	Servet Üzerinden Alınan Vergiler	Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler
1950	35.3	3.7	61.0
1951	25.0	3.0	72.0
1952	25.9	2.1	72.0
1953	27.9	4.1	68.0
1954	33.2	1.8	65.0
1955	34.3	1.7	64.0
1956	38.5	1.5	60.0
1957	36.8	3.2	60.0
1958	36.3	1.7	62.0
1959	35.2	0.8	64.0
1960	40.4	1.6	58.0

Kaynak: 1976 Bütçe Gelirleri Yıllığı, s. 3.

Tablo 9'da gözlendiği gibi 1957-1958 yılları arasında bütçe açıklarının finansmanı yüksek oranda karşılık fonları hesabından (karşılık fonları sütunu) tahsil edilmiştir. Bu dönemde hükümetin "*planlama yatırımlardan sonra gelmeli görüşü*"ne bağlı olarak bütçe hesaplamalarının gerçekçiliği ve gelire göre ayarlanabilirliği da ortadan kalkmıştır³¹. Bununla birlikte, bütçe görüşmelerinin kısa tutulması ve geçkeçi gelir-gider hesaplarının yapılmaması yıllık bütçelerin hedeflerine ulaşılmasını engellemiştir.

Tablo 9: Bütçe Açıklarının Finansmanı (1950-1960) (milyon lira)

Yıllar	Finanse edilen açıklar	İç Borç	Dış Kaynaklar		Karşılık Fonları	Toplam
			Bağış	Kredi		
1950	47.9	19	81.2	8.2	45.2	156.3
1951	(55.5)	60	80	72.6	127.2	202.3
1952	13.1	-	20	90.4	108.5	250.7
1953	21.9	125	-	6.3	144.5	261.7
1954	173.9	-	-	42.7	154.0	361.1
1955	160.3	58	282.5	44.6	189.1	699.6
1956	182.3	74.9	-	64.7	147.1	511.0
1957	196.2	-	-	10.8	425.6	354.1
1958	155.0	-	-	7.2	588.4	587.8
1959	342.2	-	-	1.2	733.9	932.8
1960	387.0	177.6	-	-	550.0	1298.5

Kaynak: DPT, age, s. 18.

³¹ Cumhuriyet, "Bütçe Komisyon Raporuna Göre 1958 Yılı Devlet Bütçesi", 21.02.1958, ss. 1.

Tablo 10: Devlet Borçları (1946-1955) (milyon lira)

	31.12.46	31.12.48	31.12.50	31.12.51	31.12.52	31.12.53	31.12.54	31.12.55
<i>Genel bütçeden ödenenler</i>								
<i>İç Borçlar</i>								
a) Konsolide	414	759	743.7	714.4	744.2	710.3	802.0	822.4
b) Dalgalı*	738	263	310.1	369.7	208.2	251.2	353.1	282.4
<i>Dış Borçlar</i>								
a) Konsolide	578	615	557.8	549.8	647.1	507.3	505.7	565.0
b) Dalgalı*	---	---	14.0	7.7	4.6	88.1	87.5	86.4
TOPLAM	1.730	1.637	1.625.8	1.641.8	1.604.4	1.557.0	1.748.4	1.756.3
<i>Katma bütçeli daireler ve diğer müesseseler</i>								
<i>İç Borçlar</i>								
a) Konsolide	03	25	20.1	18.3	16.1	13.8	13.1	162.5
b) Dalgalı*	129	362	520.2	576.0	583.2	574.7	559.4	824.1
<i>Dış Borçlar</i>								
a) Konsolide	171	166	133.6	127.0	119.8	118.4	182.5	201.7
b) Dalgalı*	---	70	69.8	65.2	50.8	40.2	76.1	115.2
TOPLAM	303	623	540.4	594.4	599.4	588.5	572.5	986.6
GENEL TOPLAM	2.033	2.260	2.369	2.428	2.374	2.304	2.579	3.060
<i>TMO'nun hazine hesaplarının hatiz borçları</i>	130	179	196	331	521	756	692	463

* Kısa vadeli borçlar

Kaynak: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, A 115. 30.1.0.0., 29.170.2.

Tablo 10'da 1946-1955 yılları arasında devlet borçları görülmektedir. 1946-1950 yılları arasında genel bütçeden ödenen konsolide iç borçlarında artış gösterirken, dalgalı iç borçlar azalma göstermiştir. Aynı yıllarda konsolide dış borçlar ise 37 milyon TL artış göstermiştir. Tabloda ayrıca katma bütçeli daireler ve diğer müesseselerin konsolide ve dalgalı iç ve dış borçlarındaki artışlar görülmektedir. Bu verilere göre 1946-1950 yıllarında dış borçlanmanın uygun koşullarda gerçekleştiği görülmektedir. Bunun anlamı, Türkiye'nin bu yıllarda uzun vadeli ve sabit faizli kredi kullanımı yaratılmasıdır. 1950-1955 yılları arasında ise iç ve dış borçlanma ve bu borçlanmanın maliyeti ise ekonominin bu yıllardaki durumunu ortaya koymaktadır. Konsolide dış borçlar dönem içinde yaklaşık değerler izlerken, dalgalı dış borçlar artış kaydetmiştir. Başka bir ifadeyle 1953 yılı sonundan itibaren Türkiye ekonomisinin, kronikleşen dış ticaret borçlarıyla kredibilitésinin düşmesi ve borçlarını ödeyemez duruma gelmesi,

uzun vadeli borçlanma olanağını ortadan kaldırmıştır. 1950-1952 yılları arasında genel bütçeden ödenen dalgali (kısa vadeli ve değişken faizli) dış borçlar ortalama 8.2 milyon TL'den, 1954 yılında 87.3 milyon TL'ye yükselmiştir. Aynı şekilde katma bütçeli daireler ve diğer müesseseler 1950-1955 yılları arasında iç finansman kaynaklarını önemli ölçüde kullanmışlardır. Hükümet bu yıllarda güç koşullarda borçlanırken, ekonomik istikrarsızlığın artmasında etkili olan katma bütçeli ve diğer müesseseleri fonlamaya devam etmiştir.

1950-1953 yılları arasındaki temel sorun, dış kredilere tasarruf veya hibe gözüyle bakılmasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası finans kurumlarından sağlanan dış krediler, üretken yatırımlar yerine KİT'lerin zararları ve artan kamu açıklarının kapatılmasında ve ithalatta kullanılmıştır. Ayrıca bir çok plansız, projesiz ve birbiriyle ilişkilendirilmemiş altyapı yatırımları da bütçe açıklarının büyümesine neden olmuştur. Bununla birlikte, 1955 yılında itibaren hükümet iktidarda kalabilmek için seçimlere yönelik popülist politikalar da izlemiştir*. Bu durum bütçe açıklarının daha da büyümesine neden olmuştur³³. Osmanlı borçlarının ve yeni alınan kredi borçlarının ödenmesine 1952-1953 yılında devam edilmiştir. Borç ödemeleri devlet gelirlerinin %19.6'sını oluştururken, 1953-1954 mali yılına ait ödemeler bütçenin %21.5'ine, 1954-1955 mali yılında ise %22.6'ya ulaşmıştır. Belirtilen oranlar bütçenin dörtte birini ifade etmektedir. Bunun anlamı ise, borçlar nedeniyle bütçenin her yıl daha ağır bir yük altına girdiğidir³⁴.

1954-1958 yılları arasında Türkiye'ye verilen ECA, MSA, FAO yardımları³⁵ ise azalmıştır. Hükümetin, IMF başta olmak üzere, önerilen yapılanma çağrılarını Türkiye'nin iç işlerine karışmak olarak algılanması da yapılan yardımların azalmasına sebep olmuştur. Yine hükümetin 1955 yılında ABD ile kredi konusunda görüşmelerde bulunması ve olumlu sonuç alamaması aynı nedenlere bağlanabilir.

* Ocak 1959 dahil olmak üzere Meclis toplantılarında CHP'li milletvekilleri, tarım kredilerinden ihtiyaç sahiplerinin yararlanmadığına, verilen kredilerin ve yapılan masrafların kanuni dayanağının bulunmadığına dair itirazları vardır. Tarım Bakanlığı'nda zirai kredilerin düğün kredisi olarak değil gerçek ihtiyaç sahiplerine dağıtılması gerektiği belirtilmiştir. (Kaynak: Cumhuriyet, 25.01.1959, ss. 1.)

³³ İker Parasız, (1998). Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları. (Bursa: Ergi Kitabevi), s. 118.

³⁴ Stefanos Yerasimos, (1992), age, s. 162.

³⁵ Devlet Arşivleri Müdürlüğü. Devreler İtibariyle Türkiye Yapılan, ECA, MSA, FAO Yardımları, 31.03.1957, Dosya No: 29.172.1.

B. Para Politikası

1950-1953 yılları arasında izlenen genişlemeci para politikası, iç ve dış konjonktürdeki olumlu gelişmelere bağlı olarak fiyatlar genel düzeyini önemli ölçüde etkilemezken, 1954 yılından itibaren para arzı ve üretim arasındaki ilişkinin bozulmasıyla, yüksek fiyat artışlarının yaşanmasına neden olmuştur³⁶.

Tablo 11: Büyüme Hızı Enflasyon Oranı Para ve Kredi Miktarı Değişimi (1950-1960) (%)

Yıllar	Enflasyon Oranı	Para Arzı Miktarı	GSMH Büyüme Hızı
1950	-1.9	13.0	9.4
1951	6.4	26.6	12.8
1952	3.0	19.9	11.9
1953	4.7	21.7	11.3
1954	4.9	14.4	3.0
1955	11.6	25.0	7.9
1956	11.5	27.2	3.2
1957	23.3	28.1	7.8
1958	14.6	8.0	4.5
1959	19.5	17.2	4.0
1960	3.5	6.4	3.4

Kaynak: Suat Öksüz, age, s. 254-255.

Tablo 11’de gözlendiği gibi, 1950-1958 döneminde enflasyon, para arzı ve GSMH’deki değişimler sıralanmaktadır. Buna göre 1950-1955 yılları arasında, para arzı ortalama %20 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde enflasyon oranı Türkiye’de ilk defa olmak üzere iki haneli rakamlara ulaştığı görülmektedir. 1958 yılına kadar ise para arzındaki artış (%28.1) yükselerek devam etmiştir. Bu artışın temel nedeni, bütçe açıklarının ve KİT’lerin zararlarının Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilmesidir. Kamu açıklarının finansmanının yarattığı likidite genişlemesi aynı zamanda kredi sınırlarının artmasına neden olmuştur³⁷. Para arzı artışı ile GSMH’deki artış hızı

³⁶ İker Parasız, (2003). *Para Politikası*, (Bursa: Ezgi Kitabevi), s. 399.

³⁷ IMF, (1958), International Monetary Fund Turkey Part I: "The Stabilization Program of the Turkish Government" Prepared by the European Department and the Exchange Restrictions Department; Approved by I. S. Friedman and E. Sturc, Part II., s. 1.

karşılaştırıldığında ise para arzının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum para arzı ile üretim arasındaki bozulan ilişkiyi ortaya koymaktadır.

C. Kredi Politikası

1950-1958 yılları arasında bankaların kaydi para yaratma gücünün artması enflasyondaki artışın diğer bir nedenidir. Bu yıllarda hükümet bazı önlemler alarak bankaların kredi yaratma gücü sınırlandırılmak istenmiş, ancak başarılı olamamıştır*. Örneğin 1954 yılı temmuz ayında ithalatçıların, transferi yapılmayan dış ticaret borçlarının Türk Lirası karşılıklarının, Merkez Bankası'nda özel bir hesapta tutulmasına karar verilmiştir. Yine aynı önlemler doğrultusunda bankalar, 1953 yılında Merkez Bankası hesabında 157 milyon TL, 1954 yılında 309 milyon TL, 1955 yılında ise 526 milyon TL para bulundurmuşlardır³⁸. Fakat bu uygulama kredi hacmindeki artışı önleyememiştir. 1953 yılında 3.991 milyon TL olan kredi hacmi, 1954 yılında 4.886 milyon TL'ye ve 1955 yılında ise 5.805 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu durum bankaların alınan önlemlerden etkilenmediklerini göstermektedir³⁹.

Alınan tedbirlere bağlı olarak 1954 yılı ortalarına kadar Merkez Bankası kredileri içinde fazla yer işgal etmeyen reeskont kredileri, bu tarihten itibaren önem kazanmıştır. 1950 yılında reeskonta getirilen senetlerin toplamı T.C. Merkez Bankasının umumi kredileri içindeki oranı %21 oranında iken, 1954'e kadar bu oran %26'ya ulaşmıştır.

Merkez Bankasının reeskont faizleri ile ilgili düzenlemelerin etkisi ise sınırlı ölçüdedir. Çünkü reeskont faizlerindeki yükselmeler Merkez Bankası kredilerinin üçte birlik kısmı ile ilgili değişiklikleri kapsamaktadır. Merkez Bankası kredilerinin büyük çoğunluğu, Merkez Bankası ile hazine arasında kararlaştırılan faiz oranından verilmektedir. Banknot hacmi de bu kredilerle orantılı olduğundan reeskont politikasına

³⁷ IMF, (1958), International Monetary Fund Turkey Part I: "The Stabilization Program of the Turkish Government" Prepared by the European Department and the Exchange Restrictions Department; Approved by I. S. Friedman and E. Sturc, Part II., s. 1.

* Ticari Banka kredilerinin spekülasyon amaçlarıyla kullanıldığına ait bilgiler açıklanmaktadır. (Kaynak: TBMM, 1:87 21.08.1958 C:1, Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun tahakkuk ettirilen dış yardımlarla alınan iktisadi tedbirlere ve dış politikaya dair beyanati).

³⁸ İktisadi Rapor 1956, s. 33.

³⁹ İktisadi Rapor 1956, s. 33.

bağlı kredi hacminde bir daralma mümkün olmamıştır. Bununla birlikte 1955 yılında reeskont faizleri de yükseltilmiştir. Fakat reeskont faiz oranlarının %1.5 gibi düşük bir oranda yükseltilmesi, enflasyona engel olmada ve kredi hacmini daraltmada yeterli olmamıştır. Ayrıca, bankaların zayıflayan likiditelerini güçlendirmek için senet reeskont ettirmeleri 1954 yılı sonunda %38'e yükselmiştir. 1953 yılı sonunda Merkez Bankası senetler cüzdanı toplamı 530 milyon TL iken bu oran 1956 yılı başında 1.171 milyon TL'ye çıkmıştır⁴⁰.

Ayrıca, Banka Kredilerini Düzenleme Komitesi'ne kredi tavanlarının belirlenmesinde ve daha sonraki düzenlemelerde yetki verilmiştir. Kredi limitlerinin belirlenmesinde "özel düzenlemeler yapma gücü"nü kullanmasından dolayı da yükselmiştir. Komite, bazı özel durumlarda veya ekonomiye doğrudan faydasının görüldüğü durumlarda, örneğin üretimde bir artış sağlanması durumunda kredi tavanlarının yükseltilmesi iznini vermiştir⁴¹.

1957 yılında kullanılan 2.457 milyon TL kredinin 968 milyon TL'si (%39.3'ü) Merkez Bankası kredilerinden oluşmaktadır. Bu kredilerinin 342 milyon TL'lik (%35.3'ü) kısmı ise ticari bankalara verilen avansları içermektedir. Merkez Bankası kredilerindeki artış kamu sektörüne verilen direk avanslardan, senetlerin reeskontu ve kefalet karşılığı bankalara verilen avanslardan oluşmaktadır. Aynı yıl hazine Merkez Bankasından 574 milyon TL kısa vadeli avans kullanmıştır. Bu rakam, aynı yıl bütçe açığından (354.1 milyon TL) ve dış ticaret açığından (145 milyon TL) daha yüksektir. Bununla birlikte diğer kamu kuruluşlarına ödenen avanslar yüksek oranda devam etmiştir. Bu kuruluşlar arasında sadece TMO'ya verilen avanslarda 346 milyon TL'lik artış gerçekleşmiştir. Bununla birlikte ticari senetlerdeki artış 1957 yılında 471 milyon TL'ye ulaşmıştır⁴². Ticari ve yatırım kredilerinde (özellikle Etibank ve Emlak Bankası aracılığıyla) artışlar devam etmiştir. Bunun dışında kredilerdeki toplam yükselmenin (1.821 milyon TL), 1.348 milyon TL'si kamu bankaları tarafından ve 473 milyon TL'si özel bankalar tarafından yaratılmıştır⁴³.

⁴⁰Baran, "Para Politikasında Başarısız Adımlar", 1956, İktisadi Rapor 1956, s. 33.

⁴¹İktisadi Rapor 1956, s. 33-34.

⁴²İİİF, s. 1.

⁴³İİİF, s. 1.

Kredi hacminin artması yanında, faiz oranlarının dar bir bant içinde hareket etmesi de enflasyondaki hızlı yükselmesine ve kredi kullanımının artmasına neden olmuştur*.

1.1.4 1950-1958 Döneminde Dış Ticaret ve Ödemeler Bilançosu

Türkiye’de, 1930-1950 yılları arasında, ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmıştır. Bu yıllarda ülkenin ithalat bağımlılığı yüksek olmakla beraber, dış borçlanmaya gerek kalmadan dış ticaret dengesi istikrarlı biçimde korunabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar ödemeler bilançosunun artı vermesi hayati önem taşımıştır, çünkü Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan borçlar ancak bu şekilde ödenebilirdi. Türkiye ilk dış ticaret açıklarını ise savaş yıllarında vermiştir, ancak açıklar kronik bir hal almamıştır. Ayrıca Türkiye’nin savaş sonrasında döviz ve altın rezervleri kısa ve uzun vadeli borçlarını ödeyebilecek miktardadır⁴⁴.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, siyasi ve ekonomik nedenlerle batıya yaklaşmış ve ABD başta olmak üzere Avrupa ile askeri ve ekonomik ilişkilerini artırmıştır. Almanya ile ticaretini ise azaltmıştır. 1950 yılından itibaren izlenen dış ticaret politikaları da büyük oranda bu siyasi tercihlerin etkisi altında şekillenmiştir. Bu nedenle dış ticaret dönemin ilk yıllarında liberalleştirilmiştir. Dış ticaret açıkları ise liberalleşme oranında artış göstermiştir. İzleyen alt başlıkta bu açıkların nereden kaynaklandığı ayrıntılı şekilde araştırılmaktadır.

A. Dış Ticaret

DP Hükümeti, 10.08.1950 tarihinde resmi gazetede yayınlanan 3/11704 sayılı kararname ile liberal bir dış ticaret politikası benimsediğini belirtmiştir. 02.09.1950 tarihinde 3/11910 sayılı kararla Türkiye Avrupa ülkeleriyle olan ticaretini %60 oranında liberalize etmiş ve daha sonra bu oranı %65’e yükselmiştir⁴⁵. 30.09.1950 tarihinde ise

* 1955-1959 yılları arasında uzun vadeli hazine tahvil ve bonolarının faiz oranı A serilerinde %6.04-%5.56 arasında; B serilerinde %5.94-%5.46 arasında değişmiştir. Uzun vadeli mevduat faiz oranları %4 olarak sabit kalmıştır. (Kaynak: İlker Parasız, age, s. 81.)

⁴⁴ Hüseyin Şahin, age, s. 96.

⁴⁵ Resmi Gazete, 10.08.1950, s.1.

3/11910 sayılı kararname ile liberasyon sisteminden yararlanacak malların listesi açıklanmıştır⁴⁶.

Tablo 12: 1950-1959 Yıllarında Dış Ticaret Dengesi (milyon dolar)

Yıl	İthalat	İhracat	Denge
1950	285.7	263.4	-22.2
1951	402.1	314.1	-88.0
1952	555.9	362.9	-193.0
1953	532.5	396.1	-136.5
1954	478.4	334.9	-143.4
1955	497.6	313.3	-184.3
1956	407.3	305.0	-102.4
1957	397.1	345.2	-51.9
1958	315.1	247.3	-67.8
1959	470.0	353.8	-116.2

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1997, s.505.

Tablo 12’de görüldüğü gibi, 1950-1953 yılları arasında, tarımsal üretimin olumlu iklim koşullarına bağlı olarak artış göstermesi, ihracatın bir miktar yükselmesini sağlamıştır. İthalat ise aynı yıllarda yüksek iç talebe bağlı olarak, ihracattan daha yüksek oranda artış göstermiştir. Yani Türkiye 1950 yılından itibaren dış ticarete açık vermeye başlamıştır. Fakat 1950 yılında olumlu iç ve dış konjonktürün (döviz rezervinin olması, Marshall yardımlarının devam etmesi, elverişli iklim koşulları ve Kore Savaşının yarattığı tarımsal ürünler dış talebi gibi) etkisiyle döviz sıkıntısı yaşanmamıştır. 1954 yılından itibaren ise tarımsal üretimdeki gerileme ve olumlu dış konjonktürün sona ermesi Türkiye’nin ihracat gelirlerinde azalma yaşanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte dış piyasalarda tarım ürünlerine verilen fiyatların düşmesi de ihracat gelirlerinin değerinin %20 oranında azalmasını etkilemiştir⁴⁷. İthalat ise 1954 yılında rekor seviyeye ulaştıktan sonra döviz darboğazı nedeniyle dış ticarete getirilen kısıtlamalara bağlı olarak azalma göstermiştir. 1958 yılına kadarki sürede ihracat ile ithalat arasındaki fark ise negatif yönde ve Türkiye aleyhine açılmaya devam etmiştir.

Türkiye’de dönemin ilk yıllarında, altın ve döviz rezervlerinin tükenmesi ve ihracatın gerilemesine bağlı olarak, Osmanlıdan bu yana ilk defa, dış ticaret borçlarını

⁴⁶ Resmi Gazete, 02.09.1950, s.1, 30.09.1950, s. 1.

⁴⁷ Z. Y. Hershlag, age, s. 248.

ödeyemeyecek duruma gelmiş ve 1954 yılında moratoryum ilan edilmiştir. Moratoryum sonrasında dış kredi çevrelerinde Türkiye'nin kredibilitesinin düşürülmesi söz konusu olmuştur. Türkiye, izleyen yıllarda çeşitli girişimlerde bulunarak dış borç azaltmış, ancak istediği borcu bulamamıştır.

Tablo 13: 1948-1958 Yılları Arasında İhraç Edilen Mal veya Mal Gruplarının Miktarı (000 ton)

Maddeler veya Grupları	1949-53 Ortalama	1952-54 Ortalama	1955-57 Ortalama	1958
Tütün	62.7	64.3	69.7	56.1
Kuru Meyveler	116.6	98.4	105.8	103.7
Pamuk	55.6	77.0	49.9	37.3
Madenler	463.3	792.4	1.098.1	931.5
Mamuller, yarı mamuller	42.7	58.4	47.4	43.5
Canlı Hayvan (büyük baş ile küçük baş toplamı, 1000 adet)	524.0	125.0	101.0	84.0
Küspeler	60.0	109.1	111.6	113.8
Hububat	75.2	878.8	210.9	223.7
Bakliyat	44.0	19.3	3.9	17.5
Yağlı Tohumlar	54.2	49.7	9.5	10.2
Yaş Meyve ve Sebze	3.1	8.8	8.5	15.6
Balıklar	4.2	4.5	19.8	9.1
Afyon (ton)	198.0	177.0	250.0	183.0

Kaynak: Dış Ticaret İstatistikleri ve 1963 İktisadi Rapor, s. 118.

Tablo 13'de, 1948-1958 yılları arasında, Türkiye'nin temel ihracat kalemleri yer almaktadır. Görüldüğü gibi Türkiye'nin ihracatı tarımsal ürünlere dayanmaktadır. Bu durum Türkiye'nin, artan ithalat bağımlılığı karşısında, dış ticaret açıklarının mevcut ihracat kalemleriyle karşılanabilmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Tarımsal üretimin mevsim koşullarına bağlı olması ise ihracat gelirlerinin dalgalanmasına neden olmuştur. Tablo 13'de görüldüğü üzere 1952-1954 yılları arasında Türkiye'nin ihracat gelirleri hububat üretimine bağlı olarak oldukça yüksektir. Fakat 1955-1957 yılları arasında hububat ve diğer tarımsal üretimin iklim koşullarına bağlı olarak azalmış, ihracat gerilemiştir. Bununla birlikte iç piyasada mal kıtlıklarının yaşanmasına neden olmuştur; Türkiye bu dönemde ABD'den gıda yardımı almaya başlamış ve ihracat için

yapılmış hububat siloları, ithal silolarına dönüştürülmüştür⁴⁸. 1955-1957 yıllarında sadece tütün ihracatı oranı toplam ihracatın %26.7 ile %40'ını oluşturmaktadır. Dönem içinde maden ihracatındaki artışlar da önem arz etmektedir. Hayvancılık ihracatında yaşanan olumsuz gelişmeler meraların ekim alanlarına çevrilmesinden kaynaklanmaktadır. Yine bu dönemde tarımsal üretimi destekleyecek sulama ve gübreleme yatırımlarının yetersiz kalması da verimliliği olumsuz etkilenmiştir. Bu durum ise ihracat gelirlerinin artmasına engel olmuştur.

Tablo 14: Kalem Çeşitlerine Göre İthalat (1949-1957) (milyon dolar)

Yıllar	Ham Maddeler	Makine ve Teçhizat	İnşaat Malzemesi	İstihlak Maddeleri	Toplam
1949	107.2	88.3	33.3	58.7	287.5
1950	94.5	96.8	33.5	58.3	283.1
1951	128.5	129.1	66.1	98.8	398.5
1952	151.3	212.1	84.3	121.5	551.0
1953	148.8	190.2	74.2	104.5	527.8
1954	129.9	177.1	89.1	92.9	474.1
1955	153.2	178.6	55.0	72.3	493.2
1956	123.9	179.9	47.2	44.9	403.7
1957	173.9	124.0	26.7	48.3	393.4

Kaynak: DİE, Aylık İstatistik Bültenleri, 1963 İktisadi Raporu, s. 98.

Tablo 14'de 1950-1957 yılları arasında çeşitli kalemlere göre ithal edilen mallar görülmektedir. 1950-1953 yılları arasında hammadde, makine ve teçhizat, inşaat malzemeleri ve istihlak maddelerinin yüksek oranda ithal edildiği görülmektedir. Tabloda dikkat çeken nokta, özellikle 1951-1953 yıllarında makine ve teçhizat ithalatının oldukça yüksek oranda artmış olmasıdır. Makine ve teçhizat ithalini oluşturan mallar ise ağırlıklı olarak traktör ve diğer tarımsal araçlar oldukları belirtilmelidir. Dolayısıyla makine teçhizat kalemindeki görülen artış, ekonomide üretimi artıracak ve dış ticaret ve dış borç ödemelerinde olumlu katkı sağlayacak nitelikte değildir. Bununla birlikte artan kamu yatırımları, inşaat malzemesi ithalatının yüksek olmasının nedenidir.

1954 yılından itibaren ise dış ticarete getirilen sınırlamaların ithalatı etkilediği görülmektedir. Dış kredi imkanlarının kalmadığı bu yıllarda, ithalat azaltmış, makine ve

⁴⁸ Cumhuriyet, "10.000 ton Buğday Geliyor", 15.12.1958, s. 5.

teçhizat yanında, inşaat malzemeleri ve hammadde ithalatında da gerileme yaşanmıştır. Bu durum ithalata bağımlılığı yüksek olan mevcut sanayi işletmelerinin düşük kapasitelerle çalışmalarına neden olmuştur⁴⁹. Bu dönemde ithalatın %85'inin yatırım ve ara mallarından oluşması, ekonominin dışa bağımlılığını göstermektedir⁵⁰.

1954-1958 yılları arasında ithalat; dış borçlanmaya, ithalatçı kredilerine, ticari kredilere ve yabancı sermaye girişine bağlı olarak gelişmiştir. Türkiye, bu amaçla 1950-1960 döneminde toplam 1 milyar dolar program kredisi, 600 milyon dolar ithalatçı kredisi ve 210 milyon dolar ticari kredi kullanmıştır⁵¹. 1954 yılından sonra dış ticaretin ikili anlaşmalar çerçevesinde yürütülmesi ise Türkiye'nin dış ticaretten doğan kayıplarının artmasına sebep olmuştur. Çünkü Türkiye, dünya piyasa fiyatlarına oranla daha yüksek fiyatlardan mal ithal etmek zorunda kalmış ve ödeyemediği dış ticaret borçlarına karşılık ihracat gelirlerinin bir kısmı ticaret yaptığı ülkelere rehin alınmıştır⁵².

Bu koşullarda dış ticaretin devam edebilmesi için yeni kredilerin bulunması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. İhracatın yeterli miktarda artırılmaması yabancı kredi ihtiyacını daha da artırmıştır. Dış ticaret açıkları yanında, bütçe açıklarının da artması ise dış kredi çevrelerinde Türkiye'ye olan güveni iyice sarsmıştır⁵³. Ayrıca 1954-1958 yılları arasında Dünya Bankası ile görüşmelerden olumlu yanıt alınamayınca kontrol ve müdahaleler daha da artmış ve ekonomi kontrolden çıkar bir konuma gelmiştir⁵⁴.

Türk hükümeti 1954-1957 yılları arasında IMF'nin uyarılarını dinlemezken* dış ticaret açığının büyümesi ve döviz ihtiyacı nedeniyle öncelikle 1950 yılında

⁴⁹ İthalat kısıtlamaları sınai kapasite kullanımının %60'a varan oranlarda gerilemesine sebep olmuştur. Memduh Yaşa, age, s. 347.

⁵⁰ Hüseyin Şahin, age, s. 122-123.

⁵¹ Gülten Kazgan, (1999), age, s.105.

⁵² Stefanos Yerasimos, (1992), age, s. 145.

⁵³ Z. Y. Hershlag, age, s. 198.

⁵⁴ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, ABD Büyük Elçiliğinin Muhtırası, 13.03.1956. 030.65.380. E4.

* "1954 seçimleri Adnan Menderesin büyük zaferiyle sonuçlanınca, Adnan Menderes sanki bir başka adam olmuştu. "işte" diyordu Sturch'e "kimin haklı olduğu ortaya çıktı. Bizim uyguladığımız ekonomik politikaların doğruluğunu halk da teslim etti ve bizi yeniden iktidara getirdi." IMF Heyet Başkanı Sturch ise, "yüz dolarınız olmadığı için fabrikalarınız durmuş, bu seçimi nasıl bir zafer olarak nitelersiniz?" diye sorduğunda, Menderes yanındakilere dönüyor "ben her zaman söylemez miyim sizlere, bu adamlar hiçbir şeyden anlamazlar diye..." biçiminde sözlerle IMF heyetiyle alay ediyordu." "1954 yılı seçimleri öncesinde IMF devalüasyonu zorunlu görüyordu. Kemal Kurdaş o dönemde Hazine Genel Müdür Yardımcısıdır. Döviz Komitesine gizli bir rapor verir. Genel adı "İstikrar Tedbirleri" olan IMF reçetesini önerdi. Hazırlanan "ekonomik paket"e göre, Türkiye alacağı önlemlerden sonra uluslararası kuruluşlarla masaya oturacak ve borçlarının ertelenmesine çalışarak,

liberalleştirdiği dış ticareti, 03 Eylül 1953 tarihinde ve 8498 sayılı kanunla uygulamadan kaldırmıştır⁵⁵. Ayrıca 1953 yılında kurulan Tevzi Fonu ile ithalatın bir bölümünden prim alınmasına ve ihracata prim verilmesi uygulanmasına başlanmıştır. Diğer yandan 15.09.1955 tarihinde, 1567 sayılı yasaya dayanarak çıkartılan 14 sayılı karar ile TL.'nin konvertibl olma özelliği kaldırılmış ve sıkı bir kambiyo denetimi getirilmiştir⁵⁶. Hükümet 1956 yılında daha da ileri bir aşamaya giderek İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi'ni oluşturmuş ve ithal malların fiyatlarını kontrol altına almıştır; 1957 yılında getirilen bir düzenlemeyle bazı ithal mallara Hazine Hissesi adı altında yeni bir vergi uygulanmasına da geçilmiştir.

Aynı yıllarda devalüasyona karşı çıkılırken TL'nin serbest piyasa değeri 15 TL'dir⁵⁷. Fiyat artışlarının ise çeşitli sonuçları olmuştur: Bunlarda birisi, bazı gelir gruplarının alım gücünün artması sonucu ithal ve yerli mallara olan talebin yükselmiş olmasıdır. Diğeri ise, ithal mallarının fiyatlarının, iç piyasadaki mallara oranla daha ucuz ve cazip hale gelmesidir. İhraç edilen malların fiyatları da yükseldiğinden, dünya piyasalarında alıcı bulamaz hale gelmiştir. Bu durum dış ticaret açığının giderek artmasına neden olmuştur. Ayrıca getirilen ithalat kısıtlamaları sanayi üretiminin mevcut kapasitesinin tam randımanla çalışmasına engel olmuş⁵⁸ ve iç piyasada mal arzında daralma yaşanmıştır.

yeni kredi imkanları aranacaktı. Konu Döviz Komitesinden aynı gün Başbakan Adnan Menderese yansıtıldı. Menderes her zamanki gibi küplere binmişti. Bas bas bağıyordu: "Burada neredeyse memleket battı diyorsunuz. Hani nerede battık mı?...Tamam memlekette sıkıntı var. Ama sıkıntıyla battık mı biz şimdi yani?" Kemal Kurdaş sesini yükseltmek cesaretini göstererek : "Efendim batmak demek dünyanın ikiye ayrılıp Türkiye'nin o çukurun içine düşmesi demek değildir. Batmak demek, bugünkü gibi, dışarıdan tek bir çivi bile getiremez duruma düşmüş olmamız demektir. Menderes ise " Önümüzde seçim var. Bu tedbirleri şimdi almak imkansız. Gidin, Sturch'e söyleyin, seçim sonrasında görüşelim" diyordu.", 1953 yılında Dünya Bankası ile Hükümet görüşmeleri sırasında Ankara'da bulunan Dünya Bankası Temsilcisi olan Dr. Lieftinck'in iç işlerine karıştığı düşüncesiyle Türkiye'yi terk etmeye davet edilmesi bu tarihten itibaren dönem içinde Dünya Bankası ile ilişkilerimizin kesilmesine sebep olmuştur." (Kaynak: Doğan Yalçın, s. 84-87. ve Forum, Milletlerarası Müesseselerle İktisadi İşbirliğimiz)

⁵⁵ Bedia Ahmad, Feroz Ahmad, age, s. 114. "Aynı gün Maliye Bakanı Hasan Polatkan borç para elde etmek için Amerika'ya hareket etti ve 24 Eylülde yardım alamadan geri dönmüştür."

⁵⁶ Resmi Gazete, 03.09.1953, 15.09.1955. s.1.

⁵⁷ Z. Y. Hershlag, age, s. 198.

⁵⁸ Forum, "Geçen yılın Hadiselerine Bakış". 01.01.1955. sayı:19, cilt: 2.

B. Ödemeler Bilançosu

Tablo 15’de, 1950-1960 yılları arasında, Türkiye’nin dış ticaret açıkları görülmektedir. Bu dönemde dış ticaret açıkları, cari işlemler açıklarına bağlı olarak artış göstermektedir.

Tablo 15: Ödemeler Bilançosu (1950-1960) (milyon dolar)

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi	Cari İşlemler Dengesi (a)	Yıllık Borç Ödemeleri (b)	Yıllık Toplam Döviz Gereği (a+b)
1950	-23	-50	15	65
1951	-88	-94	18	112
1952	-193	-198	22	220
1953	-137	-164	20	184
1954	-143	-177	73	250
1955	-158	-177	106	283
1956	-102	-75	89	164
1957	-52	-64	83	147
1958	-68	-64	69	133
1959	-116	-145	60	205
1960	-147	-139	65	204

Kaynak: DPT ve DİE, Dış Ticaret İstatistikleri, s. 219.

Tablo 15’de görüldüğü gibi 1950 yılında dış ticaret açığı, cari işlemler açığının %50’sini oluşturmaktadır. 1952 yılında ise cari açığın tamamını oluşturma noktasına gelmiş ve 1958 yılına kadar bu durum devam etmiştir. Bununla birlikte tabloda 1954 yılından itibaren, borç taksitlerinin de önceki yıllara oranla arttığı görülmektedir. “1950-1953 yıllarında ihracat gelirinin yaklaşık %10’u olan yıllık borç taksit ve faiz ödemeleri 1954’te %27’ye yükselmiştir”⁶⁰. Bu durum Türkiye’nin dış ticaret açığı yanında dış borç ödemeleri nedeniyle de döviz ihtiyacının arttığını göstermektedir.

1954 yılından itibaren yaşanan döviz darboğazı sonucunda Türkiye, (Almanya, Belçika, Danimarka, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç ve İngiltere’ye) 26 Eylül 1958 tarihi itibarıyla toplam 400 milyon dolar dış ticaret borcunu ödeyememiştir⁶¹. Bu borçların ödenmemesi, üzerine alacaklı ülkelerde tepki gelmiştir. Bu durum Türkiye’nin kredibilitésini zedelemiş ve bu

⁶⁰ Gülten Kazgan, age, s. 273-274.

⁶¹ Z. Y. Hershlag, age, s. 250.

ülkelerin aynı zamanda ticaret ortakları olmaları nedeniyle ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. 1958 yılına kadar dış ticaret borçlarını ödeyemeyen Türkiye'nin borçları IMF ile stand-by anlaşması imzalandıktan sonra OEEC'nin girişimleri sonucunda, 05.08.1958 tarihinde Paris'te yapılan müzakereler sonucunda, Ocak 1964 tarihine kadar ertelenebilmiştir⁶².

I.2 Bölümün Değerlendirilmesi ve II. Bölüme Geçiş:

I. Bölümde, 1958 Ekonomik İstikrar Tedbirleri öncesinde, Türkiye Ekonomisi genel olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerde, 1958 yılına kadar ağırlaşan borç krizinin nedenleri saptanmaya çalışılmıştır. Dönemin ilk yarısı olarak tanımlanan 1950-1954 yılları arasında Türkiye yüksek miktarda dış kaynak kullanmıştır. Bununla birlikte aynı yıllarda GSMH artış göstermiştir. Fakat bu olumlu konjonktür, 1954 yılından itibaren, Türkiye'nin aleyhine dönüşmüş ve 1950-1958 yılları arasında yürütülen yanlış ekonomi politikaları Türkiye giderek daha fazla borç batağına sürüklemiştir.

Hükümet iktidara geldiğinde, tarım sektörüne yönelik yatırımlarını artırmış ve tarımsal üretim, makineleşmeye ve iklim şartlarına bağlı olarak artış göstermiştir. Ancak tarımda verimlilik artışı yaratacak kaynak kullanımı gerçekleşmemiş, tarımsal üretim 1953 yılından sonra, iklim koşullarına bağlı olarak azalmış ve bu durum tarıma dayalı ihracatı da olumsuz etkilemiştir. Dönem içinde tarım kesimine aktarılan kaynakların belirli kesimlerin elinde toplanması ve etkin kullanılmaması ise Türkiye'nin borçlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Hükümetin yürüttüğü sanayileşme politikası ise dönem içinde değişiklik göstermiştir. Dönemin başlarında özel sektör öncülüğünde bir sanayileşme politikası benimsenmiştir. Özel sektör kendisinden beklenen başarıyı gösteremeyince, 1954 yılından itibaren, hükümet plansız ve ölçsüz şekilde kamu yatırımlarına ağırlık vermeye başlanmıştır. Bu kapsamda KİT'ler öncülüğünde kamu yatırımları artmaya devam etmiştir. Kamu yatırımlarında 1930'lu yıllarda başlatılan ithal ikame politikasına bağlı kalınmış, ancak dönem süresince ithal mallarına bağımlılık giderek artmıştır.

⁶² Cumhuriyet, 13.05.1959, s. 1.

KİT'lerin yönetim ve üretim politikaları ise kamu baskısı altında oluşturulmuştur. KİT'lerin ürettikleri mal ve hizmetlerinin fiyatları piyasa koşullarına göre ayarlanmamış, Fiyat Kontrol Komitesince belirlenen ve bazen üretim maliyetlerinin altında seyreden fiyatlardan piyasaya sunulmuştur. Yönetimlerindeki politik baskı ise bu kuruluşların verimli çalışmasına engel olmuştur. Neticede KİT'ler açık vermeye devam etmiş ve bu açıkların finansmanı Merkez Bankası kaynaklarına başvurularak kapatılmıştır. Bunun yanında hükümet dönemin başından itibaren bütçede denklik ilkesi gözetmemiştir. Bu bağlamda kamu gelirleri ile giderleri arasında ilişki kurulmamıştır. Bütçe açıkları ise büyük oranda Merkez Bankası kaynaklarına başvurularak veya dış borçlanmaya gidilerek karşılanmıştır. Dış ticarete ise ihracatı artırmaya yönelik bir politika yürütülmemesi ve artan bağımlılığa bağlı olarak açık verilmeye devam edilmiştir.

Türk hükümeti izlediği ekonomi politikaları nedeniyle dış borç üretir konuma gelmiş ve bunu kendi gücüyle ödeyemeyince, 1954 yılında dış borç aramaya başlamıştır. Türkiye çeşitli kredi çevrelerinden kredi alamayınca 1957 yılından sonra arayışlarını Almanya ve ABD'de sürdürmüştür. Ancak her iki ülke bu kredinin OEEC ve IMF aracılığıyla verilmesini uygun görmüşlerdir. Bunun üzerine hükümet 1957 seçimleri sonrasında, meclis kararıyla, IMF ve OEEC ile müzakerelere başlamış ve ekonomik istikrar paketi hazırlamayı kabul etmiştir.

İzleyen II. Bölümde IMF ve OEEC ile uzlaşarak alınan ekonomik tedbirler analiz edilmektedir.

II. BÖLÜM

1958 YILI EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMI, İÇERİĞİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

TÜRKİSH MEMORANDUM

Bölüme Giriş:

İkinci Bölümde, 1958 yılı Ekonomik İstikrar Programına ait "Turkish Memorandum" sunulmakta ve ardından memorandumda vaat edilen ve istikrarsızlığın nedenleri olarak belirtilen faktörler değerlendirilmektedir. Bölümde daha sonraki kısmında ise niyet mektubunda yer almayan fakat IMF ve OEEC'nin, ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli gördüğü öneriler irdelemektedir. II. Bölüm, bölümün genel değerlendirilmesi ve III. Bölüme geçiş niteliği taşıyan vurgularla son bulmaktadır.

II.1 TURKISH MEMORANDUM (İlk Niyet Mektubu)

30 Mart 1958 tarihinden itibaren, IMF ile Türk hükümeti arasındaki müzakerelere hız verilmiştir. 1958 yılı nisan ayının ikinci yarısı ve mayıs ayının ilk haftasında Paris'te, Türk teknik heyeti ile IMF ve OEEC heyeti eşanlı görüşmelere devam edilmiştir. Bu görüşmelere, OEEC tarafı olarak Mr. K. Von Mangoldt, Mr. J. Flint Cahan katılmıştır. IMF grubunda ise Mr. Ernest Sturch, Mr. Chistophe Dupont ve Mr. Erich Elmholt bulunmaktadır. Türk hükümeti heyeti ile IMF grubu arasındaki görüşmeler daha sonra 16-28 haziran tarihleri arasında, Ankara'da devam etmiştir. Bu toplantılarda ekonomik durum ve istikrar programı gözden geçirilmiştir. Daha sonra 09 temmuz ile 14 temmuz arasında program OEEC ve IMF'nin özel düzenlemelerini de içerir şekilde (kur ayarlaması gibi) karara bağlanmış ve 4 ağustos 1958 tarihinden itibaren uygulanmaya konmuştur¹. Ekonomik program, Turkish Memorandum, 31 maddeden oluşmakta ve dönemin Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın imzasını

¹ IMF, age, Part I. s. 1-2.

tasarlanmaktadır. Bölümün izleyen kısmında ise IMF'nin niyet mektubu ile ilgili değerlendirmeler yapılmış ve bu değerlendirmelerde 1958 yılına kadar (1958 yılı ilk aylarını da kapsayan) Türkiye'nin makro ekonomik verileri ele alınmıştır. IMF'nin değerlendirmelerde kullandığı tablolardan bazılarında çalışma içinde de yer verilmektedir.

TURKISH MEMORANDUM *

Amacı

1. Türk Ekonomi politikasının temel amacı istikrarlı bir şekilde yükselen bir hayat standardını yakalamaktır. Türkiye'nin nüfusu her yıl %3 oranında artmaktadır. Bir çok OEEC ülkesi ile karşılaştırıldığında hayat standartları ve verimlilik düşük bir seviyede kalmaktadır. Standartlar ve verimlilik seviyeleri sürdürülebilir bir şekilde yükselmedikçe Türkiye'nin Avrupa Topluluğunda güçlü bir rol oynaması düşünülemez. Bu iki faktör gelecek 20 yıl içinde büyük ekonomik büyümeyi gerektirir ve bu sürdürülebilir (devamlı) yatırımlar olmaksızın başarılamaz.

Türk hükümetinin ekonomi politikası, iç ve dış dengeleri koruyarak, fiyatları sabit tutarak ve üye olduğu OEEC ve IMF gibi uluslararası örgütlerin kuralları (prensipleri) içinde kalarak amacını gerçekleştirilmeye yönelmiştir.

II. Program

2. Türkiye'nin son 8 yılda gösterdiği çabalar yukarıda belirtilen amaçlara ulaşmaya yöneltilmişti. Fakat ülkedeki tüm yerli tasarruflar, yabancı yatırımlar ve para akışının yetersiz düzeyde olması bu amaca ulaşmayı engellemiştir; enflasyonist bir trend başlaması, birbiri ardına geçen 4 ciddi kurak yıl ve Türk ihraç mallarının yabancı piyasalarda değer kaybetmesi bu süreci güçlendirmiştir.

Enflasyonist trendin sermaye hacmi, yani yıllık yatırım seviyesi, iç fiyat yapısı, üretim ve dış ticaret üzerindeki etkileri hükümete bu olumsuz süreci durdurma kararı vermiş ve hükümet 4 Aralık 1957'de Büyük Millî Komite tarafından onaylanan kapsamlı önlemleri uygulamaya karar vermiştir. Alınacak önlemler aşağıda açıklanmıştır.

I-) Bütçenin dengeli hazırlanmasına ve uygulanmasına büyük önem vermek (titiz davranmak) bunun ekonomik yapıya uygunluğuna kamu harcamalarının ekonomiye etkilerine gerekli önemi vermek,

II-) Programın gözden geçirilerek Kamu İktisadi Teşebbüslerini ve diğer kamu kurumlarını ekonomik açıdan kendilerine yeterli hale getirmek,

III-) Kamu borçlarını ekonomik istikrarı olumsuz etkilemeyecek biçimde programlamak,

IV-) Banka kredilerini spekülasyon etkilerden korumak için kontrolü güçlendirmek,

V-) Dış ödeme araçlarının kaynaklarını artırmak.

1. Hükümet, bu prensiplerin dikkatli uygulanmasıyla mali istikrarın yakalanacağına ve paraya olan güvenin kurulacağına emindir. Fiyat artışları ve spekülasyon kontrol edilir ve milli gelir ve halkın geliri yükselir. Tatmin edici bir yatırım seviyesi ile Türkiye üretimi ve ticareti ile dünya ekonomisi içinde hak ettiği yerini alacaktır.

III. Programın Uygulanması

Türk hükümeti bu hedefe üç prensibe dayanan bir programı uygulayarak ulaşmaya kararlıdır. Bunlar (A) Enflasyona sebep olan faktörleri ortadan kaldırmak. (B) Piyasada mal ve hizmet arzını artırmak ve (C) Yatırımları iyi kanallandırmaktır.

* Tarafınca Türkçe'ye çevrilmiş olan bu metnin orijinal İngilizce metni ektedir.

A. Enflasyon

Kamu Sektörü

5- Enflasyonsuz politikanın temel amacı kamu sektöründeki açıkları kapatmak olacaktır. Kamu sektörü, KİT'ler dahil olmak üzere ülkedeki yatırımların yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır. Geçmişteki enflasyonist trendin en büyük sebebi de budur.

(ia) Genel ve katma bütçe dengelenecektir. Eğer gerçekleşen harcamalar bütçe tahminlerini tutmazsa dengeyi sağlamak için acil önlemler alınacaktır. Bu önlemler ya vergileri yükseltme yada harcamalara kısıtlama getirme şeklinde olacaktır. Böylece Merkez Bankasından herhangi bir yardım talep edilmeyecektir.

(ib) 1958-59 bütçesi dengelidir. Fakat, yeni kambiyo politikasına bağlı olarak alınan önlemlerin uygulanması sonucunda bütçe fazladan sorunlara maruz kalabilir. Bu sorunlar Kambiyo Eşitleme Fonu ile giderilebilir. Bu finansman işlemlerinin net miktarını aşmayacaktır.

(ic) Yukarıda belirtilen (ia) prensibinin ışığında, 1959-60 bütçesi için önlemler alınacak böylece yeni kambiyo sisteminin uygulanmasından doğan maliyet artışları normal düzenli gelirlerden sağlanacaktır. Böylece net kazançların hükümetin borçlarını Merkez Bankasıyla amorti etmesi işleminden kaynaklanabileceği anlaşılır.

II-) Türk ihracatına geçmişte verilen tüm teşvikler enflasyonist baskılara katkıda bulunmuştur. Bu baskılar yeni kambiyo sistemi ile gözden geçirilerek durdurulacaktır. Şeker ile ilgili bir istisnai durum olacaktır. Yetiştirme metotlarını geliştirmek için büyük teşvikler gerekir. Gelecek mali yılda bu ürünün ihraç edilmesinden doğacak zarar bütçeden karşılanacaktır. Bu arada, bu karşılama enflasyona sebep olmayacak kaynaklardan karşılanacaktır.

III-) KİT'lerin zarara yol açacak operasyonlara girişmesine izin verilmeyecektir. Bu konuda önlemler alındı. KİT'ler tarafından uygun görülen fiyatlarla (özellikle Haziran 1958' de yükseltildi) birlikte elde edilen kazançların harcamaları karşılaması temin edildi. Ayrıca artan bir miktar kar ile özel imkanlar ve yatırımların kurumların kendileri tarafından karşılanması sağlandı.

Sadece devlet kontrolünde olan birkaç teşebbüs, özellikle Şeker Endüstrisi ve Toprak Mahsulleri Ofisi bu plana dahil edilmedi ve teşebbüslerin zarar etmemesi için kısa zamanda adımlar atılacaktır, yada kalan açıkların kapatılması hükümet bütçesinden finansmanla karşılanacaktır. Devlet kontrolünde olan teşebbüslerin işletme maliyetleri yükselir veya yeni açıklar ortaya çıkarsa fiyatlar daha da yükselecek ve verimliliği artırmak için alınan önlemler benimsenecek. 1 Ocak 1959'da yeni kambiyo sisteminin devlet teşebbüslerinin mali yapısı üzerindeki etkileri bu yol ile tanzim edilecektir.

IV-) KİT'lerin yeni yatırımlarının finansmanı söz konusu olunca, hükümet Harcamaları kesinlikle enflasyona sebep olmayacak kaynaklardan karşılanacağı konusunda kesin karardır. Hükümet şu anda bunun nasıl sağlanacağı konusunda bir karar vermemiştir. Çözüm, nihayetinde Türkiye'ye yapılacak mali yardım miktarına göre belirlenecektir. Türk Hükümeti, ülkenin gelişmesi için gerekli olan ve enflasyonist bir trende yol açmayacak bir şekilde kullanılacak bazı fonları belirlemeye hazırlanıyor.

V-) Belediyeler tarafından yapılan harcamalar, özellikle yerel hizmetleri geliştirmek için gerekli olan yatırımlar, yine belediyeler tarafından toplanacak olağan ve ek vergilerle karşılanacaktır. Belediyelerin bu harcamaları kısmen hükümet bütçesi tarafından, kısmen banka kredileri ile karşılanacaktır.

VI-) KİT'lerin ve bankaların borçlarının özellikle Merkez Bankası ile karşılıklı olarak yeniden ele alınıp bütünleştirilerek ve yapıları basitleştirilerek piyasa koşullarında faiziyle geri ödemesi için önlemler alınacak. Aynı zamanda, şimdiki gibi bir durumun ortaya çıkmasını önlemek için KİT'lerin ekonomik politikalarını sürdürmek için etkili yönetimler oluşturulacaktır. Devlet için bir işi yapmak üzere kendilerine bir çağrı yapıldığında yaptıkları hizmet için bütçeden para alacaklardır.

6. Önceki paragraflarda belirtilen önlemlerin tam uygulanması belli bir zaman gerektirmektedir. Verilen taahhütler ihmal edilemez. Özellikle daha iyi olacağı vaat edilen yeni mahsulün finansmanında Toprak Mahsulleri Ofisinin sonbaharda önemli harcamaları olacaktır. Yeni kambiyo sistemindeki değişiklik kamu sektörünün alacak ve yapması gereken ödemeler üzerinde etkileri olacak ve bunlar birbirlerini kısa bir zaman dilimi içinde karşılamayabilir. Hükümet bu zorunlulukları enflasyonist olmayan vasıtalarla elde etmek için mevcut olan finansal kaynakları mobilize ederek (harekete geçirerek) mümkün olan önlemleri alacaktır. Özel bankalarda sonraki paragraflarda belirtilen ve sektörün prensiplerinin dışına çıkmadan bize çeşitli kredi kolaylıkları göstereceklerdir.

7. Hükümet önceki paragraflarda belirtilen sebeplerden dolayı kamu sektörü ve Merkez Bankası arasındaki finansal ilişkiye biraz esneklik verilebileceğini düşünüyor. Yine de hükümet kamu sektörü ile Merkez Bankası arasındaki parasal ilişkinin 1958 yılının ilk yarısı için 400 milyon TL'yi geçmemesi gerektiğini düşünüyor. Bu kredi marjı iki hesaba bölünüp biri Toprak Mahsulleri Ofisi işlemleri için diğeri de kamu sektörünün diğer birimleri için olacaktır.

8. Toprak'ın fazladan kredi marjı 250 milyon TL'yi aşmayacaktır. Hükümet Toprak Mahsulleri Ofisine tahsis edilen kredinin sadece mahsul işlemleri için kullanılacağını garanti ederek satış operasyonu sonucu artan miktar TMO'nun Merkez Bankasındaki hesabından otomatik olarak düşülecektir. Minimum olarak Ofisin 1959 yılı haziran ayının sonu itibariyle Merkez Bankasına olan borçları 1958 haziran ayının sonundaki borcu seviyesine indirilecektir.

9. Merkez Bankasının 1958'in ikinci yarısında TMO dışında kamu sektörüne vereceği fazladan kredi 150 milyon TL'yi aşmayacaktır. Bu miktar Türkiye'ye verilen yeni dış yardımlardan dolayı küçük kalacaktır. Fakat Merkez Bankasının kamu sektörüne verdiği yeni kredi miktarı (TMO hariç) 1 Temmuz 1958'den mart 1959 tarihine kadar olan fonlardan daha yüksek olmayacaktır.

10. Ek-1, Merkez Bankasının kamu sektörüne verdiği kredileri gösteren kapsamlı bir bilançoğu gösterir. Bir tarafta 1 haziran 1958'den itibaren Ofise verilen krediler, diğer tarafta kamu sektörüne verilen krediler vardır.

Özel Sektör

11. Özel sektörde enflasyonist gelişmeleri frenlemek (engellemek) için bankacılık sistemi üzerinde yeterli kontrolün sağlanması gerekir. Banka kontrolü, Merkez Bankası'nın kamu açıklarını finanse etmeyi durdurduğu zaman daha kolay olacaktır. Şimdiye kadar, Merkez Bankasının kamuya verdiği borçlar ticari bankaların kredi tavanlarını yükseltmiş ve bu bankaların özel sektöre verdiği kredi miktarını artırmıştır. Kamu açıklarının ortadan kaldırılması kredi tavanlarının yükselmesini engelleyecektir.

12. Likidite ve ticari bankalar üzerinde kamu sektöründeki ekonomik dengenin kurulmasını sağlayan bu dolaylı etki önemli olmasına rağmen, bu amaca ulaşmak için daha başka ve doğrudan etkiler sağlayacak önlemler alınacaktır. Ticari Bankalar tarafından verilebilecek en fazla kredi miktarını gösteren bir tavan (üst sınır) belirlenecektir. Ek-2, bu tavan miktarını uygulayan bankaların listesini ve 1 temmuz 1958'den itibaren verdikleri kredi miktarını göstermektedir. Özel bankalar için de tavan kredi miktarı hesaplanacak ve yakın gelecekte uygulanmaya konacaktır. Ancak bu yeni kambiyo sistemi tanıtılmadan gerçekleşmeyecektir. Türk yetkilileri 1 temmuz 1958'den itibaren ticari bankaların Türk ekonomisine verdiği kredi miktarının 200 milyon TL'yi aşamayacağını garanti etmeye kararlıdır. Haziran 1958'de parlamento tarafından kabul edilen yeni Bankacılık Yasası'na göre Banka Kredileri Düzenleme Kurulu güçlendirilmiş bir yetkiyle bankaların kredi politikalarını denetleyecek ve banka kredilerini değişik sektörlerle dağılımını kontrol edecektir.

13. Ticari bankalar tarafından verilen kredilerin uygun miktarını belirlemek için, Hükümet yakın gelecekte faiz oranlarını daha esnek hale getirecek ve bunu ülkenin ekonomik ve piyasanın parasal durumuna uyarlayacaktır. Vadeli mevduat faiz oranları yasalarla sabitlendiğinden dolayı, hükümet yukarıda belirlenen amaçlara ulaşmak için parlamentoya onaylanması için yeni bir faiz oran yapısını göndermeyi düşünmektedir.

14. Yeni bankacılık yasasına göre, Kredi ve Amortisman Fonu'nun emrine verilen zorunlu ihtiyat (rezerv karşılıkları) hesaplarındaki para, kredi olarak kullanılmayacak ve bunun yerine Türkiye Merkez Bankasında özel bir hesaba tutulacaktır.

B. Mal ve Hizmet Arzındaki Artış

15. Türkiye'de son 8 yılda yapılan sosyal ve altyapı ile ilgili yatırımlar ülkenin ekonomik gelişiminin önemli bir temelini oluşturdu. Ülke bir çok yeni yol ile, limanlarla, elektrik üretimi ve çeşitli tesislerle donatıldı. Bu hem kamu hem de özel sektörde sanayileşme boyutunu artırarak verimlilik kapasitesini artırdı. Ödemeler dengesi zorluklarından kaynaklanan ithal madde, yedek parça ve yardımcı ekipman sıkıntısı var olan endüstriyel kapasitelerin yeterli düzeyde kullanılmamasına sebep olmaktadır. Yeni açılan birkaç üretim tesisi de benzer ihtiyaçlardan dolayı üretime başlayamadı.

16. Eğer mal ve hizmetlerdeki arz yükseltilebilir ve bu büyük oranda yurt içi talebi karşılırsa yukarıda anılan kredi ve mali önlemlerin etkileri ekonomik bir istikrara ulaşmaya yardım edecektir. Şu anda Türkiye'deki şartlar altında ekonomik istikrara sadece parasal önlem olarak ulaşamaz.

17. Varolan kapasiteleri tam olarak kullanabilmek için Türkiye'nin şu andaki mevcut dış kaynakları ithal hammadde, yedek parça ve diğer malzemeleri almak için yeterli değildir. Bu yüzden Türkiye'ye uluslararası kuruluşlarca ekonomik yardım yapılması ve bu yardımların dost ve müttefik ülkeler tarafından artırılması ümit edilmektedir.

C. Döviz Kuru Arzı ve Talebi

Hükümet ekonomide dengeli bir büyüme ve iç fiyat istikrarını korumak için kambiyo sisteminden yararlanmak amacıyla 6-12 aylık aralıklarla hazırlanacak bir ithalat programı oluşturmaya karar vermiştir. Bunu sonuçlandırmak için kamu ve özel sektörün ham madde, yedek parça ve ekipman ihtiyaçları bir bütün olarak belirlenecek bir organizasyonca tespit edilecektir. Hem özel hem de kamu sektörünün yatırımları için gerekli olanların araştırılıp tespit edilmesi de eşit koşullarda olacaktır.

19. Kur değişiminden elde edilecek fon da ihtiyaç duyulan ithal mallarını almak için dağıtılmak üzere merkezi bir yönetim kurularak ona verilecektir. Bu organizasyonun temel görevi şu anda ihtiyaç duyulan ithal hammaddeyi ve yedek parçaları karşılamak olacaktır. Bu ihtiyaçları karşılamak bu programın birinci önceliği olmalıdır.

20. Hükümet, mevcut kaynakları en iyi şekilde kullanmanın yolunu ticari ve ödeme kısıtlamalarını kaldırmak olduğunu ikna olmuştur. Dış ödeme zorlukları Türkiye'nin ticari ve ödeme alanında bazı liberalleşme adımları atmasını askıda tutmasına neden olmuştur. (Bu liberalleşme OECD liberalleşme kodları olarak tanıtılacaktır) Fakat içeride alınan doğru önlemler, kambiyo sisteminin yeniden yapılandırılması ve sınırlayıcı sistem ve beklenen dış yardımlar ileride çok taraflı bir ticari ve ödeme sistemine istikrarlı dönüşü getirecektir. Bunun ilk adımı da ithal hammadde, yedek parça ve yardımcı ekipman üzerindeki sınırlamaları kaldırmak olacaktır.

İç Piyasada Fiyat Kontrolü

21. Kar marjlarını ve fiyatları kontrol etmek için çıkarılan Milli Korunma Kanunu şimdiye kadar fiyatları etkileyerek üretim ve serbest ticaretin önünde engel teşkil etmiştir. Daha iyi bir ekonomik düzeye geçişi başarmak için mevcut programın amaçları doğrultusunda iç piyasadaki fiyatları serbest bırakmak gerekmektedir. Bu da uluslar arası serbest ticaretin ihtiyaçlarına göre şekillenecektir. Burada belirtilen önlemler alındığında arz ve talebi belirlemek için bu kanunun ihtiyaç duyulmayacaktır. Ekonomik denge bu önlemlerin uygulanması ile sağlanacaktır. Bu yüzden, hükümet Milli Korunma Kanununu parlamentoya götürerek iptal etmeyi amaçlamaktadır. Bu arada fiyatlar ve maliyetlerdeki dengesizliğin giderilmesi önünde engel teşkil eden bu asanın bazı hükümleri ileride değiştirilecektir. Bu hükümlerin iptali yada değiştirilmesi fiyat ve ücretlerin dengelenmesine büyük katkılar sağlayacaktır.

Ekonominin İhtiyaçlarına Göre Bir Yatırım Programı

22. Türk yetkilileri arz artışının en önemli faktörü olarak dış ticaretin artırılması olarak görmektedir. Hükümet ödemeler dengesi üzerinde olumlu ve hızlı etkiler bırakacak ve Türkiye'nin kendi kaynaklarıyla ekonomik gelişmesini sağlayacak yatırım politikası üzerinde çalışmaktadırlar. Yatırımların ülke çapında rasyonel bir şekilde dağıtılmasına önem verilecektir. Benzer durumlardan sakınılacaktır. Öncelik dünya piyasalarında kolay satılabilecek ve artan iç talepten büyük oranda etkilenmeyecek ürünlerin yatırımlarının artırılmasına verilecektir. Tarım, ormancılık, balıkçılık, madencilik ve turizm alanlarında yapılacak yatırımlar bu amaçlara ulaşmak için en uygun yatırımlar olarak görülmektedir.

23. Doğrudan ihracat artışı sağlayacak yatırımların yanı sıra Türk ekonomisinin, ithal mallara olan talebini düşürecek altyapı ve iç endüstriye yönelik daha fazla yatırıma ihtiyacı vardır. Yatırımların ekonomik anlamda en karlı alanlara yapılması amacıyla sanayinin değişik alanlarında araştırmalar yapılmıştır. Bu sanayilerin mevcut durumu araştırılmış; bu araştırmalar, üretim metotları, verimlilik kapasiteleri, şu andaki üretimleri, yan ürünlerinin mevcudiyeti, ham madde ve yardımcı ekipman ihtiyaçları, yönetim ve iş gücü durumu, enerji ve su arzı, maliyet ve satış fiyatları, pazarlama, iç tüketimi, ithal ve ihraç mallarını kapsamıştır. Türkiye'de gelecek on yıl içinde yapılacak yatırım planlarının koordinasyonu ve rasyonelliği bu araştırmalara dayanılarak yapılacaktır, gelecekte ise daha fazla araştırma yapılacaktır.

24. Yapılan araştırmalara bağlı olarak, belirli alanlarda yatırım projelerinin hazırlanmasına başlanmıştır. Bu projelerin bazıları yabancı mühendislik firmaları danışmanlığında yürütülmektedir. Projeler henüz, suni ipek, kağıt, soda, cam, yakıcı ilaç, gübreler, kimyasal ve lastik sanayileri kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.

25. Gelecek on yılda Türkiye'de yapılacak yatırım programlarının uygulanmasında aşağıdaki kriterler gözlemlenecektir.

- (I) Öncelikli olarak ödemeler dengesini gerçekleştirecek (sağlayacak) yatırımlara başlanacaktır.
- (II) Yatırım fonları sadece ürettikleri malları dünya piyasalarında rekabet edecek sektörlere kullanılacaktır.
- (III) Küçük bir sermayeyle büyük oranda üretim artışı yaratacak yatırımlara girilmelidir.
- (IV) Yeni yatırımlar (başlamış fakat henüz tamamlanmamış) kısa bir zaman içinde tamamlanmalıdır.

- (V) En acil ve gerekli ihtiyaçlar (temel tüketim malları ve üretimi artıracak gerekli mallar) acil olarak sağlanmalıdır.
- (VI) Farklı alanlarda yeni yapılan yatırımlar birbirini tamamlayıcı nitelikte olmalıdır (geriye ve ileriye bağımlılığı olan yatırımlar)

26. Türkiye'deki yatırımların büyük bölümü yurt dışından büyük bir ekipman ve malzeme ithali gerektirmektedir. Yatırım programını yapılandırmak için Türk Hükümeti, ihracattan ve yurt dışından kredi olarak gelen dövizin sınırlı olduğunun farkındadır. Hükümet, bu yüzden yukarıda belirtilen yatırım programı ve ithal programlarının koordine edilmesi için gerekli önlemleri almaya kararlıdır.

27. Ekonomik istikrarın korunması ile birlikte Türkiye'de madencilik gibi gelişen sektörlerle yabancı yatırımların sayısında bir artış beklenmektedir. Son yıllarda 600 milyon dolarlık yabancı yatırım, Yabancı Sermayeyi Destekleme Yasası uyarınca Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'de ekonomik durum iyileştikçe bu yatırımların daha da artması beklenmektedir.

SONUÇLAR

28. Türk hükümeti ülkenin ekonomisini dengeli ve düzenli bir biçimde geliştirmeyi sağlayacak istikrarlı bir ekonomik politika kurmaya kararlıdır. Bunun sonucunda insanların gelirleri ve hayat standartları yükselecektir. Bu amaçla memorandumda şekillendirilen program hazırlanmıştır. Hükümet bu programın Ulusal Komitenin desteğiyle başarıya ulaşacağına emindir.

29. Türk hükümeti, vatandaşlarının ekonomik gelişmelerin tüm meyvelerinden yararlanmaları ve diğer ülkelerde elde edilmiş yüksek hayat standartlarına kavuşabilmelerini sağlamak için, Türkiye'nin yeterli bir ekonomik seviyeye ancak bu böyle bir programın uygulanması ile geleceğine olan inancını teyit etmiştir.

30. Fakat Türkiye'ye verilen döviz kaynakları hükümetin bu programı kendine güvenerek uygulanması için yeterli değildir. Hükümetin bu programı uygulamak için dış yardıma gereksinim olacaktır. Türkiye'nin ilk olarak ham madde, yedek parça, ekipman ve ekonominin bazı olmazsa olmaz tüketici mallarını satın almayı finanse edecek döviz ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı, döviz gelirlerini artırabilmesi için gerektiğinden oldukça acildir. İkinci olarak gelişmenin önünü açacak gerekli yatırımlar için uzun süreçte devam eden sürekli bir sermaye akışına gereksinim vardır. Nihayetinde bu programın başarıya ulaşması için Türkiye'nin 1958, 1959 ve 1960 yıllarındaki borçlarının geri ödenmesi yükünün hafifletilmesi gerekmektedir. Hükümet borçlarının geri ödenmesinin uzun bir vadeye yayılması talebinin krediyi veren ülkeler tarafından olumlu karşılanacağından emindir.

31. Bundan dolayı hükümet ilgili uluslararası kuruluşlardan dost ve müttefik hükümetlerden bu konuda yardımcı olmaları için tam bir destek istemektedir. Çabalarının boşuna gitmeyeceğinden emindir. Hükümet, Türkiye'deki finansal ve ekonomik ortamı büyük oranda değiştirecek bu programın uygulanmasında herhangi bir gecikme yaşanmaması için, taleplerinin çok acil ve iyimser olarak değerlendirilmesini beklemektedir.

II.2. TURKISH MEMORANDUM'da Yer Alan Vaatlerin Değerlendirilmesi

Hükümet 1950-1958 yılları arasında karayolları, limanlar, elektrik santralleri, madencilik gibi büyük sermaye gerektiren ve uzun vadede getirisi olan alt yapı yatırımlarında bulunmuştur. Bu yatırımların finansmanları ise dış kaynaklarla ve yüksek oranda emisiyona başvurularak gerçekleştirilmiştir. Üstelik bu yatırımların belirli kollarda toplanması, özellikle enerji ve çimento üretimi gibi, kaynakların israfına neden olmuştur. 1958 yılına gelindiğinde büyük sermaye harcanan alt yapı yatırımları yanında tüketim yatırımlarının da yetersiz olduğu görülmüştür⁶⁴. Bu durum ise gerçekleştirilen

⁶⁴ Nurhan Dağlı, Belma Aktürk, age, s. 15-40.

yatırımların plansızlık nedeniyle etkinsizliğini göstermektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen yatırımların, ne zaman tamamlanacağı, ne kadar sermaye gerektirdiği ve ne kadar kapasite yaratacağı bilinmemektedir.

Oysa 1954 yılından itibaren Türkiye'ye gelen OEEC, IMF ve IBRD yetkilileri hükümetle yaptıkları görüşmelerde, alınmasının gerekli gördükleri önlemleri sürekli dile getirmişlerdir⁶⁵. Bu öneriler Türk Lirasının devalüe edilmesi, dış ticaret dengesinin sağlanması, kamu gelir ve giderlerinin yeniden düzenlenmesi, KİT açıklarının ve kamu harcamalarının Merkez Bankası kaynaklarından finansmanına son verilmesi gibi önerileri kapsamaktaydı⁶⁶. Hükümet bu önerileri kabul etmediği için de 1954-1958 yılları arasında yeni kredi temin edememiş ve aynı yıllarda dış ticaret borçlarını ödeyemeyecek duruma gelmiştir.

Hükümet önceleri bu önerileri kabul etmeyi reddederken 1957 yılı aralık ayından itibaren IMF ile görüşmelere hazır olduğunu zorunlu olarak kabul etmiştir. Çünkü Türkiye'nin kaybolan kredibilitesinin artırılması ve yeni kredi temin edilebilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin IMF ile müzakerelere tekrar başlamasında, dış ödeme güçlükleri ve ithalatın durma noktasına gelmesi⁶⁷ neden olarak gösterilebilir. Hükümet mevcut sanayi ve yatırım mallarının yetersizliği nedeniyle iç piyasada yaşanan sıkıntıları ise niyet mektubunun mal ve hizmet arzının artırılması konusundaki ile ilgili bölümünde belirtmektedir.

Niyet mektubunun 28. maddesinde de belirtildiği gibi hükümet istikrar tedbirleriyle dengeli ve süreklilik arz edecek ekonomik istikrarı amaçlamaktadır. Buna bağlı olarak, enflasyonun ortadan kaldırılması, dış ticaret dengesinin sağlanarak dış ödemeler dengesinin sağlanması, mal ve hizmet arzının artırılması ve Türk halkının hayat seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca memorandumun 29. maddesinde, istikrar programının uygulanmasına yönelik hükümetin kararlılığı dile getirilmekte ve programın Türkiye ekonomisi açısından önemi vurgulanmaktadır. Şimdi sırasıyla Turkish Memorandumla ilgili maddeler ele alınacak ve değerlendirilecektir.

⁶⁵ Yalçın Doğan, age, s. 96, Hüseyin Şahin, age, s. 107.

⁶⁶ Suat Öksüz, age, s. 55.

⁶⁷ IMF, age, Part II., s. 13.

Turkish Memorandumda hükümetin bütçe konusundaki görüşleri 2. maddenin I. ve II. alt başlıklarında, 5. maddenin 1., 2., 3., ve 5. şıklarında ve 15. maddede dile getirilmektedir.

Hükümet, 1950-1958 yılları arasında iç talebi canlı tutabilmek ve liberal bir dış ticaret politikası izlemek amacıyla kamu açıklarını kabullenmiş gözükmektedir ve bu yıllarda bütçede (genel ve katma bütçede) 180-300 milyon TL arasında açık verilmiştir⁶⁸. Artan kamu harcamaları ise gelirlerin artmaması nedeniyle, dış borçlanma ve emisyon yolu ile karşılanmaya çalışılmıştır. Bu durum enflasyonun yükselmesinde önemli rol oynamıştır.

Hükümet ekonomik istikrar tedbirleri kapsamında 1958 yılından itibaren bütçede denklik ilkesine uygun hareket edeceğini belirtmektedir. Niyet mektubunun 2. maddesinin I. alt başlığında ve 5. maddesinde, enflasyonun ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik istikrarsızlığın temel kaynağının kamu harcamaları olduğu açıkça kabul edilmektedir. Bu nedenle memorandumda, 1958 yılından itibaren denk bütçe politikasının yürütüleceği taahhüt edilmekte, kamu açıklarının bütçe açıklarını oluşmasına ekonomide yarattığı enflasyonist baskıyı kabul etmektedir. Yine aynı maddede önlem olarak, önceki yıllardan farklı bir anlayışla hareket edeceği ve kamu harcamalarının ekonomiye zarar vermeyecek şekilde finansmanının sağlanacağı yönündeki açıklamalar da bu durumu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda 5. maddenin (ia) alt başlığında genel ve katma bütçelerde denge sağlanacağı vaat edilmektedir. Niyet mektubunda, daha önceki yıllarda bütçe giderlerini artırıcı etkisi olan ihracatın sübvansiyonlarına da, bazı istisnaları olmak üzere, son verileceği belirtilmektedir. Çünkü sübvansiyonlar yüksek oranda Merkez Bankası kaynaklarından finanse edilmektedir⁶⁹. Bu önlem ise bütçe giderlerinin azalmasında olumlu katkı sağlayacaktır. Burada hükümetin bazı KİT'lerin üretimini desteklemeye devam edeceği de görülmektedir.

⁶⁸ İktisadi Rapor, 1963, s. 74.

⁶⁹ IMF, age, Part I, s. 3.

Bunun yanında memorandumda net olarak belirtilmeyen veya değinilmeyen diğer konulara bakılacak olursa; hükümet memorandumun (ia) maddesinde olduğu gibi, mümkün olduğunca, Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmayacağını taahhüt etmektedir. Fakat hükümetin bu kaynağı ikame etmeyi planladığı fon kaynakları, vergi gelirleri, Döviz Dengeleme Hesabı, ticari banka kredileri gibi kaynaklar ise yeterli değildir. Aynı maddenin (ib) alt başlığında ise 1958-1959 bütçesinin dengeli olacağı ifade edilmektedir, ancak dış ticaret açıklarını bütçe üzerinde oluşturabileceği yükünü Merkez Bankası bünyesinde açılması düşünülen Döviz Dengeleme Hesabından karşılanacağı belirtilmiştir. Bu fon ithalat ve ihracata bağlı olarak oluşacak bir kaynaktır. Fona ithalat karşılığı dolar alıkonulurken, ihracata verilecek primler aynı fondan karşılanacaktır denilmektedir. Burada hükümetin yeni yabancı kredi dışında Merkez Bankası kaynaklarına tekrar başvurmasına engel olacak kaynak arayışına girmedeği belirtilebilir. Niyet mektubunun (ic) maddesinde yeni kambiyo sisteminden kaynaklanabilecek maliyet artışlarının olabileceği ve bu maliyetlerin karşılanmasının bütçede sağlanacak düzenli gelirden karşılanacağı belirtilmektedir. Bütçe gelirleri enflasyon yaratmayacak kaynaklardan finanse edildiği oranda bütçe dengesinde sorun yaşanmayacaktır. Fakat bütçeye düzenli gelir sağlayabilecek kalemler net olarak belirtilmemektedir. Başka bir ifadeyle hükümet bütçe politikalarında, 1958 yılından itibaren açıklardan kaçınacağı belirtilmekle beraber, açıkları önleyebilecek politikalar somut olarak sunulmamaktadır.

Niyet mektubunda genel ve yerel bütçelerde (Madde V) gelir artışının yeni vergilerle veya harcamaların kısılması yoluyla sağlanması, acil alınacak önlemler olarak belirtilmektedir. Oysa kamu gelirleri ancak verginin tabana yayıldığı ve vergi oranlarının yeniden düzenlendiği kapsamlı bir vergi politikasıyla Memorandumda yeni bir vergi politikasından ise söz edilmemektedir⁷⁰. Bu konuda tarım kesiminin ve yüksek kazançlara sahip toplum kesimlerinin önceki yıllarda olduğu gibi vergi kapsamı dışında tutulması devam eden popülist anlayışı sergilemektedir. Bütçe dengesinin sağlanabilmesi, vergi gelirlerinin artırılması yanında kamu yatırım harcamalarının da kısılması gerekmektedir. Bu konuda niyet mektubunda hükümet mevcut yatırımları,

⁷⁰ Turkish Memorandum, Ek-1.

etkinliklerini dikkate alarak, gözden geçireceğini ve yeni bir yatırım programı hazırlayacağını taahhüt etmektedir.

Diğer bir nokta, hükümet 1958 yılı öncesinde, bütçe görüşmelerine yeterli zaman ayırmaması nedeniyle dönem süresince bazı ekonomistler⁷¹ tarafından eleştirilmişti. Çünkü 1950-1958 yılları arasında bütçe görüşmeleri kısa sürelerde ve önemsemez bir şekilde yapılmış ve dolayısıyla gelir ve gider hesaplarının fiili ve tahmini rakamları arasında farklar olmuştu⁷². Dönem boyunca tahmini rakamlardan daha yüksek miktarlarda borç edinmeler gerçekleşmiş, bütçe hesaplamalarında disiplin sağlanamamıştı. Bu konuda memoranduma bakıldığında ise hükümetin, bütçe görüşmeleri ve hesaplamaları ile ilgili bir yöntem belirlemediği görülmektedir. Memorandumda, kamu harcamalarının ve bu harcamaları karşılayacak gelirlerin nasıl veya hangi fonlardan karşılanacağı açıkça belirtilmemiştir. Bunun yanında memorandumun hayata geçirilmesinden sonra, 1958-1959 mali yılında, yeni kur rejiminden, bazı KİT zararlarının ve yine bütçe uygulamalarından kaynaklanabilecek açıkların nasıl karşılanacağı belirtilmemektedir. Bu durum hükümetin eski anlayışına devam edebileceği şüphesini uyandırmaktadır.

II.2.2 KİT'lerin Konuları

Kamu giderlerinin veya açıklarının önemli bir payını, KİT'lerin açıkları oluşturmaktadır. 1954-1958 yılları arasında KİT'lerin sayılarının artırılması ve faaliyet alanlarının genişletilmesi yanında Milli Korunma Kanunu çerçevesinde yürütülen fiyat politikaları bu kurumların zarar etmelerine ve cari harcamalarını karşılayamayacak ölçüde finansman sıkıntısı içine düşmelerine neden olunmuştur; örneğin TMO, bu dönemde, piyasaya maliyetinin altında satış yapmak zorunda kalmıştır*.

⁷¹ Forum, 15.10.1956, "1956 Bütçesi", cilt: 4, sayı: 44, ss. 11-13., 01.03.1956, "Ümit Kırıcı Bütçe Nutku", cilt:4, sayı: 47, ss. 11-13., 15.12.1957, "1957 Bütçesi üzerine açıklamalar", cilt: 8, sayı: 90, ss. 7.

⁷² 1956, 1957, 1958, 1963 İktisadi Raporları'nın bütçe değerlendirmeleri yapıldığı ilgili bölümleri.

* TMO, fiyat kontrolleri nedeniyle, iç piyasada maliyetinin altında satış yapmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte ihracattan doğan kayıpları da artmıştır. TMO'nun Zararları ise 1954 yılından itibaren Merkez Bankası tarafından büyük ölçüde karşılanmıştır. Hükümet, TMO'ya ve şeker üretimine ayrıcalık tanımaya devam etmekle birlikte, kamu harcamalarını azaltma kararı almıştır.

Niyet mektubunun 5. maddesinin alt başlıklarında KİT ürünlerine zam yapılması ve kar marjlarını ve fiyatlarını kontrol altında bulunduran Milli Korunma Kanununun olumsuz etkileri belirtilmektedir. İstikrarlı bir ekonomiye geçiş için bu kanunun değiştirileceği ve üretim fiyatlarının oluşumunun piyasaya bırakılacağı vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda fiyat ayarlamalarında (yani KİT ürünlerine yapılacak zam oranlarında) uluslararası piyasa koşulları dikkate alınarak KİT'lerin zararlarının azaltılması amaçlanmaktadır. Fakat hükümet, Milli Korunma Kanununu parlamentoya götürerek iptal etmeyi amaçladığını belirtmekle birlikte, diğer yandan bu yasanın bazı hükümlerini ileride değiştireceğini de ifade etmektedir. Bu durum, hükümetin bu konuda açık olmadığını göstermektedir. Oysa Mili Korunma Kanunu'nun yürürlükten tamamen kaldırılması gerekmektedir. Çünkü ancak bu koşullarda KİT'ler, üretim maliyetlerinin üstünde fiyat belirleyebilecek ve piyasa fiyatlarını etkileyebileceklerdir.

Memorandumun II. maddesinde Şeker Sanayinin teşvikine devam edilmesi ve gelecek mali yılda ihracatından doğacak zararlarının bütçeden karşılanmasının devam edileceği belirtilmektedir. Bu durum da bütçede giderleri artırırken, gerekli harcamaların hangi kaynaktan sağlanacağını belirtmemektedir. Bu konuda hükümetin ne derece ciddi olduğu tereddütler bırakmaktadır. Dolayısıyla hükümet KİT'leri tamamen özertleştirerek adımlardan bahsetmemektedir ve KİT'leri siyasi amaçlar için yetkisinde tutmayı yeğlemektedir.

II.2.3 Kamu Borçları

Türkiye 1954 yılından itibaren dış borçlarını ödeyemez konuma gelmiştir. Niyet mektubunun 30. ve 31. maddelerinde hükümet öncelikle dış borçlarının, geri ödenme yükünün hafifletilmesi ve bu borçların geri ödenmesinin uzun vadeye yayılmasını kredi veren ülkelerden talep etmektedir. Çünkü hükümet Türkiye'deki mali ve ekonomik istikrarı sağlayacak bu programın uygulanmasında herhangi bir gecikme yaşanmaması için kredi taleplerini ve geri ödeme koşullarının hafifletilmesini gerekli görmektedir.

Dış borç ödeme kolaylıklarının yanında, memorandumun 7. maddesinde, kamu sektörü ve Merkez Bankası arasındaki mali ilişkiye esneklik getirebileceği belirtmiştir. Bu esnekliğin hayata geçirilmesiyle, kamu sektörü Merkez Bankasından, 1958 yılının

ilk yarısında kullanılan miktarın 400 milyon TL fazlasını geçmeyecek şekilde kaynak kullanacağını belirtmektedir. Hükümet bu kredileri KİT ve kamu borçlarının kapatılmasında kullanmayı planlamaktadır. Bu anlamda kamu açıklarının devam edeceği sonucu ortaya çıkmaktadır ve hükümetin planlı bir şekilde kamu borçlarını azaltıcı araçlara veya yöntemler geliştirmedeği izlenimi yaratmaktadır. Anlaşılan o ki kamu borçları Merkez Bankası kaynaklarıyla ödenmeye devam edecektir. Bu da kamunun istikrarlı bir yapıya kavuşmasının düşünülmediği sonucunu ortaya koymaktadır.

II.2.4 Özel ve Kamu Bankalarının Konumu

Ekonomide enflasyonist trendi durdurabilmek için bankacılık faaliyetlerinin kontrol altına alınması gerekmektedir. Merkez Bankası kredileri ekonominin likiditesini artırarak ticari bankaların kredi hacmini genişletmiş ve bu durum özel sektörün kredi kullanımını artırmıştır. Merkez Bankası, kamu açıklarının finansmanına son verdiği taktirde banka kredi hacmi kolaylıkla kontrol altına alınabilecektir. Hükümet, bu amaçla 1958 yılından bu amaçla 1958 yılından itibaren kamu harcamalarını azaltmayı ve ortaya çıkabilecek açıkların finansmanında ise enflasyon yaratmayacak kaynakların kullanılmasına karar vermiş gözükmektedir.

Dolayısıyla hükümet kredi arzının daraltılmasının enflasyonu düşüreceğini açıkça görmektedir. Memorandumun özel sektör başlığı altında (11. maddesinde), enflasyonu engellemek için, bankaların faaliyetlerinin kontrol altına alınması gerekliliği belirtilmektedir. Bununla birlikte hükümet 1958 yılına kadar kredi sınırlamalarına uygun davranılmamasının sebebini, artan kamu açıklarına bağlı olarak Merkez Bankası kredilerindeki genişlemenin neden olduğunu görmektedir. Kamu açıkları ve kredi hacmi arasındaki ilişki bu nedenle oldukça önemlidir. Hükümetin bu yaklaşımı, sorunu gördüğünü ve en azından çözüm arayışına girdiğini ortaya koymaktadır.

Memorandumun 12. maddesinde banka kredilerinin sınırlandırılması için Merkez Bankası kaynaklarının kullanımının sınırlı tutulması yanında ek tedbirlere de başvurulacağı belirtilmektedir. Hükümet bu konuda ticari bankaların kredilerine de sınırlama getirileceğini belirtirken, 1 temmuz 1958'den itibaren ticari bankalar

tarafından verilen kredi miktarının 200 milyon TL'yi aşamayacağını taahhüt etmektedir⁷³. Çıkarılan yeni Bankacılık Yasası (12. madde) çerçevesinde ise kredi kullanımının verimli bir şekilde dağıtımının sağlanması ve banka kredilerinin spekülatif amaçlarla kullanımı engellenebilecektir. Bunun yanında dönem süresince neredeyse sabit olan faiz oranlarının piyasa şartlarına uygun hale getirilmesi ile kredi kullanımının sınırlandırılması düşünülmektedir.

Niyet mektubunun 14. maddesinde belirtildiği kadarıyla KİT'lere yönelik yatırımlar için kullanılan Kredi ve Amortisman Fonu yeni bankacılık yasasına göre kullanılmayacak ve bu durum kamu harcamalarını sınırlandıracaktır.

II.2.5 Dış Ticaret Politikasının Yeniden Yapılandırılması

Türkiye 1929 yılına kadar serbest dış ticaret politikası izleyememiştir, çünkü 1916 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupalı devletler arasında imzalanmış olan gümrük anlaşmaları 1929 yılına kadar devam etmiştir. 1930-1950 yılları arasında ise, Türkiye'nin dış ticaret politikasını kendisinin belirlediği dönemde, dış ticarete artı sağlanma amaçlanmıştır. Bu dönemde izlenen denk bütçe politikası da bütçe açıklarının oluşmasını engellemiş ve dış ticarete elde edilen artı ile Türkiye dış borçlarını, ödeyebilir konumunu sürdürmüştür.

1950 yılından itibaren ise DP hükümeti dış ticarete liberal politikalar uygulamaya başlamış ve 1950-1953 yılları arasında dış ticaret %65'e varan oranlarda liberalize edilmiştir. 1953 yılı eylül ayına kadar devam eden bu uygulama, olumlu iç ve dış konjonktürün sona ermesiyle terk edilmiştir, çünkü bu politika Türkiye'nin dış borcunun büyümesine neden olmuştur. 1954-1958 yıllarında ise liberal dış ticaret politikaları yerini antiliberal politikalara bırakmıştır.

Liberal politikaların terk edilmesi artan dış ticaret borçlarından kaynaklanmıştır. Türkiye 1954 yılı içinde borç ödeyemeyecek konuma geldiğinden moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. Dış ticaret borçlarının ödenememesi Türkiye'nin kredi çevrelerinde kredibilitesini kaybetmesine neden olmuştur. Bu tarihten itibaren dış

⁷³ Resmi Gazete, 04.08.1958, s.1.

ticaret, devlet desteğinde ve karşılıklı ticaret anlaşmaları çerçevesinde yürütebilmiştir. Ayrıca 1958 yılına kadar alacaklı ülkeler, Türkiye'nin ihracat gelirlerinin bir kısmına haciz koymuş veya yüksek fiyatlardan Türkiye'ye mal ihraç etmeyi yeğlemişlerdir⁷⁴.

Türkiye'nin dönem içinde ihracatını artıramamasının bir nedeni de iç piyasadaki fiyat artışlarıdır. Böylece bir yandan Türkiye'nin dış ticareten doğan kayıpları artarken, dış kredilere olan ihtiyacı da o oranda artmıştır. Niyet mektubunda da belirttiği gibi, iç ve dış fiyatlar arasındaki dengesizlik, ekonomide spekülâtif faaliyetleri artırmış ve iç piyasada ithal mallarının fiyatları cazip hale gelmiştir⁷⁵.

Memorandumun 15. maddesinde, dış ticarete getirilen kısıtlamalar sonrasında ithal ham madde, yedek parça ve yardımcı ekipman ihtiyaçlarının karşılanmaması nedeniyle mevcut sanayi tesislerinin üretim yapmasına engel olduğu ve bazı üretim tesislerinin de üretime başlayamadığı belirtilmiştir. Anılan nedenlerden dolayı memorandumda, hükümet, bazı tedbirlerle, dış ticaretin liberalize edilmesini ve iç fiyat kontrollerinin kaldırılmasını vaat etmektedir. Memorandumun 16. maddesinde de belirtildiği gibi hükümet, kesin bir çözüm arayışına girdiğini fakat çözümün sadece parasal önlemlerle alınamayacağını belirtmektedir. Alınacak önlemlerle ekonominin reel yönünün canlandırılması amaçlanmaktadır. Varolan kapasitelerin tam olarak kullanılabilmesi ve yeni yatırımların gerçekleştirilebilmesi için uluslararası kuruluşlardan, anlaşma yapılan şartlar çerçevesinde, yardım edilmesi ve bu yardımların dost ve müttefik ülkeler tarafından da artırılması (17. madde) talep edilmektedir.

Niyet mektubunun döviz arzı ve talebi alt başlığında, dengeli büyüme, yurt içi fiyat istikrarının korunması, kambiyo ve dış ticaret politikasına yönelik yeni düzenlemelerin yapılacağı ve bu düzenlemelerle özel ve kamu sektörünün üretim gücünün artırılmasının (19. maddede) hedeflendiği belirtilmektedir.

Hükümet ödemeler dengesi üzerinde olumlu ve hızlı etkiler bırakacak ve Türkiye'nin kendi kaynaklarıyla ekonomik gelişmesini sağlayacağı yatırım politikası üzerinde de çalışmaktadırlar. Dolayısıyla hükümet niyet mektubunda yer alan taahhütlerle, mal ve hizmet arzının artırılması için gerekli tedbirleri alma niyetindedir.

⁷⁴Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın Beyanâtı, Dosya No: 030.01.88.533.123.

⁷⁵Yalçın Doğan, age, s. 78.

Çünkü üretimin artırılmaması durumunda enflasyonist baskı devam edecektir. Bu nedenle Türkiye’de, mevcut şartlarda, sadece para ve maliye politikasında disiplinin sağlanması yeterli değildir; üretimin artırılması gerekmektedir.

Yeni yatırım politikasında öncelikli olarak, ihracatı artırmak için dünya piyasalarında kolay satılabilecek ürünlerin yatırımlarının yapılması öngörülmektedir. Dönem içinde Türkiye’nin ihracat kalemlerini oluşturan tarım, ormancılık, balıkçılık ve madencilik ürünlerinin yatırımlarının yapılması belirtilmektedir. Bununla birlikte, 23. maddede belirtildiği gibi, ithal mallara olan talebi düşürecek yatırımlara yönelineceği belirtilmektedir. Bu konuda, yatırımların ekonomik anlamda en karlı alanlara yönelmesi amacıyla sanayinin değişik alanlarında araştırmalar yapıldığı belirtilmiştir. Bu araştırmalarda belirtilen sanayilerin üretim metotları, verimlilik kapasiteleri, mevcut üretimleri, yan ürünlerinin mevcudiyeti, ham madde ve yardımcı ekipman ihtiyaçları, yönetim ve iş gücü durumu, maliyet ve satış fiyatları ve pazarlamanın incelendiği belirtilmiştir. *“Türkiye’de gelecek on yıl içinde yapılacak yatırım planlarının koordinasyonu ve rasyonelliği bu araştırmalara dayanılarak yapılacaktır, gelecekte daha fazla araştırma yapılacaktır.”*⁷⁶ taahhüdü (23. madde), hükümet tarafından, iktidara geldiği tarihten itibaren, planlama anlamında, ilk defa ifade edilmiştir.

Hükümet, memorandumun 25. ve 26. maddelerinde gelecek 10 yılda Türkiye’de yapılacak yatırım programlarının kriterlerini sıralamaktadır. Ancak yapılacak yatırımların büyük bölümünün dışa bağımlı olması nedeniyle ithal mallarına duyulan ihtiyaç belirtmek ve gerçekleştirecek yatırımların, önceki yıllardan farklı olarak, bir programa bağlanacağı vurgulanmaktadır. Dış kaynak yaratılması konusunda da hükümet (27. madde), güven ortamını yaratacağını ve yabancı sermaye girişini artırmayı düşündüğünü belirtmektedir.

Memorandumda, yeni kurulan ve planlanan işletmelerin ihtiyaçları dile getirilirken, önceki dönemlerden farklı olarak, kredilerin merkezi bir idare tarafından tahsis edilmesi ve yatırımların ödemeler dengesini olumlu etkileyecek alanlara yönlendirilmesi düşünülmektedir. Bununla birlikte, hükümet bu süreçte kamu ve özel sektörün ihtiyaçlarının eşit şartlarda değerlendirmeye alacağını belirtmektedir. Bu

⁷⁶ Turkish Memorandum, s. 7.

durum ekonomide oldukça önemli iyileşme sağlayabilecektir. Öngörülen yatırımlarla, önceki yıllara kıyasla, daha kısa vadede getiri sağlayabilecektir. Memorandumda ayrıca, özel ve kamu sektörü yatırımlarının birbirlerini destekleyecek şekilde olmalarına dikkat edileceği, yabancı yatırımları cesaretlendireceği ve ülkeye kaynak girişini artıracığı düşünülmektedir. Bu politikalarıyla hükümet kaybolan kredibilitesini tekrar kazanacağını ve diğer yabancı kredi kuruluşlarından ve ülkelerden de yardım sağlayabileceğini ummaktadır.

II.3 IMF ve OEEC'nin Ekonomik İstikrar İçin Gerekli Gördüğü Diğer Uygulamalar

Memorandumda anılmayan ancak IMF ve OEEC tarafından ekonomik istikrarın sağlanması ve devamı için amacıyla gerekli görülen konuların başında TL'nin devalüe edilmesi gelmektedir. İstikrar tedbirlerinin uygulamaya konmasıyla TL'nin değerinin yeniden ayarlanması, yani devalüe edilmesi gündeme gelmiştir. Yapılan devalüasyon öncesinde döviz kuru 1 dolar = 2.80 kuruş iken bu oran devalüasyon ile 1 dolar = 9 TL olarak belirlenmiştir. Doların yeni fiyatı resmi katlı kur uygulaması şeklinde ayarlanmıştır⁷⁷.

Yeni kambiyo sistemine göre, ihracat ve görünmeyen kalemler için primli kur, sermaye çıkışlarına neden olan girişimler için tarifeli kur uygulanacaktır. Bu kapsamda yapılan düzenlemelerde ihracat malları üç gruba ayrılmıştır; ilk grupta afyon, tütün, bakır ve krom öngörülmüş ve bunların ihracatında dolar başına 2.10 TL; ikinci gruptaki ihraç ürünleri olan üzüm, incir ve fındık için 2.80 TL; üçüncü grupta bulunan diğer ihraç malları için ise 6.20 TL prim ödenmesi belirlenmiştir. Bu primler, ihracatta öncelikli payı olan ürünlerin teşviki dikkate alınarak düzenlenmiştir. Prim ödemeleri Merkez Bankası bünyesinde kurulması öngörülen Kambiyo Karşılık Fonu'ndan yapılacaktır. Ekonomik üretkenliğin sürekli kılınabilmesi için ise 6 ve 12 aylık dönemlerde ithalat programlarının gözden geçirilmesi kararı verilmiştir.

⁷⁷ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın Beyanata, 030.01.88.533.123.

Tablo 16: 12 Aylık İthalat Listesi 1958 (milyon dolar)

	Toplam (a+b)	Özel Sektör (a)	Kamu Sektörü (b)
1. Sanayi sektörünün mevcut ihtiyaçları	200	120	80
Hammaddeler	(90)	(80)	(10)
İşletme ekipmanları	(80)	(30)	(50)
Yedek parçalar	(30)	(10)	(20)
2. Yakıt, yiyecek, içecek, gübreler, vb.	145	-	-
3. Tüketim malları	80	-	-
4. Yeni yatırımlar için ekipman ve inşaat malzemeleri	195	-	-
5. TOPLAM	620	-	-

Kaynak: IMF, age, Part I., s. 12.

Tablo 16'de, istikrar tedbirleri sonrasında uygulanacak 12 aylık ithalat listesi yer almaktadır. Bu liste Türkiye'de bulunan yabancı yatırımların makine ithalatını içermemektedir. Buna göre Türkiye, 1958 yılında, toplam 620 milyon dolarlık ithalata ihtiyaç duymaktadır. Bu ithalatın %33.3'ünü sanayi sektöründe kapasite kullanımını artırması için kullanılacaktır⁷⁸. Sanayi tesislerinin dışa bağımlılığının yüksek olması, özellikle yaşanan döviz darboğazı dönemlerinde bunların düşük kapasitede çalışmasına neden olmaktadır. Bu nedenle özel kesimin kapasitesini artırabilmesi için desteklendiği söylenebilir. Hükümet iç piyasada mal arzında yaşanan kıtlıklar nedeniyle toplam ithalatın %37.5'ini (145+80 = 225 milyon dolar) tüketim malları, yakıt, yiyecek vb. için öngörürken, teçhizat ve inşaat malzemeleri için % 31.4'ünü tahsis etmiştir⁷⁹. Yeni yatırımlar için ise kamu ve özel sektör ayrımı yapılmamıştır. Dolayısıyla yeni yatırımlar konusunda hükümetin özel sektöre yaklaşımı net değildir. Bu yatırımlar, önceki yıllarda olduğu gibi, kamu tarafından da gerçekleştirilebilir.

Bu amaçla, kamu ve özel sektörün ithal malı ihtiyaçların belirleyecek bir organizasyonun kurulması kararlaştırılmış ve böylece kredilerin daha verimli kullanılması olanağı yaratılmak istenmiştir. Fakat yeni kambiyo sisteminin uygulaması ile uygulamada, ithalat olumsuz etkilenebilecektir, ancak bu uygulama ile ihracat artışı da beklenmektedir. Diğer yandan bu uygulamayla yurt/içi ve dünya piyasalarındaki

⁷⁸ IMF, age, Part I., p. 12.

⁷⁹ IMF, age, Part I., s. 12.

fiyatlar arasındaki farkın azalması da düşünülmektedir. Ancak tarımsal ürünlerin fiyatlarının iklim koşullarının etkisinde olduğu göz ardı edilmektedir. Bu durumda ihracatı artırmaya yönelik farklı stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir.

IMF'nin diğer önemli talebi de dış ticaretin serbest bırakılması veya liberalleştirilmesidir. IMF'ye göre, ithalatta, vergi dışı kısıtlamaların kaldırılmasıyla, ithal malların fiyatlarının düşmesi sağlanabilecektir. İthalatın artmasıyla piyasada mal bolluğu yaşanacak, fiyatlar düşecek ve piyasa rahatlayacaktır. Kısaca, IMF ile anlaşma sağlanmasının dış çevrelerde Türkiye'ye karşı güven oluşmasını temin edecek ve gelebilecek kredilerle Türkiye döviz darboğazı krizini aşacaktır.

İstikrar programı üzerinde uzlaşma sağlanmasının ardından, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, temin edilen kredi ve yardımlarla ilgili olarak şu açıklama yapmıştır:

"...1- amerika birleşik devletlerinin bir yıl için, muhtelif şekillerde tertip ve deruhte ettiği yardım miktarı 234 milyon dolardır. bunun 44 milyon dolarlık kısmı, 1948, 1949 ve 1952 senelerinde amerika'dan alınan iktisadi yardımların bu güne kadar vadesi gelen ve henüz tekiye edilmemiş olan sekiz buçuk milyon dolarlık taksitleri ile 1965 yılına kadar vadeleri gelecek olan 35 buçuk milyon dolarlık taksit tutarlarına ait bulunmaktadır ve 44 milyon tutarındaki bu taksitler, uzun vadeli bir tecile tabi tutulmuştur. bu itibarla 44 milyon dolar da, iktisadi neticeleri itibari ile kısmı yeni bir kredi mahiyetinde telakki etmek yerinde olur. amerika'dan alınan yardımların bu izahatından sonra şimdi de avrupa iktisadi işbirliği camiasından alınan yardıma geelim. 2- avrupa iktisadi işbirliği camiasının yardımı, 25 milyon doları kredi kotası tezyidi suretiyle, 75 milyon doları da bu teşekküle aza olan hükümetler tarafından verilmek sureti ile cemian yüz milyon dolardır. bunun 50 milyon doları doğrudan doğruya federal almanya hükümeti, 10 milyon doları ingiltere hükümeti, mütebaki 15 milyon doları da diğer aza hükümetler tarafından temin edilmektedir. 3- ayrıca milletlerarası para fonu da 25 milyon dolar kredi vermiş bulunmaktadır. bu suretle muhtelif menbalardan temin olunan yeni dış kredi ve yardım ceman 359 milyona baliğ olmaktadır. ...anlaşmalar neticesinde elde olunan kredi ve yardımlar sadece bu 359 milyondan ibaret değildir. bir de epu camiasına dahil olan memleketlere müteallik gecikmiş transferlerimiz de 1961 yılı sonuna kadar vadeleri gelecek olan taksitlerin uzun vade ile tecili de derpiş olunmuştur. bunun da yeni bir kredi mahiyetinde gibi telakki edilmesi, ekonomik hayatımızda yaratacağı ferahlık ve faide ile ölçülmesi yerinde olur....⁸⁰" Bu konuşmanın orijinali ektedir.

Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi Türkiye, 1958 yılında, IMF ve OEEC görüşmeleri neticesinde birikmiş dış borçlarını erteleyebilmiş ve sunduğu memorandumla da 359 milyon dolar kredi almayı garantilemiştir. Bu durumda

⁸⁰ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın Beyanatu, 030.01.88.533.123.

yapılması gereken, kararlı bir şekilde bu vaatleri yerine getirilmesi ve Türkiye'nin bir daha bu duruma düşmesinin engellenmesidir.

II.4 Bölümün Özet Değerlendirilmesi ve III. Bölüme Geçiş

II. Bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1958 tarihli ilk Niyet Mektubu, Turkish Memorandum, sunulmakta ve 1958 öncesinde oluşan kamu borçlanmasını aşabilecek nitelikte olup olmadığı değerlendirilmektedir.

Hükümet niyet mektubunda, mevcut ekonomik krizin nedenlerini açıklarken, dönemin başından itibaren yürütmekte olduğu ekonomi politikalarının krize neden olduğunu da dolaylı olarak kabul etmektedir. Çünkü memorandumda, istikrarın sağlanması amacıyla belirlenen üç temel hedef dile getirilmektedir. Bunlar kamu borçlarının azaltılması, enflasyonun önlenmesi, mal ve hizmet arzının artırılması ve yatırımların verimli alanlara kanalize edilmesidir. Turkish Memorandum'da belirtilen amaçlara ulaşılabilmesi için alınması gereken tedbirlere bölümde ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Bu bağlamda istikrar programı, borç krizini aşabilecek niteliktedir, ancak bunun DP hükümeti tarafından programa sadık kalınarak uygulanabilmesi önem taşımaktadır. Çünkü, niyet mektubunun değerlendirilmesinin yapıldığı kısımlarda, DP hükümetinin özellikle bütçe ve KİT politikaları konusunda eski anlayışına dönebileceği izlenimi edinilmektedir. Bu bağlamda izleyen III. Bölümde, istikrar tedbirlerinin uygulanma başarısı ve ekonomide yaşanan gelişmeler değerlendirilmektedir.

III. BÖLÜM

4 AĞUSTOS 1958 EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMININ UYGULANMA BAŞARISI

Bölüme Giriş:

III. Bölümde, 1958 Ekonomik İstikrar Programının, Turkish Memorandum'un, uygulanması ve ekonomide yaşanan gelişmeler analiz edilmektedir. Bölümde ilk olarak, memorandumda verilen taahhütler doğrultusunda, 1958-1960 yılları arasında, para ve kredi politikasında yaşanan gelişmeler değerlendirilmektedir. Daha sonra bütçe politikası, dış ticaret politikası ve siyasi ve sosyal politikadaki gelişmeler analiz edilmektedir. Çalışma, sonuç ve değerlendirmelerle son bulmaktadır. 27 Mayıs 1960 tarihinde ordunun yönetime el koyması nedeniyle yapılan analizler 1958-1960 yılları ile sınırlı kalmaktadır.

III.1 Hükümetin Para ve Kredi Politikası (1958-1960)

1958 yılında uygulanmaya konan ekonomik istikrar programının temel amaçlarından biri enflasyonu aşağı çekmektir. 1954-1958 yılları arasında hükümet, genişlemeci para ve kredi politikasına devam etmişti. Çünkü yapılan bütçe ve KİT açıkları yüksek oranda Merkez Bankası kaynakları ile karşılanmış ve yüksek fiyat artışlarının yaşanmasına neden olunmuştu. Bununla birlikte hükümet fiyat artışlarını önemsememişti¹.

Hükümet ilk defa 4 Ağustos 1958 Kararlarıyla ekonomideki enflasyonist baskıya engel olmanın, ekonomik istikrarın sağlanması için gerekli olduğunu kabul etmiş ve daraltıcı para ve kredi politikası uygulayacağını taahhüt etmiştir.

¹ Memduh Yaşa, age, s.124-125.

Tablo 17: Büyüme Hızı, Enflasyon Oranı, Para ve Kredi Miktarı Değişimi
(1957-1960)

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)	Para Arzı Miktarı (%)	GSMH Büyüme Hızı (%)
1957	23.3	28.1	7.8
1958	14.6	8.0	4.5
1959	19.5	17.2	4.0
1960	3.5	6.4	3.4

Kaynak: Suat Öksüz, age, 254-255.

Tablo 17'de görüldüğü üzere, 1958 yılında GSMH ve para arzı doğru orantılı olarak gerileme göstermiştir. Buna bağlı olarak enflasyon oranı %14.6'ya düşmüştür. 1959 yılında ise GSMH artış göstermezken, para arzının %17.2 oranında artması enflasyon oranının %19.5'e yükselmesine neden olmuştur. Bu durum hükümetin 1959 yılında daraltıcı para politikasını terk ettiğini göstererek vaatlerine uygun davranmadığını ortaya koymaktadır. Fiyatlardaki artışlarda, devalüasyonun ve KİT ürünlerine yapılan zamların da etkili olduğu belirtilmelidir. 1960 yılında ise, askeri müdahale sonrasında, para arzının daraltılmasıyla fiyatlar sıkı kontrol altına alınmış ve enflasyon %3.5'e gerilemiştir. Bununla birlikte faiz oranlarının %6'dan %9'a çıkarılması kredi kullanımını da sınırlandırmıştır. 1960 yılı ikinci yarısından 1961 yılı sonuna kadar kredi arzı, 1958 yılına göre, %35 azalarak 13.110 milyon TL' den, 8.713 milyon TL'ye gerilemiştir. Kredi hacminin daraltılmasında Merkez Bankası kredilerinin (%80'den %48'e) düşürülmesinin büyük etkisi olmuştur⁸². Oysa DP hükümeti 1958-1959 yılları arasında genişlemeci para politikasına devam edilmiş ve enflasyon daha da yükselmiştir.

Tablo 18: Para Arzı (1957-1960) (milyon lira)

	1957	1958	1959	1960
Tedavüldeki banknot ve Ufaklık Toplamı	2.936	3.052	3.406	3.828
Kaydi Para Toplamı*	1.143	1.372	1.683	1.746
Para Arzı Genel Toplamı	4.079	4.424	5.089	5.574

*Bankalardaki vadesiz ticari mevduatlardan ve Merkez Bankasındaki vadesiz serbest mevduat toplamından oluşmaktadır.

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Bülteni, 1963, no 2.

⁸² Stefanos Yerasimos, (1980), age, s. 760.

Tablo 18'de, 1957-1960 yılları arasında para arzında artış görülmektedir. 1958 yılında toplam para arzı 3.052 milyon TL'ye ve 1959 yılında 3.406 milyon TL'ye, 1960 yılında 3.828 milyon TL'ye yükselmiştir. Tablo 19 ve Tablo 20'nin gösterdikleri gibi hükümetin memorandum sonrasında herhangi bir para politikası değişikliği gözlenmemektedir.

Tablo 19'da ise 1958 sonunda para arzındaki artışın kaynağı olan emisyon ve mevduatlardaki artışlar ayrıntılı olarak görülmektedir.

Tablo 19: Emisyon ve Mevduatlardaki Artışlar (1958-1960) (milyon lira)

	Emisyon	Vadesiz Mevduat	Vadeli Mevduat	Toplam
1958	116	361	57	534
1959	354	859	81	1.284
1960	422	129	255	800

Kaynak: Memduh Yaşa, age, s. 535'deki tablodan hazırlanmıştır.

İstikrar tedbirlerinin uygulanmaya konulduğu 1958 yılının ilk aylarında, bu tarihlerde IMF ile görüşmeler devam ettiğinden, hükümetin krizi aşma kararlılığını ortaya koymak amacıyla, emisyon artışına neden olacak politikalardan kaçınılmıştır. Bu nedenle emisyondaki artış 1958 yılında, 1959 ve 1960 yıllarına oranla daha düşük gerçekleşmiştir. Fakat hükümet genişlemeci para ve kredi politikasını terk etmemiştir. 1959 yılında emisyon, ekonomik bunalımın ağırlaştığı ve emisyonun yüksek olduğu 1957 yılına yakın oranda artış göstermiştir. Hükümet, devam eden yüksek harcamalarına ve bütçe açıklarına bağlı olarak kredi kullanımına da sınırlama getirmemiş bu durum enflasyonun yükselmesine neden olmuştur.

III.1.1 Merkez Bankası Politikası (1958-1960)

1958 yılı istikrar tedbirlerinde, hükümet Merkez Bankası kredilerine sınırlama getirmiş ve ticari banka kredilerinin 1958 yılı haziran ayındaki seviyesinde dondurulmasına karar vermiştir; Bunun üzerine 30.06.1958 tarihinde, Banka Kredileri Tazim Komitesi ticari banka kredilerinin 9.232 milyon TL seviyesinde dondurulmasını

kararlařtırmıřtır⁸³. Bylece hükümet, kamu harcamalarında ve özellikle KİT'lerin açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklarına başvurmama kararı almıştır. Bu amaçla, Merkez Bankası kredilerinin kullanımını, 01.07.1958 ile 31.12.1958 tarihleri arasında 400 milyon TL olarak belirlemiştir. Bu kredinin, 250 milyon TL'si TMO'ya, 150 milyon TL'si İç Finansman Komitesi'nce belirlenen kamu kurum ve kuruluşları ile bankalara tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte TMO'nun aldığı kredilerin en geç 30.06.1959 tarihine kadar kapatılması gerektiği belirtilmiřtir⁸⁴. 1958 yılı nisan ayında, Merkez Bankası bilançosunda; ticari senetlerin toplamı 1758 milyon TL, hazine avansları 15 milyon TL, hazine kefaletine haiz bonolar 1.839 milyon TL, zirai senetler 340 milyon TL'dir⁸⁵.

Tablo 20'de gözlemlendiği gibi, 1958-1960 yılları arasında, hükümet kamu kesimi artan oranda i finansmana başvurmaya devam etmiştir. 1958 yılı aralık ayı dikkate alınarak kamu kesiminin i borçlarına ait rakamlar veya veriler 1959 yılında, memorandumda belirlenen Merkez Bankası kredi sınırlamasına uygun hareket edilmediğini göstermektedir. Senetler cüzdanında en yüksek payı, hazine kefaletine haiz bonoları almaya devam ederken, 1958 yılında bu bonolarda 225 milyon TL artış yaşanmış ve KİT'lerin 1958 yılının ilk beş ayında 497 milyon TL açığı oluřmuřtur⁸⁶. Bonolardaki artış, KİT açıklarının memorandumda belirlenen hedeflerin tersine kapatılmadığı ve artmaya devam ettiği ve bu açıkların Merkez Bankası kaynaklarına başvurularak kapatıldığı görülmektedir. 1959-1960 yılları arasında KİT'lerin Merkez Bankasından kullandığı kaynak miktarı ise 2.439 milyon TL.'dir*.

⁸³ IMF, age, s.24.

⁸⁴ Resm Gazete, 04.08.1958, s.1.

⁸⁵ IMF, Part II, Tablo 15, s. 28.

⁸⁶ IMF, Part II, Tablo 29, s. 44.

*1958 yılı KİT'lerin i finansmanlarının zeti şoyledir: 17 KİT'in net finansal açığı 555 milyon TL ve TMO'nun 18 milyon TL'dir. Bu açıkların, TMO'nun tamamı olmak üzere, 392 milyon TL'si Merkez Bankası tarafından finanse edilmiştir. Amortisman ve Kredi Sandığı'ndan 127 milyon TL, Sigorta Fonundan ise 34 milyon TL finansal destek sağlanmıştır. (Kaynak: IMF, Part II, Tablo 29, s. 44.)

Tablo 20: Merkez Bankası Kredileri (işlem çeşitlerine göre, milyon lira)

	1958 Aralık	1959 Aralık	1960 Aralık
SENETLER CÜZDANI			
Ticari senetler	1.869	1.823	1.803
Küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekkülleri	14	10	16
Sanayici ve madenci senetleri	86	104	153
Zirai senetler	307	386	366
Hazine Bonoları	63	38	63
Hazine kefaletini haiz bonolar	2.161	2.386	2.439
Toplam	4.500	4.747	4.840
AVANSLAR			
Hazine kısa vadeli avans	536	651	859
Bankalar tasfiye fonu	-	-	-
Tahvil üzerine avans	436	423	425
Altın ve döviz üzerine avans	0	1	0
Toplam	972	1075	1284
GENEL TOPLAM	5472	5822	6124

Kaynak: T.C. Merkez Bankası 1961 Müdürler Kurulu Raporu ve Aylık Bültenleri, İktisadi Rapor 1963, s. 62.

Tablo 20'de, hazinenin de kısa vadeli avans kullanımının arttığı görülmektedir. Bu durumda hazine Merkez Bankası kaynaklarına, memorandumun içeriğine uygun olmayacak oranda, başvurmaya devam ettiği ve enflasyonun bu nedenle arttığı görülmektedir. Yine birçok kamu kurumu ve belediyeler de bono ve tahvil karşılığı Merkez Bankası kredilerinin kullanımına başvurmaya devam etmişlerdir⁸⁷.

1959 yılında Merkez Bankası tarafından yayınlanan 62 sayılı istatistik bültenine göre, 1958 yılı haziran ayında verilen kredilerin toplamı 9.284 milyon TL'den, aralık 1958'e kadar 9.517 milyon TL'ye yükselmiştir. Bununla birlikte, kredi sınırlamasına girmeyen bazı kalemlerin hacmindeki artış 600 milyon TL'dir. Kredi hacmindeki artış 1958 yılına kadar olduğu gibi artmaya devam etmiştir.

1960 yılı aralık ayı itibariyle Merkez Bankasının avans ve kredilerinin toplamı 6.124 milyon TL'dir. Bu kredilerin 4.973 milyon TL'si kamu sektöründe hazinenin ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ve kamu bankalarının açıklarının finansmanı için

⁸⁷ Cumhuriyet, "Kredi, Politika ve İstikrar", 02.09.1959., s. 1.

kullanılmıştır. Aynı dönemde özel kesime yönelik krediler ise kamuya açılan kredilerin beşte biri oranındadır⁸⁸.

III.1.2 Ticari Banka Kredileri Politikası (1958-1960)

Hükümet niyet mektubunda enflasyona engel olabilmek amacıyla, Merkez Bankası kaynaklarının sınırlandırılmasının yanında ticari banka kredilerine de sınırlama getireceğini vaat etmiştir.

Tablo 21: Ticari Banka Kredileri (milyon lira)

	1958 Aralık	1959 Aralık	1960 Aralık
Özel Sektör	6.378	6.925	7.229
Kamu Sektörü*	2.262	2.482	2.293
Genel Toplam	8.640	9.407	9.522

*Genel ve katma bütçeli daireler, mahalli idareler, iktisadi devlet teşekkülleri, yarı resmi şirketler toplamından oluşmaktadır.

Kaynak: İktisadi Rapor 1963. s. 66.

Tablo 21'de, 1958-1960 yılları arasında, özel ve kamu sektörünün ticari bankalardan kullandıkları kredi miktarları görülmektedir. 1958 yılında ticari banka kredileri, istikrar tedbirlerine uygun olarak, genişleme göstermezken, 1959 yılından itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu yükselmeye, 1959 yılında kaynak arayışına giren hükümetin Merkez Bankası kaynaklarına tekrar başvurması etkili olmuştur. Likiditenin artmasına bağlı olarak ticari bankaların kredileri de genişlemiştir. Bununla birlikte kamunun ticari banka kredilerini kullanımı artmış ve özel sektör bundan rahatsız olmuş ve hükümete baskı yapmıştır. Belirtilmesi gereken nokta kamunun memorandumda belirlenen kredi sınırlamalarına uygun hareket etmediğidir. Özel sektörü ise bu sınırlamalara daha uygun davranmıştır. Sonuçta para arzına paralel olarak fiyatlar artış göstermiş ve hükümetin memorandumda vaat ettiği gibi enflasyonla mücadele edilmemiştir. Bu da hükümetin popülist politikalardan kurtulmadığını göstermektedir.

⁸⁸ 1963 İktisadi Rapor, Tablo 38, s. 62.

III.2 Hükümetin Dış Ticaret Politikası

Hükümet istikrar tedbirleri kapsamında dış ticaretin serbest bırakılması kararını almıştır. Bu kararlar Türkiye'nin kredi sağlaması ve karşılıklı ticaret anlaşmaları bağlı ortaya çıkan dış ticaret dengesizliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 22: Ödeme Sistemlerine Göre İthalat ve İhracat (1954-1960)

Yıllar	İthalat				İhracat			
	Serbest Döviz		Kliring		Serbest Döviz		Kliring	
	Milyon \$	(%)	Milyon \$	(%)	Milyon \$	(%)	Milyon \$	(%)
1954-58	318.0	76.6	97.4	23.4	221.4	71.6	87.7	28.4
1959	407.5	87.5	58.3	12.5	290.8	82.2	63.0	17.8
1960	404.3	87.0	446.5	88.1	262.7	81.9	58.0	18.1

Kaynak: 1963 İktisadi Rapor, s. 94 ve 108.

Tablo 24'de, ödeme sistemlerine göre ithalat ve ihracat rakamları ve oran olarak bu ödemelerin dış ticaretteki payları yer almaktadır. 1954-1958 yılları arasında, dış ticaret borçlarına ve enflasyona bağlı olarak serbest dövizle yapılan ithalat ve ihracat azalırken, 1959 ve 1960 yılları arasında artan kredibiliteye orantılı olarak dış borçlanmada artmıştır. Buna karşın kliringle yapılan ithalat ve ihracat gerilemiştir. Bu durum Türkiye'nin dış ticaretinin serbest döviz bölgesindeki ülkelere (dolar bölgesindeki ülkeler OEEC, EFTA, EPU ve sterlin bölgesindeki ülkeler, kliringle ticaret yapılan ülkeleri ise Demir Perde Ülkeleri, İran, İsrail, Finlandiya, Yugoslavya, Brezilya ve Mısır⁸⁹) kaydırıldığını gösterirken, dış ticaret lehine olumlu gelişmemiştir. Çünkü Türkiye dış ticaret borçlarının ertelenmesiyle, karşılıklı ticaret anlaşmalarından kaynaklanan kayıplarının azalabileceğini hesaplamaktadır.

Tablo 23: Dış Ticaret (1958-1960) (milyon dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge
1958	247.3	312.3	-65
1959	353.8	465.8	-112
1960	320.7	464.6	-143.9

Kaynak: 1963 İktisadi Rapor, s. 92 ve 105.

⁸⁹ 1963 İktisadi Rapor, s. 94.

Tablo 23'de, 1958-1960 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret rakamları verilmektedir. 1958 yılında Türkiye'nin ihracatı, 1957 yılına göre, 98 milyon dolar azalmıştır⁹⁰. 1958 yılında ihracatın gerilemesinin nedenleri olarak ihracat ürünleri fiyatlarının devalüasyona rağmen dış piyasa fiyatlarına oranla yüksek kalması, ihraç mallarına olan dış talebin azalması, elverişsiz iklim koşulları ve mal darlıklarına bağlı olarak iç piyasaya satışın daha karlı bulunması gösterilebilir. 1959 yılında ise ihracatta artışı yaşandığı görülmektedir. Fakat bu artışın, 1951-1952 yılları ihracat rakamlarına oranla düşük olduğu da belirtilmelidir. 1960 yılında ise ihracatta tekrar gerileme yaşanmıştır. 1958-1960 yılları arasında devalüasyonun ihracatı teşvik edici etkisi ise, artan iç fiyatlar nedeniyle yaşanmamıştır. Bununla birlikte ihracatçılara açılan kredilerdeki sınırlama ve ihracat sübvansiyonların kaldırılması da ihracatçıları zor durumda bırakmıştır⁹¹. İthalat ise serbest dış ticaret sistemine ve devalüasyona bağlı olarak artış göstermiştir. 1958 yılında 875 milyon TL olan ithalat, 1960 yılında 1.330 milyon TL'ye yükselerek %65 oranında artış göstermiştir. Bu durum 1958-1960 yılları arasında dış ticaret açığının, önceki yıllara göre, daha fazla artmasına neden olmuştur.

Tablo 24: 1954-1960 Yılları Arasında Belli Bazı Madde Grubuna Göre İhracat
(milyon dolar)

Maddeler	1954-58 ortalama	1959	1960
Tütün	31.8	20.4	25.1
Kuru Meyveler	18.2	23.4	20.6
Pamuk	12.2	14.5	16.3
Mamuller ve yarı mamuller	1.2	8.5	6.7
Madenler	12.3	10.0	7.5

Kaynak: 1963 İktisadi Rapor, s. 115.

Tablo 24'de, 1954-1960 yılları arasında, Türkiye'nin, ihracat kalemleri görülmektedir. Niyet mektubunda vaat edildiği gibi devalüasyonun yapılması bu ürünlerin ihracatını sınırlı oranda etkilemiştir. Hükümet, memorandumda, ithalatın iç piyasa ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenleneceğini ve ithalat listelerine bağlı yürütüleceğini belirtmişti. Buna bağlı olarak 1958 yılı eylül ayında hazırlanmış olan

⁹⁰ 1963 İktisadi Rapor, s.105.

⁹¹ Forum, "Son Aylarda Dış Ticaretin Seyri", 15.09.1960, ss. 10.

ithalat listesine uygun ithalat yapılmaya başlanmıştır. İthalat kotası adı verilen bu liste sadece beş ay yürürlükte kalmıştır. Daha sonra ikinci bir kota listesi hazırlanmış ve 1959 mayıs ayında buna liberasyon listesi de eklenerek yürürlüğe konmuştur. Memorandumda ithalatın bir program dahilinde yapılmak istenmesinin sadece birinci derecede ihtiyaç duyulan kalemlerin ithalatına imkan sağlamak olduğundan, ihtiyaç duyulan diğer kalemler ithal edilmemiştir. Bu kısıtlamalara rağmen ithalat artışı oldukça yüksektir. Bununla birlikte ithalat listelerinin yürürlük sürelerinin belirtilmemiş olması da ithalatçıları kararsızlık içinde bırakmıştır. İthalat listelerinin sürelerinin düzene bağlanması ise ancak 1960 yılında gerçekleşmiştir⁹².

Tablo 25: Dört Büyük Madde Grubuna Göre İthalat (1958-1960) (milyon dolar)

Yıllar	Ham Maddeler	Makine Teçhizat	İnşaat Malzemesi	İstihsal Maddeleri	Toplam
1958	139.0	108.4	26.7	38.2	312.3
1959	206.0	176.7	35.7	47.3	465.8
1960	177.8	208.3	33.9	44.6	464.6

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri ve 1963 İktisadi Rapor, s. 99.

Tablo 25’de, 1958-1960 yılları arasında hammadde, makine-teçhizat ve inşaat malzemeleri ithalatının arttığı görülmektedir. Dış ticaretin serbestleştirilmesinin ardından tüketim malları ithalatında da artış gözlenmektedir. Buna göre 1958 yılında ithalatın %12.2’sini tüketim malları oluştururken bu oran 1961 yılında %22.8’e ulaşmıştır⁹³.

⁹² 1963 İktisadi Rapor, s.99.

⁹³ Stefanos Yerasimos, age, s. 752.

Tablo 26: Ödemeler Bilançosu, (milyon dolar)

	1958	1959	1960
Hesaplar			
I. Cari İşlemler			
A. Dış Ticaret			
1. İhracat	247	354	321
2. İthalat	315	470	468
Dış Bilançosu	-68	-116	-147
B. Görünmeyen İşlemler	-48	-42	-15
C. Off-Shore Structure	52	35	-29
Cari İşlemler Bilançosu(A+B+C)	-64	-145	-139
II. Sermaye Hareketleri Hesabı			
D. Dış Borç Ödemeleri	-69	-60	-65
III. Rezerv Hareketleri	-34	-3	-51
IV. Hata ve Noksan	65	-23	61

Kaynak: Hüseyin Şahin, age, s. 120., 1963 İktisadi Rapor, s. 123. verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 26'da gözlendiği gibi, 1958-1960 yılları arasında, ithalat ile ihracat arasındaki fark büyümekte ve ödemeler bilançosunda açıklar oluşmaktadır. Adı geçen dönemlerde cari işlemler açıkları dış ticaret bilançosuna bağlı olarak açık vermiştir. 1958 yılında görünmeyen işlemler net olarak 1958 yılı öncesine kıyasla iki kat artarak yılda 54 milyon dolarlık bir ödemeyi gerekli kılmıştır. Ancak off-shore gelirlerinin de aynı düzeyde gerçekleşmesi sonucu görünmeyen işlemlerin cari işlemler üzerindeki etkisi nötrleşmesine olanak sağlamıştır. Görünmeyen işlemlere (hizmetler) ilişkin ödemelerin artmasında dış borç faiz ödemelerinin payı önemli yer alırken turizm ve dış seyahat gelir ve harcamalarının artmasıyla bu hizmet kalemi açık vermeye devam etmiştir. Sonuç olarak cari işlemler açığı, ağırlıklı olarak dış ticaret açıklarından kaynaklanmaya devam etmiştir.

III.2.1 Kambiyo Politikası

İstikrar tedbirleri sonrasında Türk Lirası %320 oranında devalüe edilmiştir. Yeni kambiyo sistemine göre afyon, tütün, bakır ve krom ihracatında ilgili çevrelere 210 kuruş; üzüm, incir ve fındık ihracatına 230 kuruş ve diğer ihracat kalemlerine de 620 kuruş prim verilmesi kararlaştırılmıştır. 4 ağustos 1958 öncesinde ihraç edilmiş

mallardan kazanılmış dövizler ise ihracatçılara kambiyo alış primi olarak verilmeyeceği belirtilmiştir.

Devalüasyonla ihracat gelirlerinin artmasını bekleyen hükümet, bunun ihracat gelirleri üzerinde beklenen etkiyi yapmadığını görmüştür. İhracat hacminin beklenen ölçüde artırılamaması, dış dengenin Türkiye aleyhine giderek daha fazla bozulmasına neden olmuştur. 1958 yılında ihracat gelirleri 247 milyon dolar iken, bu oran 1959 yılında 107 milyon dolarlık artış göstermiştir⁹⁴. Gerçekleşen artış ise 1958 yılında alınan kararlar öncesinde, ekonomik belirsizlik nedeniyle, stok edilen malların veya ürünlerin, kur ayarlaması sonrasında dış piyasaya sürülmesiyle gerçekleşmiştir⁹⁵.

Kambiyo sisteminde istikrar tedbirlerinin uygulanmaya konulması sonrasında kısa bir süre belirsizlik yaşanmış, ancak eylül 1958'de ithal kotalarının hazırlanmasıyla sorun bir ölçüde giderilebilmiştir. Listeler hazırlandıktan sonra ithal malları için yapılacak müracaatların bir hafta içinde yapılması istenmiştir. Bunun üzerine ilk üç ay içinde beklenen miktarın 4 kat üzerinde ithalat başvurusu yapılmıştır. Hükümet bu sorunu 1958 yılı sonuna kadar giderememiştir, çünkü yeni kota sistemi 1959 yılının ilk yarısında yerleştirilememiştir. Yeni düzenlemeye göre ithal bedellerinin tamamının Merkez Bankasında tutulması zorunluluğu da ithalatçıları zor durumda bırakmıştır⁹⁶. Yani ithalatçılar ithal etmek istedikleri malları belirledikten sonra bunların ithalat bedellerini, diğer evraklarla birlikte, Merkez Bankasına teslim etmek zorundadırlar. Çünkü hükümet ithal mallarının bedelinin tamamının Merkez Bankasına ödendiği taktirde adı geçen malın ithaline izin vermeyi kararlaştırmıştır*.

Yeni kambiyo sistemine göre Türkiye'de iş yapmak veya ticari iş ortaklığına katılmak isteyen yabancı girişimciler ise sermayelerini döviz olarak getirmek ve bir bankaya yatırmak zorunda kalmışlardır. Aynı şekilde hükümet, ekonomik istikrar tedbirlerinde yürürlükten kaldırıp kaldırmayacağını net olarak belirtmediği Milli

⁹⁴ 1963 İktisadi Rapor, s. 105.

⁹⁵ 1963 İktisadi Rapor, s. 92-105.

⁹⁶ Forum, "4 Ağustos Kararlarından Sonra İthalat", ss. 5.

* Yeni dış ticaret rejimini öncesinde, ithalatçı ithal etmek istediği malın bedelinin %10'unu Merkez Bankasına ödemekteydi. Bakanlıkça mal takas edildikten sonra malın bedelinin %90'ı ödenerek ithalatçı malı ithal etmiş olmaktadır.

Korunma Kanununda sadece bazı maddelerinde değişiklik yapılarak yürürlükte tutulmuş ve böylece hükümet tüm kontrolü elinde tutacağını sinyallerini vermiştir.

III.3 Ekonomik İstikrar Programı ve Hükümetin Bütçe Politikası (1958-1960)

Hükümet, istikrar programı ile bütçe politikasını değiştirerek 1958 yılından itibaren bütçenin denkleği ilkesine uygun hareket edeceğini ve tasarrufa gideceğini taahhüt etmiştir. Bununla birlikte memorandumda kamu gelirlerinin artırılması için vergi gelirlerinin artırılaacağı ve KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarına zam yapılacağı vaat edilmiştir. Hükümet, enflasyonun bir miktar düşürülebilmesi için kamu harcamalarının disiplin altına alınmasının önemli olduğunu farkındadır. Bu nedenle 1958 yılı hükümet bütçesinde oluşabilecek açıkların, enflasyon yaratmayacak kaynaklarla finanse edilmesi kararı alınmış ve bunun dışında 1958 yılı bütçesinin denk bütçe olacağını belirtilmiştir. 1958 bütçesinde ortaya çıkması beklenen açıkların kambiyo karşılık fonundan karşılanması düşünülmektedir. Fondan sağlanacak kaynaklarla kamu sektörünün kısa vadeli borçlarının kapatılması ve KİT'lerin açıklarının finansmanı amaçlanmaktadır.

1958 yılı bütçesi 4.476 milyon TL olarak planlanmış ancak 1958 sonunda 5.136 milyon TL olarak gerçekleşmiştir⁹⁶. 1958 yılı sonunda, gerçekleşen kamu gelirleri ise 4.548 milyon TL'dir⁹⁷. Dolayısıyla hükümetin istikrar programının ilk yılından itibaren vaat edilen maliye politikasına uygun davranmadığı görülmektedir.

1959 yılı bütçesi ise 1958 yılı bütçesine göre 1.680 milyon TL. fazla belirlenmiştir. 1959 yılı bütçesinin artırılmasının nedenleri arasında, fiyatların yükselmesi ve memur maaşlarına yapılan zamlar gösterilmiştir*. 1959 yılı bütçe konuşmasında Maliye Bakanı, yaptığı açıklamalarla hükümetin istikrar tedbirlerinden vazgeçtiğini anımsatan vurgulamalar yapmıştır. Bu açıklamada bakan, hükümetin yeni yatırımlarda bulunacağını ve ihracatın teşvik edeceğini belirtmektedir. Fakat, bütçe dengesi için yaratılması gereken gelirlerden ve yapılacak tasarruflardan

⁹⁶ IMF, age, s.37.

⁹⁷ DPT, age, Tablo 11, s. 16.

* 1959 yılı bütçe görüşmelerinde harcama kalemlerindeki artışlar ayrıntılı olarak belirtilmiştir. (Kaynak: Minister of Finance, (1959), *Budget Speech 1959*, (İstanbul: Dogan Kardeş Yayınları), s. 65-72)

kararlar öncesinde, ekonomik belirsizlik nedeniyle, stok edilen malların veya ürünlerin, kur ayarlaması sonrasında dış piyasaya sürülmesiyle gerçekleşmiştir⁹⁴.

Kambiyo sisteminde istikrar tedbirlerinin uygulanmaya konulması sonrasında kısa bir süre belirsizlik yaşanmış, ancak eylül 1958'de ithal kotalarının hazırlanmasıyla sorun bir ölçüde giderilebilmiştir. Listeler hazırlandıktan sonra ithal malları için yapılacak müracaatların bir hafta içinde yapılması istenmiştir. Bunun üzerine ilk üç ay içinde beklenen miktarın 4 kat üzerinde ithalat başvurusu yapılmıştır. Hükümet bu sorunu 1958 yılı sonuna kadar giderememiştir, çünkü yeni kota sistemi 1959 yılının ilk yarısında yerleştirilememiştir. Yeni düzenlemeye göre ithal bedellerinin tamamının Merkez Bankasında tutulması zorunluluğu da ithalatçıları zor durumda bırakmıştır⁹⁵. Yani ithalatçılar ithal etmek istedikleri malları belirledikten sonra bunların ithalat bedellerini, diğer evraklarla birlikte, Merkez Bankasına teslim etmek zorundadırlar. Çünkü hükümet ithal mallarının bedelinin tamamının Merkez Bankasına ödendiği takdirde adı geçen malın ithaline izin vermeyi kararlaştırmıştır*.

Yeni kambiyo sistemine göre Türkiye'de iş yapmak veya ticari iş ortaklığına katılmak isteyen yabancı girişimciler ise sermayelerini döviz olarak getirmek ve bir bankaya yatırmak zorunda kalmışlardır. Aynı şekilde hükümet, ekonomik istikrar tedbirlerinde yürürlükten kaldırıp kaldırmayacağını net olarak belirtmediği Milli Korunma Kanununda sadece bazı maddelerinde değişiklik yapılarak yürürlükte tutulmuş ve böylece hükümet tüm kontrolü elinde tutacağını sinyallerini vermiştir.

III.3 Ekonomik İstikrar Programı ve Hükümetin Bütçe Politikası (1958-1960)

Hükümet, istikrar programı ile bütçe politikasını değiştirerek 1958 yılından itibaren bütçenin denkliliği ilkesine uygun hareket edeceğini ve tasarrufa gideceğini taahhüt etmiştir. Bununla birlikte memorandumda kamu gelirlerinin artırılması için

⁹⁴ 1963 İktisadi Rapor, s. 92-105.

⁹⁵ Forum, "4 Ağustos Kararlarından Sonra İthalat", ss. 5.

* Yeni dış ticaret rejimini öncesinde, ithalatçı ithal etmek istediği malın bedelinin %10'unu Merkez Bankasına ödemekteydi. Bakanlıkça mal takas edildikten sonra malın bedelinin %90'ı ödenerek ithalatçı malı ithal etmiş olmaktadır.

Tablo 28'de görüldüğü kadarıyla hükümet istikrar programı sonrasında kamu borçlanma oranını düşürmek için kamu yatırımlarında kısıtlamaya gitmemiştir. Tam tersine, 1958-1959 yıllarında, ekonomide yaşanan durgunluğu gidermek amacıyla, yatırım harcamalarını artırmaya devam etmiştir. Kamu yatırımları 1958 yılında %23.4'den 1960 yılında %28'e yükselmiştir.

Tablo 29: Türkiye'de Harcamalar (milyon lira)

	1959	1960
Kamu Yatırımları	3415	3632
a- Genel ve Katma Bütçeli Daireler	2174	2382
b- Mahalli İdareler	465	428
c-İktisadi Devlet Teşekkülleri	776	822
Özel Yatırımlar	3574	3981
a- Mesken	1873	2199
b- Diğer	1701	1782
Toplam Yatırım	6989	7613
Cari Kamu Harcamaları	5941	6122
Özel İstihlak	36342	37604
Toplam Harcama	49272	51339

Kaynak: 1963 İktisadi Rapor, s. 15.

1959 yılı bütçesinin artırılmasının temel nedeni yatırım harcamalarındaki artış oluşturmaktadır. 1960 yılına ait kamu yatırımları ise 1959 yılına oranla 624 milyon TL daha fazladır ve toplam kamu harcamaları 2.067 milyon TL'ye varmaktadır. Görüldüğü gibi 1958 öncesi ve sonrasında izlenen politikalar aynıdır ve ekonomik istikrar programının hiçbir etkisi gözükmemektedir.

Tablo 30: Bütçe Açıklarının Finansmanı (milyon TL.)

Yıllar	Dış Krediler	Karşılık Fonları	Toplam
1957	10.8	147.1	354
1958	7.2	425.6	587.8
1959	1.2	588.4	932.8
1960	-	733.9	1.298.5

Kaynak: DPT, age , s. 18.

Tablo 30'da, 1957-1960 yılları arasında bütçe açıklarının finansmanı gözükmektedir. Bu verilere göre bütçe açıklarının finansmanında dış krediler ve büyük ölçüde karşılık fonlar kullanılmıştır. Dolayısıyla bütçe açıkları önceki yıllarda olduğu gibi, Merkez Bankası kaynaklarına başvurularak kapatılmıştır. Kısaca 1958 yılına kadar süregelen alışkanlıklar 1958 sonrasında da devam etmektedir.

III.3.1 Hükümetin KİT ve Yatırım Politikası ve Bütçeye Etkileri

Enflasyonun temel kaynağı olarak kamu harcamalarının finansmanı oluşturmaktadır. Bu durum 1950 yılından itibaren devam etmektedir. Kamu harcamaları kalemi içinde kamu yatırımları 1957-1959 yılları arasında %30 artmıştır. Kamu bu yatırımlarını KİT'ler aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bu yatırımların finansmanında ise, hazine kefaletinde ve bonolar karşılığında, Merkez Bankası kaynaklarına başvurularak karşılanmıştır. Bu nedenle KİT'lerin açıkları artmış ve 1959 yılında toplam KİT borçları 1.600 milyon TL olmuştur¹⁰¹.

İstikrar tedbirlerinde DP hükümeti bütçe açıklarının kapatılabilmesi için özellikle KİT'lerin cari ve yatırım harcamaları ile devam eden zararlarının enflasyon yaratmayacak kaynaklardan karşılanmasını öngörmüştü. Ayrıca hükümet KİT'lerin mali ve kurumsal yapılarının yeniden düzenlenmesine ilişkin girişimlerde bulunacağını ve 1958 yılı bütçesinde sübvansiyona son vereceğini belirtmişti. Ancak geçmiş tablolarda gözlemlendiği gibi bu vaatler sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Hükümet KİT'lerin daha fazla zarar etmemeleri için fiyatlarının piyasa koşullarına göre belirlemelerini ve mal ve hizmetlerine %20 ile %200 arasında zam yapılmasını uygun görmüştür¹⁰². Fakat bu olumlu adımlara rağmen çeşitli nedenlerle KİT'lerin üretim maliyetleri yükselmiş ve KİT'ler zarar etmeye devam etmişlerdir.

1960 yılı itibariyle KİT'lerin işletme giderlerini ve yatırım harcamalarını karşılamak üzere, 3 milyar 400 milyon TL kredi kullanılmıştır. Bu amaçla Amortisman ve Kredi Sandığı, Emekli Sandığı ve İşçi Sigortaları Kurumlarına geniş ölçüde başvurulmaya devam edilmiştir. Sadece Kredi Sandığının açmış olduğu kredi miktarı

¹⁰¹ İlker Parasız, age, s. 98.

¹⁰² İlker Parasız, (2004), *Türkiye Ekonomisi*, (Bursa: Ezgi Kitabevi), s. 166.

720 milyon TL, Emekli Sandığından 570 milyon TL ve İşçi Sigortaları Kurumundan ise 217 milyon TL. kredi temin edilmiştir¹⁰³.

Hükümet, 1958 yılı ekonomik istikrar tedbirlerinde iç talebi kontrol altına almaya yönelik tedbirler alacağını ve mal ve hizmet arzını artıracığını belirtmiştir. Bu amaçla hükümet ilk üç aylık ithal kotaları %58'i hammaddelere ayrılmıştır. Geri kalan kalemler ya miktar olarak kısıtlanmış ithal izinleri onaylanmamıştır. Böylece, yatırım politikasında yeni bir süreç başlatılmak istenmiştir. Hükümet memorandumunda ayrıca, yatırımların kontrol altına alınması, verimli alanlara yönlendirilmesi kapsamında, az sermaye gerektiren, yüksek üretim kapasitesi yaratabilecek ve kısa sürede tamamlanabilecek yatırımlara onay verileceği ilan edilmiştir. Hatta hükümet bu konuda bir Koordinasyon Komitesini oluşturarak belirli prensipler ışığında yatırım projelerinin gözden geçirilmesini kararlaştırmıştır¹⁰⁴. Fakat uygulamaya bakıldığında, 1958 yılından itibaren, kamu yatırımlarını plansız ve politik amaçlarla devam ettirdiğini görülmektedir. Yatırımlar, önceki yıllarda olduğu gibi, ne zaman biteceği belli değildir. 1960 yılında sayılarının 4965'e ulaştığı belirtilen bu yatırımlar için hükümet 5.2 milyar TL ödeme yapmış ve 15.2 milyar TL ek kaynağa ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir¹⁰⁵.

Sonuç olarak DP hükümeti yatırım politikalarında istikrar programına uygun davranmamıştır. Yatırımlar ölçsüz ve belli bir programdan yoksun bir şekilde artmaya devam etmiştir. Temin edilen krediler ise kamu açıklarının finansmanında veya KİT'lerin açıklarını kapatılmasında kullanılmıştır. Dış ticaret açıkları ise borçlanmalarla birlikte daha da ağırlaşmıştır.

III.4 Ekonomik İstikrarsızlığın Sosyal ve Siyasi Gelişmeler Üzerindeki Etkileri

1953 yılından itibaren ekonomide yaşanan sıkıntılar ağırlaştıkça, iktisadi politikalarını başarısız bulan ve farklı görüşler ileri süren gruplara karşı hükümetin tutumu sertleşmiştir. Bu yıllarda, üniversitelerde veya basında yapılan eleştiriler hükümetin popülist politikalar ürettiği yönündedir. Bu nedenle hükümet 1953 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 46. maddesini değiştirerek üniversite öğretim

¹⁰³ Forum, "İç Borçların Konsolidasyonu", 15.12.1960, ss. 6.

¹⁰⁴ Stefanos Yerasimos, age, s. 184-185.

¹⁰⁵ Forum, "Yatırımların Mirası", 15.09.1960, ss. 5.

üyelerinin siyasi faaliyette bulunmalarını engellemiştir¹⁰⁶. Bu yasayla üniversiteler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır¹⁰⁷. Tahkikat Komisyon Raporunda üniversitelerle ilgili olarak; üniversite muhtariyetinin tamamen kaldırılması, profesörlerin bakanlık emrinde olması için Milli Eğitim Bakanlığı'na geniş yetki verilmesi ve üniversitelerin bakanlığa bağlı birer okul haline gelmesi, üniversite gençliğinin seçim öncesi çeşitli bahanelerle, oy kullanımının engellenmesi gibi tedbirler yer almaktadır¹⁰⁸.

Hükümet 1954 yılı seçimleri öncesinde tutumunu daha da sertleştirerek, 8 Mart 1954 tarihinde, Basın Yasasını yürürlüğe koymuştur¹⁰⁹. Bu kanuna dayanılarak; devletin prestijine ve mali gücüne zarar getireceğine inanılan görüşler yasaklanmış ve kişilerin özel hayatına ait yazılar yazan gazeteciler cezalandırılmıştır¹¹⁰. Gazete ve radyo yayınları hükümet aleyhine yayın yapamayacak duruma getirilmiştir¹¹¹.

Radyolar sadece hükümetin bir yayın aracı haline getirilmiştir. Adnan Menderes radyonun siyasi amaçlar için kullanılması konusundaki görüşünü, "...Radyoyu siyasi partilerle paylaşmayacağız; bunu artık anlamaları gerekir. Radyoda her türlü parti politikasına yer vermek için ve radyoyu Hükümetin görüşlerinin aksettiren bir organ haline getirmek için elimizden gelen her gayreti sarf ediyoruz..."¹¹² şeklinde ifade etmiştir. Bu girişim sonucunda radyonun hükümetin bir organı olduğu ve hükümet tarafından kullanılabilceği ve başka hiçbir kişi veya kurumun malı haline gelmeyeceği belirtilmiştir.

Bu politikalarla, Demokrat Parti tabanında ve meclis içinde de çekişmeler artmıştır. 1950 yılında tarım kesimi ve sanayiciler başta olmak üzere üniversitelerin de

¹⁰⁶ Forum, 01.11.1955, s. 10.

¹⁰⁷ Emre Kongar, (1995). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (İstanbul: Remzi Kitapevi), s. 153.

¹⁰⁸ Şevket Süreyya, age, s. 368-370, 395-397., Cumhuriyet, 14.01.1958, s. 3.

¹⁰⁹ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, (1976), *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945 - 1971)* (İstanbul: Bilgi Yayınevi), s. 120

¹¹⁰ Feroz Ahmad, (1977), *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*. (London: The royal Institute of International Affairs by C. Hurst&Company), s. 51-53.

¹¹¹ Hıfzı Topuz, (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. (İstanbul:Gerçek Yayınevi), s. 183-185., Emre Kongar, age, s. 185.

¹¹² Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, age, s. 18.

desteğini alarak iktidara gelen DP, yürüttüğü yanlış ekonomi ve siyasi politikalarla bu kesimlerin bir kısmının desteğini kaybetmiştir¹¹³.

Tablo 31: 1950 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları

Parti Adı	Alınan Oy	Oranı
DP	4.241.393	52,68
CHP	3.176.561	39,45
BAĞIMSIZ	383.282	4,76
MP	250.414	3,11

Tablo 32: 1957 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları

Parti Adı	Alınan Oy	Oranı
DP	4.372.621	47,88
CHP	3.753.136	41,09
CMP	652.064	7,14
HP	350.597	3,84
BAĞIMSIZ	4.994	0,05

Kaynak: www.tbmm.gov.tr.

Ancak toplumun geniş kesimlerinin popülist politikalara prim vermeleri sonucunda 1954 seçimlerinde kullanılan oyların %56.61'ini DP kazanmıştır. Bu oy oranı uygulanan seçim sistemine bağlı olarak meclisteki sandalyelerin %92.98'i anlamına gelmektedir. CHP oyların %35.36'sını almasına karşın meclisteki sandalye sayısı %5.52'ye tekabül etmektedir. Seçim sonucunda mecliste DP'nin 305, CHP'nin ise 31 milletvekili yer almıştır¹¹⁴. DP'nin mecliste çoğunluğa sahip olması yaşanan sosyal huzursuzlukları dindirememiş ve hükümet bunları güç kullanarak bastırmak zorunda kalmıştır¹¹⁵. Eylemler DP'nin seçimlere usulsüzlükler karıştırdığı söylentileriyle daha da artmıştır. Ancak DP 1957 yılına gelindiğinde oy kaybettiğinin farkında olduğundan bazı yeni düzenlemelerde bulunmuştur*. Buna rağmen 1957

¹¹³ Kemal Karpat, (1996). *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller* (İstanbul: Bilim Dizisi, AFA), s. 328.

¹¹⁴ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, age, s. 122.

¹¹⁵ Kemali Saybaşı, age, 195-161., Kemal Karpat, age, s. 153.

* 9 Ağustos 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, DP'nin 1957 yılı seçimleri öncesinde 42 banka ile birçok tüccardan zorla 3 milyon TL topladığı, bu paraların ne şekilde harcandığının bilinmediği belirtilmektedir. Ayrıca seçim öncesinde, seçimlerde kullanılmak üzere İsrail'den 256 jeep ithali için bir izin verildiği ve bu jeeplerin illerin emrine verildiği belirtilmektedir. 1958 yılında Amerika, Türkiye'yi, ordunun gücünü artırmak üzere gönderilen silahların polis ve jandarmalara dağıtıldığı konusunda üç kez protesto etmiştir. Seçimleri kazanabilmek için DP hükümeti bir kanunla Malatya ilini seçim öncesinde ikiye bölerek ve Kırşehir'i ilçe

seçimlerinde DP ile CHP arasındaki oy farkı yaklaşık 600.000'e inmiş¹¹⁶, DP iktidarda kalmayı başarmıştır. 1957 seçimi sonrasında ihtilal sözcükleri meydanlarda, parti içi konuşmalarda, meclis koridorlarında dile getirilmiştir¹¹⁷. Çalışma kapsamını zorlasa bile, belirtmek gerekir ki, Türkiye'de çok partili bir yönetim sistemine geçilmesiyle partilerin ve parti yöneticilerinin demokrasi deneyimsizlikleri devam etmektedir.

Bu deneyimsizlikleri DP'nin kendisi dışındaki gruplara takındığı tavırlarda gözlemlenmek mümkündür. Deneyimsizliklere sığınarak hükümetlerin "çoğunluğun azınlık üzerindeki hükmü meşrudur" yaklaşımının kabul edildiği ortadadır. Bundan dolayı hükümetin eleştirilmesinin yasaklanması ve demokratik hak ve hürriyetlerin kısıtlanarak meşru gösterilmesi tam olarak demokratik sistemin işlemediğini göstermektedir. Bu nedenle meclis dışındaki muhalefetin sesini yükseltmek gereğini hissetmesi kaçınılmaz olmuş, ancak seslerini duyuracak kimseye ulaşamadıkları gözlemlenmiştir.

konumuna getirilerek seçimi etkilemiştir. Seçim yatırımı olarak da buğday alış fiyatları %40-50 oranında artırılmıştır. (Kaynak: Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, age, s. 163.)

¹¹⁶ www.tbmm.gov.tr, Seçim Sonuçları.

¹¹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, age, s. 302, 312-313.

SONUÇ

1950 yılında iktidara gelen DP hükümeti, çalışma boyunca gözlemlendiği gibi, plansız ekonomi politikalarıyla kısa süre içinde Türkiye'yi dış borç krizine sürüklemiştir. Kamu borçlanmasına, dönem süresince reel sektörün artan dış bağımlılığı yanında, denk bütçe politikasının terk edilmesi ve kamu yatırım politikaları neden olmuştur.

Artan dış borçlara sektörel bazda bakılacak olursa; 1950-1960 döneminde tarım sektörüne yönelik kaynak artarımı önceki dönemlere oranla yüksek olmakla birlikte sektörde verimlilik artışı sağlanamamış ve tarımsal üretimde geleneksel yöntemlerin kullanımı devam etmiştir. Tarım sektörüne aktarılan kredilerin belirli kesimlere aktarılması ise kaynakların üretken kullanılmamasına neden olmuş ve bu durum döviz darboğazına girilmesinde etkili olmuştur. Sanayi sektöründe ise özel sektörden beklenen başarının gelmemesi üzerine, hükümet 1953 yılından itibaren, KİT'lerin faaliyetlerinin gerekli olduğu görüşünü benimsemiş ve 1954 yılından itibaren gerek sayı gerekse kapasite olarak kamu yatırımlarını artırmıştır. Ancak aynı dönemde KİT'lerin yönetimleri, fiyat ve işletme politikaları hükümetin baskısı altında popülist politikalarla şekillendirilmiştir. Buna bağlı olarak KİT'ler verimlilikten uzak ve faaliyetlerini yürütemeyecek ölçüde finansman sıkıntısına düşmüşlerdir. Zararları ise bütçeden, hazineden veya Merkez Bankası kaynaklarına başvurularak karşılanmıştır. Dolayısıyla sanayileşme özel sektör bazlı değil kamu yatırımlarının artırılması ile kamu öncülüğünde sağlanabileceği kabul edilmiş, ancak bu yatırımlar kamunun borçlanmaya giderek gerçekleşmesini zorunlu kılmıştır.

1950 yılında iktidara gelen DP Hükümeti izlediği liberal dış ticaret politikası ile döviz ve altın rezervlerini 1952 yılı sonuna kadar tüketmiş ve borçların artmasıyla 1954 yılında liberal dış ticaret politikasını terk etmiştir. Türkiye ayrıca aynı yıl dış ticaret borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmüş ve moratoryum ilan etmiştir. Oysa moratoryum öncesinde uluslararası kredi kuruluşları hükümete Türk Lirasını devalüe etmesini, dış ticaretini yeniden düzenlemesini ve bütçe dengesini sağlayacak adımlar atmasını önerirken, hükümet bu uyarıları iç işlerine karışmak olarak değerlendirmiş ve dikkate almamıştır. Bu kuruluşların uyarılarını dinlemeyen Türk hükümetine ise bu kuruluşlar 1954-1958 yılları arasında kredi vermemişlerdir.

İzleyen süreçte Türkiye’de ekonomik kriz ağırlaşmış ve DP Hükümeti 1958 yılında uluslararası kredi kuruluşlarıyla tekrar görüşmelere başlamak zorunda kalmıştır. DP hükümeti bu defa IMF ve OEEC’nin önerilerini dikkate alarak, bir istikrar programı hazırlamayı kabul etmiştir. Yapılan görüşmeler 1958 yılı temmuz ayında sonuca bağlanmış ve 04 Ağustos 1958 tarihinde ilk Ekonomik İstikrar Programı olarak uygulanmaya konmuştur. Türkiye altına imza attığı bu niyet mektubunda enflasyonla mücadele edeceğini, bütçe açıklarını ve KİT zararlarını önleyeceğini ve mal üretimini artıracığını taahhüt etmektedir. Bunun üzerine Türkiye IMF ve OEEC’den 359 milyon dolar yeni kredi temin ederken, birikmiş 400 milyon dolar dış borcunu da 1961 yılı sonrasına erteleyebilmiştir.

1958 Ekonomik İstikrar Programı kapsamında Türk Lirası %320 oranında devalüe edilmiş (1 dolar: 2.80 TL iken 1 dolar: 9 TL olmuştur, resmi olarak tescil edilmemekle birlikte) ve dış ticaretin tekrar liberalleştireceği belirtilmiştir. Ancak programın uygulanmaya konulmasından sonra dış ticarete sınırlamaların kaldırılması, 1950’li yılların başlarında olduğu gibi, ithalatın ihracata oranla daha fazla artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte devalüasyonun ihracat artırıcı etkisi ise gerçekleşmemiş, hükümetçe vaat edilen Milli Korunma Kanunu yürürlükten kaldırılmamış, enflasyonu önlemeye yönelik kredi sınırlamaları ve bütçe dengesinin sağlanacağı sözleri tutulmamıştır.

Kısaca hükümet memorandumda yaptığı önerilerin büyük çoğunluğunun arkasında durmamış ve 1958 yılına kadar izlediği politikaları 1958 yılından sonra da devam ettirmiştir. Feroz Ahmad ve Z.Y. Hershlag’ın çalışmaya kaynaklık eden eserlerinde Turkish Memorandum’u “kurtuluş operasyonu” olarak tanımlarlarken, süregiden ekonomik krizi, hükümetin programa uygun hareket etmemesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Dolayısıyla 4 Ağustos 1958 Ekonomik İstikrar Programının başarısızlığı programın samimiyetle uygulamamasından kaynaklanmaktadır. Oysa hükümet memorandumda alınmasını gerekli gördüğü tedbirleri kaleme alarak 1958 yılına kadar izlediği politikalarının yanlış olduğunu itiraf etmiştir. Fakat hükümet hatalı bulduğu bu politikalarını 1958 yılından sonra da uygulamaya devam etmiştir. Sonuç olarak

çalışmanın hipotezi olan 1958 Ekonomik İstikrar Programının uygulanma başarısı olumsuz cevaplanmak zorundadır.

Türkiye 1958 yılında IMF ve Dünya Bankası'na karşı izlediği bu tutumunu 60'lı yıllardan sonra da devam ettirmiştir. IMF'ye duyulan güvensizliğe rağmen izleyen yıllarda, Türk hükümetleri tekrar tekrar IMF'nin kapısını aşındırmaya devam etmişlerdir. Sonuç olarak 2004 yılına kadar IMF'yle 19 ayrı borçlanma anlaşması imzalamıştır. Yapılan kredi anlaşmaları çerçevesinde vaat edilen ekonomik programlar ise krediler alındıktan sonra tamamlanmadan terk edilmiştir. 2001 yılına kadar (Kemal Derviş'e kadar) bu mentalite sürdürülmüştür. Buna bağlı uluslararası para kuruluşlarında veya yabancı bankalarda Türkiye'ye karşı güvensizlik oluşmuştur. Neticede bu kuruluşlar Türkiye'ye verecekleri kredileri programlar dahilinde ve dilimler halinde vermeyi yeğlemiştir.

Dolayısıyla bu kredi kuruluşlarınca Türkiye'ye duyulan güvensizlik DP hükümeti döneminde başlamıştır. Türk hükümetleri izleyen süreçlerde oy kaygısıyla hareket etmiş, popülist ekonomi politikaları uygulayarak oy veren çevrelere şirin görünmeye çalışmışlardır. Bu çevrelerden gelen baskılara ise hükümetler boyun eğerek Türkiye'nin makro ekonomik politikalarını gözetmeden kaynakları verimsiz şekilde yönlendirmişlerdir.

Türkiye'nin 1950'li yıllarda başlayan temel sorunları, bütçe açıkları, KİT sorunları, dış ticaret dengesizlikleri, enflasyon, siyasi istikrarsızlıklar bu popülist politikalarından kaynaklanmaktadır. Günümüzde bu temel sorunlardan sadece enflasyon düşerken bütçe dengesine uygun hareket edilmemekte, dış borçlanma veya emisyonla başvurmakta ve kamu açıkları böylece finanse edilmektedir. Oysa 1930-1950 yılları arasında Türk hükümetleri denk bütçe ilkesine uygun hareket etmiş ve Osmanlıdan kalan borçların ödenebilmesini ve hatta artı elde edilebilmesi için çalışmışlardı. Bu yıllarda kurulan KİT'ler ise özerk bir yönetime sahip olduklarından açık vermemiş ve kamunun borçlanma nedeni olmamışlardır. Aynı dönemde dış ticarete ise bazı yıllar hariç, açık verilmemiştir. Oysa 1950'li yıllardan başlayan ve günümüze kadar devam eden süreçte denk bütçe terk edilmiş ve borçlanma olağan hale gelmiştir. Süreç içinde gelirler ile giderler arasında uçurum artmış ve aynı oranda borçlanma içte ve dışta artış göstermiştir. Çalışmayı noktalarken hükümetlerin denk bütçe politikasına uygun hareket

etmeleri, artan kamu harcamaları karşısında kamu gelirlerini artırıcı politikalar üretmeleri ve kamunun iktisadi faaliyetlerini minimuma düşürecek adımlar atması yerinde olacağı kanaati edinilmiştir.

1. Objektifler

1. A primary objective of Turkish economic policy should be the achievement of a steady and rapid growth of living Turkey's population is growing by 2 per cent a year. Living standards and productivity are low compared with most OECD countries, and need to be raised substantially to allow Turkey to play her full role in the European Community. These two factors require considerable expansion of economic activity in the next decade, and this must be achieved without substantial increases in inflation.

The monetary policy of the Turkish Government is directed to achieve this objective, while maintaining external and internal equilibrium, with a view to a progressive expansion in the field of international trade and payments, of the principles of which Turkey adhered as a member of the OECD and the IMF.

2. Program

2. The efforts of Turkey during past eight years have been directed to achieve the above mentioned objective. However, since the savings out of the gross national product, together with the level of available foreign and local capital income were insufficient to provide the necessary funds for this purpose, an inflationary trend had started, and severe drought occurred in successive four years, and also the fall of the world market prices of major Turkish export commodities have strengthened this trend.

Since the inflationary trend had begun to have adverse effects on the general economy of Turkey, the in all the years (at constant level, on the official price level) the reduction as well as on foreign trade, the Government is determined to adopt a sound and effective policy and has decided to adopt restrictive measures and to set a target approved by the Grand National Assembly on December 4, 1967. These measures shall be based on the following principles:

EKLER

EK-1: TURKISH MEMORANDUM

I. Objective

1. A primary objective of Turkish economic policy must be the achievement of a steadily rising standard of living. Turkey's population is growing by 3 per cent a year. Living standards and productivity are low compared with most OECD countries, and need to be raised substantially to allow Turkey to play her full role in the European Community. These two factors require a considerable expansion of economic activity in the next decades, and this cannot be achieved without substantial investments.

The economic policy of the Turkish Government is directed to achieve this objective, while maintaining internal and external equilibrium, with stable prices and a progressive application, in the field of international trade and payments, of the principles to which Turkey subscribed as a member of the OECD and the IMF.

II. Program

2. The efforts of Turkey during past eight years have been directed to secure the above mentioned objective. However, since the savings out of the gross national product, together with the level of available foreign aids and capital inflow were insufficient to provide the necessary funds for this purpose, an inflationary trend has started, and severe droughts occurred in successive four years, and also the fall of the world market prices of major Turkish export commodities have strengthened this trend.

Since this inflationary trend had begun to have adverse effects on the general volume of savings, that is, on the yearly investment level, on the internal price structure on production as well as on foreign trade, the Government is determined forthwith to stop this trend and has decided to adopt comprehensive measures and in its program approved by the Grand National Assembly on December 4, 1957, declared that these measures would be based on the following principles:

- (i) To pay due attention to prepare and to execute the budget in a balanced way that suits our economic structure and abiding the principle of effecting economy in the public expenditures.
- (ii) To make the State Economic Enterprises and Institution financially self-sufficient by revising their programs carefully.
- (iii) To program the public debts in a way which would not effect the economic order adversely.
- (iv) To strengthen the control aiming at preventing the bank credits to be diverted to the speculative purposes.
- (v) To increase the sources of foreign means of payments.

3. The Government is convinced that by the careful implementation of these principles, financial equilibrium and confidence in the currency will be restored. Price increases and speculation will be checked; national savings and public revenues will increase. With a satisfactory level of investment, production and trade, Turkey will be able to take her proper place in the world economy, without undue reliance on trade and payments restrictions.

III. Application of the program

4. The Turkish Government is determined to achieve this goal through a program based on three principles, namely (A) the elimination of inflationary factors within the economy, (B) the rapid increase of the supply of goods and services in the market, and (C) an appropriate channeling of investment.

A. Elimination of Inflation

Public Sector

5. The main objective of disinflationary policy will be elimination of deficits in the public sector. The public sector, including State Enterprises, represents roughly 40

per cent of gross national product, and has been the main source of inflationary developments in the past.

(i a) The general and annexed budgets will henceforth be balanced. If actual receipts and expenditures do not correspond to the budget estimates, immediate measures will be taken to achieve balance, either by increasing tax receipts, or by reducing expenditures, thus avoiding recourse to the Central Bank.

(i b) 1958-1959 budget is balanced. However, as a result of the implementation of measures in the foreign exchange sphere the budget may incur additional financial commitments. These will be covered by the Exchange Equalization Account from the proceeds of the operation of the new foreign exchange system. It is understood that such financing will not exceed the net surplus of these operations.

(i c) In the light of the principle mentioned under (i a) above, measures will be taken on the 1959-60 budget to cover the increased expenditure resulting from the adjustment in the foreign exchange system, from the regular revenue. It is understood that such net proceeds as may result from the operation of the amortization of government debt with Central Bank.

(ii) All forms of subsidies to Turkish exports which in the past have contributed significantly of inflationary pressures will be stopped in conjunction with the revision of the foreign exchange system. There will be one exception in relation to sugar. Its cost reflects large incentive payments to improve farming methods. In the next fiscal year, the loss resulting from the export of this product will be met from budget. In the meantime, it will be financed from non-inflationary sources.

(iii) State Enterprises will no longer be allowed to run operational deficits. Measures have already been taken, notably the raising in June 1958, of the prices charged by these Enterprises, to ensure that current earnings cover operational expenditure including normal depreciation, and that a surplus is earned for special contingencies and some self-financing of investment. Only a few State-controlled enterprises, in particular the sugar industry, and office of Soil Products are not included in this scheme, and steps will shortly be taken to eliminate the operational losses of these enterprises, or to provide for the financing of the remaining deficits from the

government budget. Should the operational cost of the State-controlled Enterprises rise again, and new deficits occur, further price increases and measures to increase efficiency will be adopted to ensure that operational surpluses are maintained. Also, by January 1, 1959 the effects of the new foreign exchange system on the cost structure of the State Enterprises will be compensated in this way.

(iv) As far as the financing of new investments of the State Enterprises is concerned, the Government is firmly determined that such expenditures should be financed from non-inflationary sources. The Government is at present not in a position to determine exactly how this will be achieved. The solution finally to be adopted in this respect will depend largely on the amount of foreign financial aid which may be made available to Turkey. The Turkish Government is prepared to earmark counterpart funds deriving from such aid for the non-inflationary financing of those investments which are considered indispensable for the development of the country.

(v) Expenditures by the municipalities and, in particular, investment needed to improve local services, will be covered by the municipalities own ordinary and extraordinary receipts, including some contribution from the Central Government's budget, together with such credits as they can obtain from the banking system, without the latter re-financing itself from the Central Bank.

(vi) Measures will be prepared to consolidate and simplify the structure of the floating debt of the public enterprises and banks, in particular vis-à-vis the Central Bank, in order to ensure that these debts are repaid and bear interest, in accordance with market conditions. At the same time, in order to prevent the recurrence of the existing situation measures will be taken to insure that the State Economic Enterprises pursue financial policies reflecting sound business management. In cases where they shall be called upon to perform services for the State, the cost of such service will be covered from regular budgetary appropriations.

6. The full implementation of all the measures described in the preceding paragraphs requires a certain amount of time. Some existing commitments cannot be ignored. In particular, the financing of the new harvest, which promises to be relatively good, will require significant of the new expenditures by the Office of Soil Products in the autumn. The alteration in the exchange rate system will have effects on the receipts

and payments of the public sector, which may not entirely offset each other within a relatively short period of time. In order to meet these requirements from non-inflationary means, the Government will take all possible measures to mobilize available financial resources. It will also make use of the credit facilities of the private banks without impairing the principles to be established for this sector, which are set out in subsequent paragraphs.

7. For reasons mentioned in the previous paragraph, the Government feels that for a time some flexibility should be allowed in the financial relations between the public sector and the Central Bank. Nevertheless, the Government is prepared to undertake that recourse of the public sector as a whole to the Central Bank during the second half of 1958 shall not exceed LT 400 million¹¹⁸. This credit margin will be split up into two accounts, one referring to the Office of Soil Products operations and the other to the financial operations of the rest of public sector.

8. The additional credit margin to Toprak will be limited to LT 250 million. The Government will insure that these new credits granted to the Office of Soil products will be used exclusively for the harvest operation so that any surplus of selling operations result automatically in a reduction of the Office of Soil Products' account with the Central Bank. As a minimum, the indebtedness of the said Office with the Central Bank by the end of June 1959 will be reduced to the level which it reached at the end of June 1958.

9. The additional credits granted by the Central bank in the second half of 1958 to the public sector, except Office of Soil Products will not exceed LT 150 million. This amount will be affected against the counterpart funds resulting from new foreign aid granted to Turkey in the sense that by March 1959 new credits granted by the Central Bank to the public sector (except Office of Soil Products) since July 1, 1958 will not be higher than the total amount of counterpart funds accrued at this date.

10. Annex I gives a full account of all items in the Central Bank's balance sheet, appertaining to the public sector, and of the credits outstanding on July 1, 1958 under these items to the office, on the one hand, and the rest of the public sector on the other.

¹¹⁸ The increase of the credit by the Central Bank which with the exceptions was granted to the public sector, amounted to about LT 1 billion in 1957, LT 600 million in 1956, and to LT 630 million in the first six months of 1958.

Private Sector

11. It is recognized that adequate control over the banking system is essential to curb inflationary developments in the private sector. Bank control will be easier when the Central Bank ceases to finance the deficits of the public sector. Up to now, Central Bank lending to this sector has served to increase excessively the credit base of the commercial banks and has thus allowed them to expand their loans to the private sector. The elimination of the public deficits will prevent this increase in the credit base.

12. Although this indirect influence of the establishment of financial balance in the public sector on the liquidity of the commercial banks is very significant, other supplementary measures, having a direct influence, will be taken. A ceiling will be established for the total volume of credits granted by the commercial banks. Annex 2 gives a list of the banks to which this ceiling will apply, and the amount of credit of these institutions outstanding on the 1st July 1958. The principles on which the ceiling for individual banks will be calculated and administered will be established in the near future, but no later than at the date of the introduction of the new foreign exchange system. But the Turkish authorities are determined to ensure that the total amount of credit which commercial banks will be able to grant to the Turkish economy shall not exceed more than TL 200 million, the total of credits outstanding on the 1st July 1958. The new bank law, adopted by parliament in June 1958 entrusts the Bank Credits Regulating Committee with new strong powers to influence the credit policy of the banks and, in particular, to control the distribution of bank credits among the different sectors.

13. In order to ensure that the best use is made of the amount of commercial bank credits thus established, the Government will in the near future take the necessary steps to make the interest rate structure more flexible, and to adapt it to the economic situation of the country and the money and capital market condition. In increasing at the same time interest rates for deposit, genuine savings will be encouraged and time deposits will tend to increase. As interest rates in Turkey are fixed by law, the Government is determined to submit to the parliament for its approval of a new interest rate structure, suitable to achieve the aims mentioned above.

14. The increased compulsory reserve deposits, which could be called in by the Credit and Amortization Fund under the new Banking Law, will not be used by this institution for credit extension. Instead they will be kept in a special deposit with the Central Bank of Turkey.

B. Increase in the Supply of Goods and Services

15. Social and infrastructural investments in Turkey during the last eight years have provided an important base for the economic development of the country, and the country has been equipped with a large number of new roads, ports, electricity plants, and irrigation installations. This has made possible greater industrialization of the country in both the public and the private sectors, substantially increasing productive capacity. A shortage of imported raw materials, spare parts, and ancillary equipment, resulting from balance of payments difficulties, has not allowed the proper utilization of existing industrial capacity, and a number of new plants could not be put into operation for want of some pieces of equipment.

16. The effectiveness of above mentioned credit and fiscal measures will be greater and the achievement of financial stability will be a greater deal easier if the supply of goods and services increases, making it possible to meet a greater proportion of current demand, reducing unit cost and allowing a partial absorption of excess purchasing power, which cannot be achieved by purely financial measures under the conditions now prevailing in Turkey.

17. Turkey's external resources are at present not sufficient to cover the existing needs for her higher imports of raw materials, spare parts and capital goods necessary to achieve fuller utilization of existing capacity. It is, therefore, hoped that financial aid will be made available to Turkey from or through international organizations under principles to be mutually agreed upon, and through the assistance extended by friendly and allied countries.

C. Foreign exchange allocation and supply

18. To insure the most economic utilization of available foreign exchange resources with due regard for the maintenance of internal price stability and a balanced expansion of the productive facilities in the economy, the Government has decided to establish carefully prepared import programs which will be established at 6 to 12 months intervals. To this end an administration will be established to examine and to determine the requirements of both public and private sectors for raw materials, spare parts and current equipment, as a whole. The investment goods requirements of both public and private sectors will be examined and determined in similar way. Public and private sectors will be treated on the same basis.

19. The distribution of available foreign exchange between the requirements for the imports of capital goods and other imports will be centralized in an administration. The basic operative principle of this Organization will be that current import needs of raw materials and spare parts shall be adequately met. These requirements shall enjoy first priority in the over-all foreign exchange allocation program.

20. The Government is convinced that, in order to achieve the best utilization of available resources, the successive elimination of trade and payments restrictions is essential. The foreign payments difficulties of recent years forced Turkey to suspend the liberalization of trade and payments introduced under the OEECD code of liberalization. However, as a result of the internal corrective measures, reorganization of the foreign exchange and restrictive systems and the expected external assistance, conditions will be created which will allow a gradual return to a multilateral trade and payment system. The first step in this regard will be made by elimination of quantitative restrictions on imports of raw materials, spare parts and ancillary equipment.

Internal Price Control

21. The National Protection Law, which has been used to control prices and profit margins, has had the effect of completely distorting price relationships, and has hampered production and the free flow of trade. To achieve a more efficient economy,

in line with the aims of the present program, it is necessary to prepare the ground for the free formation of internal prices, which would then develop in accordance with the needs of free international trade. Once all the measures outlined in this Memorandum have been introduced, the abnormal provisions of this law are no longer needed to balance supply and demand. Their maintenance would interfere, in fact, with the application of these measures. Therefore, the Government will propose the repeal of the National Protection Law to Parliament. In the meantime, some of the decrees based on this law especially hampering the elimination of distortions in prices and costs will be modified forthwith. Their repeal or modification will significantly contribute to the stabilization of prices and wages.

An Investment Program in accordance with the Needs of the Economy

22. The Turkish authorities consider the expansion of external trade to be the most important factor to ensure an increase in the supply of goods. To this end, the Government envisages the adoption of an investment policy which would have rapid and favorable effects on the balance of payments, and which would allow Turkey in the future to continue her economic development with her own resources. Special care will now be taken to ensure that investments are distributed rationally over the country, and that duplication is avoided. Priority will be given to investments which will increase the production of those goods which can readily be sold on world markets, and which will not be greatly affected by increasing internal demand. Investments in agriculture, forestry, fishing, mining and tourism are considered most suitable for achieving these aims.

23. Apart from investment intended directly to produce an increase in exports, the Turkish economy still requires further investments in infrastructure and in internal industry which will incidentally reduce the demand for imports. To ensure that such investment will take place along the most economically promising lines, economic surveys have recently been conducted in a number of branches of industry. These have investigated the present location of these industries; the production methods, the productive capacity, the current production, the availability of by-products, the

requirements of raw materials and ancillary equipment, the management and labor situation, power and water supply, cost and sale prices, marketing, internal consumption, imports and exports of commodities. The coordination and rationalization of Turkey's investment plans for the coming ten years will be based on these surveys, and further surveys will be conducted in the future.

24. On the basis of the research made, the preparation of specific investment projects has now begun. On some of these projects foreign consulting engineering firms have brought in. Projects already prepared cover the rayon, paper, glass, soda, caustic soda, fertilizers, chemical and tire industries.

25. The following criteria will be observed in implementing Turkey's investment programs during the next ten years:

- (i) First priority to be given to investment which will improve the balance of payments.
- (ii) Investment funds to be allocated only to sectors where the goods produced will be competitive in world markets.
- (iii) A high level of production should be obtained with a relatively small capital outlay.
- (iv) New investments to be completed within a short period of time.
- (v) The most urgent and immediate needs must be satisfied.
- (vi) New investments in different branches must be complementary.

26. The major part of investment in Turkey requires imports of substantial quantities of equipment and materials from abroad. In designing the investment program, the Turkish Government is aware of the need to take due account of the limited amount of foreign exchange available from export earnings and through the granting of credits from abroad. It is, therefore, determined to adopt all measures necessary so that the investment program and the import program, discussed above, will be coordinated.

27. It is hoped that the achievement and maintenance of financial stability will lead to an increase in foreign investment in Turkey, especially in the developing sectors, such as mining. During recent years, TL 600 million of foreign investment have been authorized under the Foreign Investment Encouragement Law, and it may be expected

that the greater part of these investments will in fact be made as the economic situation of Turkey improves.

IV. Conclusions

28. The Turkish Government is fully determined to maintain a policy of financial stability which will enable the economy of the country to develop in a balanced and orderly manner, thus increasing the real income of the people and raising their standards of life. To this end, a program outlined in this Memorandum, has been prepared. The Government is convinced that, with the support of the National assembly, this program will be implemented with success.

29. the Turkish Government will, on that occasion, reiterate its belief that it is only through the implementation of such a program that Turkey can hope to achieve a degree of economic prosperity sufficient to enable her people to enjoy the full fruits of the economic development already realized, and to look forward to increases in their standards of living in the direction of those already achieved in other countries.

30. But the foreign exchange resources now available to Turkey are not sufficient to enable the Government to implement this program with confidence, to insure this, external assistance will be needed. Turkey requires in the first place, a supply of exchange to finance the purchase of raw materials, spare parts, current equipments and some essential consumer goods without which the economy cannot move forward; this need is urgent as the money should be spent before the foreign exchange proceeds of the present harvest begin to be received. Secondly, a continuing flow of long-term capital is required to permit progress to be made with essential investments without which the development of the country will come to a stop. Finally, to insure the success of the program outlined in the present Memorandum Turkey is obliged to ask to be relieved substantially of the burden of debt repayments which are due or which fall due in the years 1958, 1959, and 1960. The Government feels confident that the request of extention of these repayments over a longer period of time will recieve favorable consideration of the creditor countries.

31. Therefore, the Government requests the appropriate international institutions and friendly and allied governments to help it fully in this matter. It is convinced that its appeals will not be made in vain. The Government hopes that its requests can be given the most urgent and sympathetic consideration in order that there may be no delay in implementing a program which is bound to bring about profound changes in the financial and economic climate in Turkey.

EK-2: Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın Beyanatı

33 istanbul:3.a.a.- maliye vekili hasan polatkan, bugün şu beyanatta bulunmuştur:

temmuz ayının son günlerinde dost ve müttefik hükümetler avrupa iktisadi işbirliği teşkilatı ve milletlerarası para fonu ile türk ekonomisinin hal ve istikbali bakımından son derecede ehemmiyetli anlaşmalara varmış bulunuyoruz.

bütün vatandaşlarımızı işlerinde ve maiyetlerinde olduğu kadar ayrıca da memleketin yeni bir hamle ile istikamette ilgilendiren ve vatansever halkımıza büyük bir huzur ve ferahlık verecek olan bu anlaşmalar hakkında umumi efkarımıza topluca malumat vermek istiyorum.

dost ve müttefik memleketlerle olduğu gibi beynelmilel mali teşekküllerle de iktisadi ve mali münasebetlerimizin inkişafı bakımından temaslarımız eksik değildir. bu cümleden olmak üzere daha yakın müzakerelere birkaç ay evvel girişilmiş bulunuluyordu.

önce birleşik amerika devletleri ve federal almanya hükümeti ile başlamış olan temasları bilahare avrupa iktisadi işbirliği teşkilatı ve milletlerarası para fonu heyetleri ile paris ve ankara'da yapılan görüşmeler takip etmiştir.

bu görüşmeler sırasında memleketimiz iktisadiyatının bundan böyle de arızasız ve istikrarlı olarak devamını temin üzere hazırladığımız program izah edilmiş ve bu programın tatbikinin gerektirdiği dış yardım mevzuları üzerinde mutabakata varılmıştır.

bu müzakerelerin ikmalinden kısa bir zaman sonra 29 temmuz 1958 tarihinde, avrupa iktisadi işbirliği teşkilatı konseyinin paris'te nazırlar seviyesinde aktetmiş olduğu içtimada, bir gün sonra da washington'da milletlerarası para fonu idare meclisinde türkiye'ye yapılacak yardımlar karara bağlanmıştır.

buna muvazi olarak yine paris'te, 31 temmuz 1958 tarihinde amerika birleşik devletleri hükümeti ile hükümetimiz arasında da ayrı bir yardım anlaşması imza edilmiştir.

bu yardımların mahiyet ve şumulünü iyice belirtmek üzere, mevzuları ayrı ayrı mütalaa etmek lazımdır:

a) temin olunan kredi ve yardım anlaşmaları:

elde ettiğimiz mutabakat ve anlaşmaların en geniş kısmını dış işтира gücümüzü arttırmada en müessir faslı bu anlaşmalar teşkil etmektedir.

amerika birleşik devletleri, federal almanya'nın da dahil bulunduğu avrupa iktisadi işbirliği teşkilatına aza olan dost memleketler ve azası bulunduğumuz milletlerarası para fonu, bu geniş ölçüdeki karara iştirak etmiş bulunmaktadırlar.

yardım arzusu ile mütehalli olan dost ve müttefik memleketlerin hepsine teşekkür ederim. ancak bu yardım manzumesi içinde, en büyük iştiraki ve yardımı yapmak suretiyle amerika birleşik devletleri'nin yine başta gelmekte olduğunu büyük bir haz ve şükranla kaydetmek isterim.

1. amerika birleşik devletleri'nin bir yıl için muhtelif şekillerde tertip ve deruhte ettiği yardım miktarı 234 milyon dolardır. bunun 44 milyon dolarlık kısmı; 1948, 1949 ve 1952 senelerinde amerika'dan alınan iktisadi yardımların bugüne kadar vadesi gelmiş ve henüz tediye edilmemiş olan sekiz buçuk milyon dolarlık taksitler ile 1965 yılına kadar vadeleri gelecek olan 35 buçuk milyon dolarlık taksit tutarlarına ait bulunmaktadır. 44 milyon dolar tutarındaki bu taksitler, uzun vadeli bir tecile tabi tutulmuştur. bu itibarla, 44 milyon doları da , iktisadi neticeleri itibariyle yeni bir kredi mahiyetinde telakki etmek yerinde olur.

amerika'dan alınan yardımların bu izahından sonra şimdi de avrupa iktisadi işbirliği camiasından alınan yardımlara gelelim.

2. avrupa iktisadi işbirliği camiasının yardımı, 25 milyon doları kredi kotası tezyidi suretiyle, 75 milyon doları da bu teşekküle aza olan hükümetler tarafından verilmek suretiyle ceman yüz milyon dolardır. bunun 50 milyon doları doğrudan doğruya federal almanya hükümeti, 10 milyon doları ingiltere hükümeti, mütebakı 15 milyon doları da diğer aza hükümetler tarafından temin edilmektedir.

3. ayrıca milletlerarası para fonu da 25 milyon dolar kredi vermiş bulunmaktadır. bu suretle muhtelif menbalardan temin olunan yeni dış kredi ve yardımlar ceman 359 milyon dolara baliğ olmaktadır.

b) gecikmiş transferlerin ve taksitlerin tecili:

anlaşmalar neticesinde elde olunan kredi ve yardımlar sadece bu 359 milyon dolardan ibaret değildir. bir de e.p.u. camiasına dahil memleketlere müteallik gecikmiş transferlerimiz de 1961 yılı sonuna kadar vadeleri gelecek olan taksitlerin uzun vade ile tecili de derpiş olunmuştur. bunun da yeni bir kredi mahiyetinde gibi telakki edilmesi, ekonomik hayatımızda yaratacağı ferahlık ve fayda ile ölçülmesi yerinde olur.

filhakika bu gecikmiş transferlerin ve taksitlerin tecili tediye muvazenemiz üzerinde pek müspet tesirler icra edecektir. bu gecikmiş transferlerin ödenmesi için bilindiği gibi, 1953 yılı sonlarından itibaren alakalı hükümetlerle iki taraflı anlaşmalar akti yoluna gidilmiş ve böylece ihracat gelirlerimizden muayyen nispetlerde kesintiler yapılmasını derpiş eden bazı mutabakatlara varılmıştır. avrupa iktisadi işbirliği teşkilatı ile bu mevzuda yaptığımız görüşmelerde, bu ödemelerin dış tediye gücümüz üzerinde

tazyik yapmayacak şekilde yeni esaslar dairesinde bir tediye planına bağlanarak, uzun bir devreye tevziini teminen alakalı hükümetlerle anlaşmalara varılmak üzere, yakın bir tarihte görüşmeler yapılması bu defa paris'te karar altına alınmıştır. bu hükümetlerin mütehassısları ile şimdiden başlayan temaslar müspet şekilde ve süratle ilerlemektedir.

bu pek faydalı ve şumullü tanzim ameliyesinin ehemmiyetini belirtmek üzere şu kadarını ifade eydim ki, gecikmiş olan transferlerle 1961 senesi sonuna kadar vadeleri gelecek olan tediya yekünü 400 milyon doların fevkindedir.

bu borçların uzun bir devreye tevzii, yalnız kendi ihracat kaynaklarımızdan olan ithalat imkanlarımızı yılda takriben 70-80 milyon dolar arttıracaktır.

görülüyor ki, dostluk ve ittifak ruhuna gayet uygun bir anlayış ve tesanüt içinde cereyan etmiş olan müzakereler neticesinde, bir taraftan müzmin ariyere meselesinin kökünden halledilmesi, diğer taraftan böylece takviye edilen dış işira gücümüzün temin alınan mühim yardımlarla da ayrıca kifayetli ve müessir bir seviye ve kudrete kavuşması sağlanmıştır.

yabancı sermaye şeklinde gelecek mal ve dövizlerle nato enfrastürüktür tesisleri karşılığı olarak gelecek mal ve dövizler hariç olmak üzere bir yıllık ithalat imkanlarımız, 630 milyon dolara yani memleket ihtiyacına tamamen cevap verebilecek bir seviyeye ulaşmış olacaktır.

bu anlaşmaların, milletimizce pek iyi takdir edileceğinden asla şüphemiz olmayan iki vafına bilhassa işaret etmek isterim. elde ettiğimiz mali mütabakatların hiçbirinde akitlerin ittifak ve tesanüt duygularından mühem olmayan tek bir hüküm mevcut olmadığı gibi, milletlerarası münasebetlerde hükümetimizin müfrit bir titizlikle daima mahfuz bulundurduğu hususlara en küçük bir gölge düşürecek tek hüküm yoktur. bu mutabakatların maddi ehemmiyetine gelince şu kadarını söyleyeyim ki, bu ölçüde bir dış yardım anlaşmasına memleket tarihinde bir benzeri daha kaydedilmemiştir. bu itibarla hadise bazı ithal zorluklarını muvakkaten giderecek, buna mukabil gelecek yılların yükünü daha da arttıracak, mütaad ticari mühahazalarla kabul edilmiş dış tediye kolaylıkları şeklinde asla mütala edilemez.

emin olmak lazım gelir ki, bu ölçüde bir yardım mutabakatına varılmasının en başta gelen amili, hatta yegane sebebi, senelerden beri iktisadi kalkınma yolunda milletçe sarfede gelmekte bulunduğumuz eşine nadir rastlanan muazzam gayretlerdir.

bu gayretlerin hasılası olarak ortaya çıkan netice ve eserlerdir ki, dost ve müttefik memleketleri iktisadi kudretinin tam manasıyla kazanmak yolunda bulunan memleketimize bu yardımların yapılması hususunda onları haklı ve yerinde olarak teşvik etmiştir.

milletçe sekiz yıldan beri durmadan ve dinlenmeden sarf etmekte olduğumuz gayretlerin bizi, yukarıda belirttiğim hedeflere ne kadar yaklaştırdığını isabetle tespit eden müttefik ve dostlarımız bu durumda yolun kalan kısmını süratle, emniyetle

almamızı temin için izah ettiğim kredi ve yardımları vermeği şayanı şükran bir anlayışla kabul etmişlerdir.

iktisadi inkişafımız bugün vasıl olduğu şayanı şükran seviyeyi bulduktan sonra, bu inkişafın istikrarlı ve emin bir surette devamı gayesini istihsal etmek ve bunu teminat altına almak için gerekli tedbirler üzerinde ehemmiyetle durulacak mevzuumuzu teşkil etmiştir.

şimdi bu mevzuu temas ediyorum.

hükümetimizin 4 aralık 1957 tarihinde büyük millet meclisi'nce tasvip olunan programının, henüz tatbika konulamamış olan kısımlarının gereği gibi tatbika konulabilmesi için bir takım imkanların teminine intizar edilmekte idi.

mütehassıslarca uzun zamandan beri üzerinde durulup takarrur ettirilen programımızın henüz tatbika konulamamış olan diğer kısımlarını da şimdi temin olunan imkanlar sayesinde tatbika koyma zamanı gelmiş bulunuyor. mali ve iktisadi istikrarı temine, tediye muvazenemize ve süratle ilerlemekte olan kalkınmamıza büyük faydalar sağlayacağına emin olduğumuz bu tedbirler hakkında da vatandaşlarımıza malumat vermek isterim.

merkez bankamızın memleket iktisadiyatına yardım etmek üzere vermekte olduğu krediler bu fonksiyonlarını layıkı vecile yapabilecek bir seviyeye vasıl olmuş bulunmaktadır. bu itibarla merkez bankası'nın amme sektörüne vermekte olduğu kredileri ele alarak bunların yekününü 1958 yılı sonuna kadar muayyen bir had ile tahdit etmiş bulunuyoruz. yani iktisadi devlet teşekküllerinin m merkez bankası üzerindeki yükünü kaldırmak kararındayız ve bu teşekküllerin gelişmesini durdurmadan bu kararın tatbikini mümkün görmekteyiz.

tedavüldeki para miktarı üzerinde çok mühim ve faydalı tesirler icra edecek olan bu tedbirlerimizi vatandaşlarımızın memnuniyet ile karşılayacaklarına eminim. esasen, iktisadi devlet teşekküllerimizin senelerdir mahzar oldukları inkişaf ve bu teşekküllere yapılan yatırımların bugün artık tatmin edici bir seviyeye vasıl olmuş bulunduğu söylenebilir.

bu tahdit imkanını bize temin eden ve bu güzel tedbire zemini hazırlayan amillerin, amme sektörüne dahil müesseselerin maliyet ve satış farklarını gidermek, istihsallerini arttırmak ve masraflarını azaltmak yolunda önceden aldığımız tedbirler olduğunu bu münasebetle ifade edebilirim.

merkez bankamızın kredileri hakkında tahsisen amme sektörüne raci olarak ifade ettiğim kifayet halini diğer bankalarımızın plasmanları hakkında da tekrar etmekte hata yoktur. bankalarımızın, memleket ekonomisine yararlı olmak arzusu ile, badema takip edecekleri plasman politikasını mevcut kredi hacmini arttırarak değil, hakiki istihsal ve mübadele maksatlarına mütevecih ve seyyaliyetini temin sureti ile aynı kredi hacmi içinde memlekete daha faydalı hizmetler yapabileceklerini izaha lüzum yoktur.

işte, umumi olarak, banka kredilerimizi de bu görüş ve esastan mülhem olmak suretiyle, pek müsait bir seviye olan 30 haziran 1958 seviyesi ile tahdit etmiş bulunuyoruz. esasen paramızın istikrarı ve kuvvetlenmesi muvacehesinde bu tahdit, hakikatte iş hacmini daraltıcı hiçbir tesir icra etmeyecektir.

yatırımlarımız mevzuuna gelince:

tatbik mevkiine koymakta olduğumuz tedbirler ve dışarıdan temin olunan imkanlar, yeni yatırımlarımıza da istikrarlı bir şekilde devam imkanını bahşetmektedir.

yatırım hususunda tatbik ettiğimiz ve edeceğimiz prensip, yatırımların, tediye muvazenesine en süratle müessir olacak sahalarda yapılması keyfiyetidir.

şimdide tediye muvazenemizle ve binnetine türk parasının değeri ile alakalı olarak aldığımız diğer bir kararı izah edeyim:

derpiş olunan tedbirler arsında, ihracatımızın dünya piyasalarına sıhhat ve salabetle yerleşmesinin temini de başta gelmektedir. bu maksatla ihracatımıza şimdide kadar vermekte olduğumuz çeşitli primler ve sübvansiyonlar kaldırılmış, yerine basit ve müessir bir sistem ikame olunmuştur.

bu sisteme göre, tütün, krom, bakır ve afyon ihraç edenler dolar başına 210 kuruş, üzüm, incir, fındık ihraç edenler dolar başına 280 kuruş prim alacaklar; bu saydıklarımın haricinde kalan maddelerin ihracatları ile, muhtelif yollardan bankalara döviz satmak isteyenler beher dolar başına 620 kuruş prime hak kazanacaklardır.

bu primleri karşılıkları bankalardan her ne suretle olursa olsun döviz satın alanlardan tahsil edilecek primlerle temin olunacaktır. dolar başına bu suretle tahsil edilecek prim 620 kuruştur.

milletlerarası para fonu tarafından da tasvip edilmiş olan bu sistem sayesinde, ihracatımız ve ihraç mallarımızın istihsali büyük bir teşvik görecektir ve ihracat gelirlerimiz süratle artacaktır. neticede, ithalatımız bu suretle de ayrıca artmış olacaktır. sağlanan yardımların da inzımanı ile piyasalarımıza akıtılacak hammadde, yedek parça, zaruri istihlak maddeleri ve lüzumlu teçhizat, maliyetlerin düşürülmesinde müessir olacak ve umumi fiyat seviyemiz sıhhatli ve tabii bir nizama kavuşacaktır.

elde ettiğimiz büyük dış yardımlar ve aldığımız istikrar tedbirleri hakkındaki izahatım burada nihayet bulmaktadır.

yerli ve yabancı bitaraf bütün müşahitlerin teslim ettiği türk dinamizminin, bu merhalede ve bu müsait şartlar içinde fiili istihsalımızı el birliği ile ve süratle yükselteceğine, türk parasını en sağlam paralar mertebesine çıkaracağına, iç ve dış muvazene mevzularını en isabetli usullerle temin edeceğine kimsenin şüphesi yoktur. hükümetin bu hedeflere müteveccih olarak aldığı ahenkli tedbirlerin muhterem

halkımızca ayrı bir hassasiyet ve itina ile korunulacağına da tam bir kanaat beslemekteyiz.

sözlerime nihayet verirken, iktisadi hayatımızı sağlam ve süratli bir gelişmeye kavuşturacak olan dış yardımın kullanılmasında ve ittihaz olunan istikrar tedbirlerinin tatbikinde aziz vatandaşlarımızın kararlarımız etrafında göstereceği hassasiyet ve heyecanla bu büyük çaptaki meselede memleketi yine muvaffak ve muzaffer kılacaklarına eminim.

Table 1. Balance of Payments and Foreign Exchange Reserves of 1957

Table 2. Balance of Payments (1954-1957)

Table 3. Import Allowances and Import Duties in the Balance of Payments of 1957

Table 4. Exports of Goods of the General Budget

Table 5. Exports of Gold (except from 1954 to 1957)

Table 6. Exports of Gold (except from 1954 to 1957)

Table 7. Distribution of Trade by Commodity Class from 1954 to 1957

Table 8. Distribution of Trade by Commodity Class in 1957

Table 9. Foreign Loans by Main Countries (1957)

Table 10. Foreign Loan Outstanding at the end of 1957 and Estimated Payments

Table 11. Public Debt by Individual Issues

Table 12. Foreign Receipts of the Public Service Outstanding at the end of 1957 and Estimated Payments of Improvements

Table 13. Changes in Commercial Reserves and Related Data

Table 14. Reserves Data at the End of 1957

Table 15. Distribution of the Turkish Debt (Commercial Reserves, private loans, credits and awarded public debt)

Table 16. Agreement of Participation in IMF, ICB, ERM, etc. to Countries Except IMF and ICB

Table 17. Balance of Multilateral Payment Agreements Accounts

Table 18. Buying and Selling Rates of Exchange

Table 19. Indemnity Transactions - Foreign Exchange Sold

Table 20. Indemnity Transactions - Foreign Exchange Purchased

Table 21. Specialized Fund Account

Table 22. Closed Accounts

Contents:

- Table 1. Population and its Occupational Structure
- Table 2. Agricultural Production, Acreage Sown, and Yields (1950-1957)
- Table 3. Production of Fruit, Nuts, Olives and Honey
- Table 4. Number of Livestock and Poultry and Production of Milk, Eggs, and Cocoons
- Table 5. Output of Mining (1950-1957)
- Table 6. Import Allocations and Import Requirements in the private Sector in 1957
- Table 7. Breakdown of Revenue of the General Budget
- Table 8. Imports by Major Groups from 1938 to 1957
- Table 9. Exports by Main Groups from 1938 to 1957
- Table 10. Distribution of Trade by Currency Area from 1951 to 1957
- Table 11. Distribution of Trade by Currency Area in 1957
- Table 12. Foreign Trade by Main Countries in 1957
- Table 13. Public Debt Outstanding at the end of 1957 and Schedule of Repayments
- Table 14. Public Debts by Individual Loans
- Table 15. Import Credits of the Public Sector Outstanding at the end of 1957 and Tentative Schedule of Repayments
- Table 16. Changes in Commercial Arrears and Related Data
- Table 17. Short-Term Debt of the Central Bank
- Table 18. Distribution of the Turkish Debt (commercial arrears, private import credits and selected public debt)
- Table 19. Repayment Obligations to IMF, IBRD, Exim Bank, and to Countries Outside OEEC and U.S.
- Table 20. Balance on Bilateral Payment Agreements Accounts
- Table 21. Buying and Selling Rates of Exchange
- Table 22. Deblockage Transactions - Foreign Exchange Sold
- Table 23. Deblockage Transactions - Foreign Exchange Purchased
- Table 24. Equalization Fund Account
- Table 25. Blocked Accounts

Table 1. Population and its Occupational Structure

(In thousands of persons and percentages)

I. Population	Total Number	Rural Population	Percentage of Rural to Total Population
Year:			
1930	14,540	11,133	76.6
1940	17,821	13,475	75.6
1950	20,947	15,568	74.3
1955	24,111	17,247	71.5
1957 (preliminary)	25,504	17,955	70.4
1958 (estimate)	26,232	18,326	69.9
1960 (projected)	27,749	19,085	68.8
II. Percentage of Active Population to Total Population			Percentage
Year:			
1940			54.3
1950			58.3
1960 (projected)			52.5
III. Working population by Occupational Groups in 1955		Thousands	Percentage
Total working population		11,436	100.0
Agriculture, forestry, hunting and fishing		8,783	76.8
Mining and quarrying		57	0.5
Manufacturing industry		711	6.2
Construction industry		192	1.7
Electricity, gas, water and related services		13	0.1
Commerce, banking, insurance		312	2.7
Transport, storage and communication		175	1.5
Services		495	4.3
Other activities		697	6.1

Source: Data supplied by the Turkish delegation, Paris, April 1958.

- 3 -

Table 2. (continued)

Year of harvest	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
III. <u>Yield (in kilos per hectare)</u>								
<u>Cereals, total</u>	<u>942</u>	<u>1,213</u>	<u>1,241</u>	<u>1,295</u>	<u>854</u>	<u>1,029</u>	<u>955</u>	<u>1,195</u>
Wheat	864	1,169	1,194	1,248	765	977	872	1,159
Barley	1,076	1,311	1,379	1,494	960	1,131	1,110	1,387
Rye	908	1,163	1,141	1,125	718	1,014	881	1,068
Oats	1,043	1,135	1,138	1,301	934	965	1,026	1,236
Spelt	763	959	977	945	811	921	894	1,008
Maize	1,058	1,364	1,304	1,224	1,269	1,211	1,190	1,057
Millet	1,080	1,008	1,026	1,240	1,114	1,164	966	1,000
Rice	2,128	2,145	1,939	2,174	2,366	2,125	2,190	1,642
Canary seed	748	1,007	600	901	839	696	790	1,005
Mixed grains	902	1,157	1,271	1,241	794	981	979	1,012
<u>Pulses, total</u>	<u>894</u>	<u>983</u>	<u>1,097</u>	<u>1,034</u>	<u>910</u>	<u>931</u>	<u>936</u>	<u>997</u>
<u>Industrial crops</u>								
Tobacco	727	730	674	740	645	693	674	670
Potatoes	8,022	7,906	8,559	9,542	9,174	10,238	10,000	10,084
Sugar beets	16,781	26,831	22,260	22,243	16,844	17,814	16,347	15,221
Hemp fiber	620	901	1,000	797	868	846	864	875
Opium gum	6	11	10	9	4	7	8	3
Anise	439	435	583	610	500	481	648	689
Cotton lint	264	234	244	230	244	251	259	216
Flax fiber	39	111	90	86	104	214	240	194
Onion	4,014	4,707	5,045	6,487	6,116	6,302	6,347	7,138
Garlic	2,493	2,874	3,294	3,090	3,409	3,400	3,092	2,783
<u>Oilseeds</u>								
Cotton seed	428	480	501	419	447	456	461	432
Sun flower	600	999	893	956	862	896	607	616
Sesame	457	473	515	570	608	639	564	546
Opium seed	354	645	554	599	199	454	650	393
Flax seed	560	617	577	636	460	643	501	555
Hemp seed	349	360	427	319	344	331	376	368
Ground nuts	1,400	2,040	2,348	2,267	2,655	2,656	2,324	2,380
Soya beans	879	730	1,036	866	836	826	881	596
Safflower	712	603	768	814	727	516	603	833
Rape seed	646	933	636	843	615	715	607	823

Source: Data supplied by the Turkish delegation, Paris, April 1958.

Table 4. Number of Livestock and Poultry and Production of Milk, Eggs, and Cocoons

	1950	1956	1957
<u>Number of:</u>			
Sheep (in millions)	23.1	28.0	29.2
Goats (in millions)	14.5	16.5	17.2
Angora goats (in millions)	4.0	5.0	5.6
Cattle (in millions)	10.1	11.5	12.1
Buffaloes (in millions)	0.9	1.1	1.1
Camels (in millions)	0.1	0.6	0.5
Horses (in millions)	1.1	1.3	1.3
Donkeys (in millions)	1.5	1.8	1.8
Mules (in millions)	0.1	0.1	0.1
Chickens (in millions)	19.3	24.2	25.3
Turkeys (in millions)	1.2	1.5	1.5
<u>Production of:</u>			
Milk (in million tons)	3.2	3.7	2.7
Wool (in tons)	30.5	38.6	40.2
Mohair (in tons)	5.8	8.3	9.7
Eggs (in millions)	919.6	1,165.7	1,193.4
Fresh cocoons (in tons)	2.5	2.3	2.8

Source: Data supplied by the Turkish delegation, Paris, April 1958.

Table 5. Output of Mining (1950-1957)

(In tonnage and Index of Production 1950 = 100)

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
I. Tonnage								
Coal (mill. tons)	4.4	4.7	4.8	5.7	5.7	5.5	5.9	5.6
Lignite (million tons)	1.2	1.3	1.4	1.6	2.1	2.4	3.0	...
Chromium ore (thousand tons)	423.0	619.0	807.0	912.0	582.0	649.0	833.0	...
Copper ingot (thousand tons)	11.7	17.5	23.3	23.8	25.2	23.8	24.4	28.0
Iron ore (thousand tons)	233.6	225.8	481.8	497.1	586.2	874.0	930.5	...
Lead-zinc ore (thousand tons)	0.1	1.5	3.0	14.3	19.6	8.3	10.9	14.0
Manganese (thousand tons)	32.2	50.5	51.5	89.9	49.8	50.1	60.8	...
Sulphur (thousand tons)	6.0	7.4	8.4	9.8	10.0	11.5	13.9	13.1
Antimony (thousand tons)	3.2	5.4	2.3	1.7	1.8	3.0	6.6	...
Boracite (thousand tons)	9.8	12.0	13.7	6.4	14.3	42.2	33.5	...
Asbestos (tons)	245.0	80.0	...	...	...	235.0	575.0	...
Mercury (bottles)	--	--	--	--	9.0	29.0	1,079.0	--
Magnesite (tons)	450.0	505.0	891.0	350.0	1,065.0	--	850.0	--
Meerschaum (tons)	265.0	330.0	576.0	537.0	776.0	1,054.0	845.0	...
Emery (tons)	1,421.0	7,363.0	8,239.0	1,135.0	4,802.0	7,099.0	6,363.0	...
II. Indices (1950 = 100)								
Coal	100	108	111	130	131	126	135	129
Lignite	100	104	114	135	173	199	248	...
Chromium ore	100	147	191	216	133	159	197	...
Copper ore	100	150	119	203	216	203	209	154
Iron ore	100	97	206	213	251	374	398	...
Lead-zinc ore	100	1,320	2,770	13,998	17,786	7,502	9,900	1,232
Manganese	100	157	253	279	155	156	169	...
Sulphur	100	123	139	163	166	192	232	218
Antimony	100	168	72	54	55	94	206	...
Boracite	100	123	141	66	147	432	343	...
Asbestos	100	33	...	...	...	96	235	...
Magnesite	100	112	198	78	236	--	189	...
Meerschaum	100	125	217	203	293	398	319	...
Emery	100	518	580	80	338	500	448	...

Source: Data supplied by the Turkish delegation, Paris, April 1958.

Table 6. Continued

	Quantity allocated (kilos)	Allocated (in dollars)	Value	
			Import requirements ^{1/} (in dollars)	Per cent of allocations to requirements
ork	34,140	51,210	150,000	34.1
cesphorus	...	...	105,000	...
electrodes for soldering	6,734,101	87,543	279,000	31.4
parts	1,418	70,900	138,000	51.4
ak and glue	...	...	287,000	...
electrical materials	...	...	833,000	...
lubricants	14,610,200	2,922,000	5,000,000	58.4
tronelle	12,154	55,908	...	...
ize	9,600,000	288,000	934,830	30.8
lvanized pipes	298,254	298,254	...	...
ese	29,000	25,000	...	...
are parts	n.a.	2,800,000	10,000,000	25.0
Total		25,435,658	96,569,830	26.3

Source: Data supplied by the Turkish delegation, Paris, April 1958. These data were prepared by the Union of the Chambers of Commerce, Industry and Exchange.

Based on annual needs on the basis of eight-hour shifts.

Table 7. Continued

Fiscal year (March 1 - Feb. 28)	1956		1957		1958
	Approved	Actual	Approved	Actual	Approved
(vi) <u>Charges or fees</u>	<u>118</u>	<u>88</u>	<u>96</u>	<u>114</u>	<u>123</u>
Real estate registration fees	72	48	50	70	72
Judicial fees	32	28	33	30	32
Notary and consular fees	13	8	11	12	14
Other fees	2	4	2	2	2
3. <u>Other revenue</u>	<u>497</u>	<u>359</u>	<u>529</u>	<u>408</u>	<u>653</u>
Mosul oil	100	0	100	0	100
Monopoly revenue (tobacco, salt, etc.)	227	228	254	248	359
Radio	10	10	10	10	11
Sales of real estate	33	34	33	13	16
Installment receipts from real estate sales	3				
National lottery	18	17	18	19	22
Miscellaneous and other	108	70	114	118	145
<u>Totals</u>					
Direct taxes	984	1,046	1,191	1,176	1,391
Indirect taxes	1,843	1,439	2,286	2,164	2,432
Other revenues	<u>497</u>	<u>359</u>	<u>529</u>	<u>408</u>	<u>653</u>
Total General Budget	<u>3,325</u>	<u>2,943</u>	<u>4,007</u>	<u>3,748</u>	<u>4,476</u>

Source: Data supplied by Turkish delegation, Ankara, June 1958.

- 1/ Including small trades' tax eliminated in 1957.
- 2/ The automobile tax is included in the direct taxes as it is assessed on external signs of wealth rather than on expenditure.
- 3/ The coffee, matches, electricity, gas, and beverages taxes are incorporated since 1957 in the production tax.

Table 9. Exports by Main Groups from 1938 to 1957

Year	I. Value (in IT thousands)										Total
	Grains	Pulses	Fruits and vegetables	Animal products	Forest products	Seeds	Raw materials and industrial crops	Minerals	Semi-manufactures	Other	
1938	15,774	2,709	37,358	10,277	1,311	2,099	62,658	9,035	3,180	546	144,947
1946	56,607	18,593	110,838	66,534	11,361	7,427	121,233	19,772	16,675	3,004	432,094
1947	134,609	24,763	103,024	65,225	12,594	15,006	214,558	32,405	20,192	2,868	625,244
1948	19,240	18,513	85,425	67,807	5,703	48,227	255,650	31,107	16,395	2,971	551,038
1949	13,273	16,544	114,920	77,343	4,445	28,608	376,720	45,210	14,010	2,837	693,910
1950	5,427	11,372	141,690	61,411	7,122	19,577	427,683	42,506	18,473	2,326	737,587
1951	56,697	16,650	110,003	58,658	10,110	29,200	476,007	88,162	29,624	4,248	879,429
1952	248,475	12,562	109,163	41,201	8,049	24,596	406,209	136,553	24,038	5,312	1,016,158
1953	240,416	7,940	104,276	42,743	5,737	28,060	511,174	136,347	29,124	3,094	1,108,971
1954	214,083	2,331	131,200	31,583	3,154	6,138	430,453	84,360	30,909	3,576	937,787
1955	64,640	1,925	175,806	42,458	5,007	6,154	432,998	109,001	35,395	3,985	877,370
1956	81,742	1,496	159,753	36,565	3,453	4,365	389,959	132,171	39,316	5,152	853,972
1957	6,651	--	201,595	30,542	2,217	6,386	566,081	115,489	34,215	3,537	966,713
II. Percentages											
1938	10.8	1.9	25.8	7.1	0.9	1.4	43.3	6.2	0.4	2.2	100.0
1946	13.1	4.3	25.6	15.4	2.6	1.7	28.1	4.6	0.7	3.9	100.0
1947	21.5	4.0	16.5	10.4	2.0	2.4	34.3	5.2	0.5	3.2	100.0
1948	3.5	3.4	15.5	12.3	1.0	8.8	46.4	5.6	0.5	3.0	100.0
1949	1.9	2.4	16.6	11.1	0.6	4.1	54.4	6.5	0.4	2.0	100.0
1950	0.7	1.5	19.2	8.3	1.0	2.7	58.0	5.8	0.3	2.5	100.0
1951	6.4	1.9	12.5	6.7	1.1	3.3	54.2	10.0	0.5	3.4	100.0
1952	24.5	1.2	10.7	4.1	0.8	2.4	40.0	13.4	0.5	2.4	100.0
1953	21.7	0.7	9.4	3.9	0.5	2.5	46.1	12.3	0.3	2.6	100.0
1954	22.8	0.2	14.0	3.4	0.3	0.7	45.9	9.0	0.4	3.3	100.0
1955	7.4	0.2	20.0	4.6	0.6	0.7	49.4	12.4	0.5	4.0	100.0
1956	9.6	0.2	18.7	4.3	0.4	0.5	45.6	15.5	0.6	4.6	100.0
1957	0.7	--	20.8	3.2	0.2	0.7	58.6	11.9	0.4	3.5	100.0

Source: Data supplied by the Turkish delegation, Paris, April 1958.

Table 12. Foreign Trade by Main Countries in 1957

(In thousands of Turkish liras)

	Imports	Exports	Surplus or deficit (-)
I. EPU			
West Germany	151,209	124,955	-36,638
Austria	11,560	14,692	3,132
Belgium	10,981	10,371	-610
Denmark	4,509	4,932	423
France	35,719	65,599	29,880
Netherlands	13,633	14,264	631
United Kingdom	85,748	89,002	3,254
Ireland	2	1,297	1,295
Sweden	12,933	8,259	-4,674
Switzerland	11,491	28,425	16,934
Italy	102,440	87,251	-15,189
Norway	7,303	3,719	-3,584
Portugal	412	122	-190
Greece	1,268	5,349	4,081
Subtotal	449,208	458,237	9,029
<u>Overseas territories</u>			
United Kingdom	6,832	312	-6,520
Netherlands	--	11	11
Portugal	3	--	-3
France	225	1,456	1,231
Subtotal	7,060	1,779	-5,281
II. Soviet area			
East Germany	41,550	54,824	13,274
Bulgaria	4,435	3,839	-596
Czechoslovakia	67,332	54,438	-12,894
Poland	21,538	31,020	9,482
Hungary	16,299	13,632	-2,617
Rumania	4,108	4,584	476
U.S.S.R.	31,382	15,410	-15,972
Total	186,644	177,797	-8,847
III. Other countries with payments agreements			
Finland	17,818	4,685	-13,133
Spain	2,352	5,438	3,086
Yugoslavia	13,819	14,223	404
Israel	26,896	17,316	-9,580
India	13,992	4,012	-9,980
Japan	3,894	4,640	746
Egypt	5,446	9,063	3,617
Brazil	2,221	1,309	-912
Total	86,438	60,686	-25,752

Table 14. Public Debts by Individual Loans

Code No.	Loan	Date of the contract	Term	Interest rate per cent	Amount of the loan	(In LT millions)	
						Outstanding balance at end of 1957	Installment due in 1958
1	German Armament credit (War materials)	12.31.1942	5.15.1953		100,052,544 DM	0	0
2	Soviet credit (machinery)	1.24.1934	6.30.1959		7,196,251 \$	0	0
3	5.5 interest 1938 commercial credit	5.27.1938	12.31.1956	5.5	10,000,000 £	0	0
4	U.K. Armament credit	1.18.1954	3.10.1960		7,500,000 £	25.2	8.4
5	French armament credit	1.18.1954	3.10.1956		225,000 £	0	0
6	3% interest 1940 Gold Loan (55 tons gold credit)	1. 8.1940	12.31.1959	3	15,000,000 £	15.7	7.9
7	3% interest 1940 British clearing release loan	1. 8.1940	12.31.1959	3	2,000,000 £	2.1	1.1
8	3% interest 1940 French clearing release loan	1. 8.1940	12.31.1959	3	264,750,000 FF	0.2	0.1
9	2.5% interest, Marshall credit	11. 2.1948	12.31.1983	2.5	38,000,000 \$	132.6	6.3
10	2.5% interest, Marshall credit	10.27.1950	12.31.1983	2.5	36,000,000 \$	131.9	5.1
11	2.5% interest, Marshall credit	6.13.1950	6.30.1987	2.5	11,200,000 \$	45.5	0.8
12	2.5% interest, Marshall credit	4.20.1955	6.30.1994	2.5	20,000,000 \$	115.5	0
13	Harbor IBRD credit	7. 7.1950	10. 1.1975	4.25	12,500,000 \$	62.7	3.5
14	Harbor IBRD credit	2.26.1954	10. 1.1975	4 7/8	3,800,000 \$	10.7	1.0
15	Silo credit	7. 7.1950	10. 1.1968	3 7/8	3,900,000 \$	102.9	3.3
16	Seyhan Dam Credit	6.18.1952	4. 1.1977	4.75	22,844,000 \$	60.3	5.5
17	Industrial Development Bank credit	10.19.1950	9.15.1955	3.75	9,000,000 \$		
18	Industrial Development Bank credit	10.19.1953	8.15.1968	4 7/8	9,000,000 \$		
19	Maritime commission (8 vessels and 2 tankers)	1947	12.26.1964	3½	6,088,270 \$	7.5	1.3
20	Export-Import Bank credit (State monopoly) (Cibali cigarette factory)	1948	8.15.1953	3.5	3,840,000 \$	2.2	2.2
21	Export-Import Bank credit (Public Works)	1950	3.31.1956	4 3/5	4,400,000 \$	0	0
22	Export-Import Bank credit (State Railways)	1950	12. 9.1955	3.5	13,826,344 \$	0	0
23	Export-Import Bank credit (St.bank)	1950	4.15.1956	3.5	3,120,448 \$	0	0
24	Export-Import Bank credit (St.bank)	1949	10.13.1955	3.5	1,855,757 \$	0	0
25	Export-Import Bank credit (Deulbank)	1949	3. 1.1964	3.5	12,680,444 \$	7.2	1.4

Table 14. (Continued)

Code No.	Loan	Date of the contract	Term	Interest rate per cent	Amount of the loan	(In US millions)	
						Outstanding balance at end of 1957	Installation due in 1958
26	International Monetary Fund	7.12.1952	1.1.1962	0 1/3.3	10,000,000 \$	60.2	22.4
27	Anatolian Railroad Company	8.7.1953			20,000,000 \$		
28	Haydapasa Harbor Company	12.10.1928	2.15.2002		443,757,500 FS	17.8	0.5
29	Ismlr telephone company bonds	12.10.1928	2.15.2002		34,782,783 FS	1.1	0
30	Initial position credit (EPU)	1.24.1938	12.31.1957		2,429,041 KS	0	0
31	Quota credit (EPU)	9.19.1950	--	3 1/8	25,000,000 \$	0	0
32	Demirkopru Dam credit	9.19.1950	--	3 1/8	30,000,000 \$	0	0
33	Kemer Dam credit	4.29.1954	7.1.1963	5	19,000,000 \$	45.5	7.9
34	Hirfari Dam credit	4.28.1954	7.1.1963	5	20,000,000 \$	47.4	8.4
35	Invest Import Bonds (1,500 load wagons)	4.1954	7.1.1963	5	8,500,000 \$	69.0	9.3
36	Societe Nationale Bonds (100 locomotives)	9.26.1952	12.15.1955	2.5	6,400,594 \$	0	0
37	Transatlantic Financial Corporation Bonds (11 ships - U.S.)	1.23.1953					
38	The De Havilland Bonds (7 aircrafts-U.K.)	7.28.1954	1.15.1957	--	3,914,280 \$	0	0
39	Societe Centrale Bonds (rail cars)	11.1954	11.30.1961	5	14,005,000 \$	17.4	4.7
40	Le Petit Pils Bonds (rails)	3.29.1954	2.9.1959	2.5	500,000 \$	0.9	0.6
41	Simon Handling Bonds (Cereal silos)	11.13.1952	12.20.1955	5	2,081,145 \$	0	0
42	Colombian Steel Bonds (Cereal silos)	1.24.1953	3.1955	5	3,221,739 FF	0	0
43	S.A. de construction (Sirkoci railroad)	5.24.1954	2.15.1962	5	6,000,000 \$	29.9	7.7
44	Westinghouse credit (State railroads) (Telecommunication)	3.4.1955	3.1.1961	4.5	6,050,000 \$	12.7	3.8
5	Westinghouse credit (State highways) (equipment vehicles)	3.25.1953	2.18.1955	2.5	7,200,000 \$	0	0
6	Westinghouse credit (Water works) (drilling equipment)	6.17.1955	6.15.1962	5	9,000,000 \$	22.7	2.7
7	Mersin-Tarsus-Adana railroad	6.17.1955	6.15.1962	5	19,662,990 \$	35.6	2.1
8	Hermes Credit (17 excavators)	6.17.1955	6.15.1962	5	5,364,792 \$	10.8	0.6
9	M.A.K. Maschinenbau bonds (6 diesel locomotives)	12.10.1928	5.15.1957	5	2,116,053 FS	0	0
		6.13.1955	8.1.1958	5	1,713,005 IM	0.3	0.3

Table 15. Import Credits of the Public Sector Outstanding at the end of 1957 and Tentative Schedule of Repayments^{1/}

(In millions of U.S. dollars)

	Total outstanding on Dec. 31, 1957	Repayments due in						
		1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964
Germany	30.7	11.3	11.7	6.3	1.4	0.0 ^{2/}	--	--
France	15.2	5.2	5.0	3.6	1.3	0.0 ^{2/}	--	--
Italy	19.9	6.3	6.5	4.5	1.9	0.7	--	--
United Kingdom	2.4	2.4	--	--	--	--	--	--
Austria	1.0	0.4	0.4	0.0 ^{2/}	0.0 ^{2/}	--	--	--
Sweden	15.5	3.4	2.5	2.5	1.7	1.7	1.8	1.8
Czechoslovakia	3.2	1.6	0.9	0.4	0.3	--	--	--
United States	1.7	0.8	0.2	0.4	0.3	--	--	--
Netherlands	10.3	1.6	1.8	1.9	2.2	2.8	--	--
Finland	3.2	2.0	1.2	--	--	--	--	--
Poland	5.2	0.5	1.5	1.2	0.8	0.8	0.4	--
Switzerland	0.1	0.0 ^{2/}	0.0 ^{2/}	--	--	--	--	--
Total	108.6	35.5	31.9	21.0	10.0	6.1	2.2	1.8

Source: Data supplied by Turkish delegation, Paris, April 1958.

^{1/} These were preliminary figures released in April 1958 and subsequent calculations have led to revisions.

^{2/} Less than U.S. \$100,000.

Table 17. Short-Term Debt of the Central Bank

(In millions of U.S. dollars)

Outstanding at end of	Dec. 1956	Dec. 1957	April 1958
Federal Reserve Bank of New York	25	-	-
The Chase Manhattan Bank of New York	29	37	39
First National City Bank of New York	10	15	14
First National City Bank of New York (Boston)	-	5	5
Bank of America, San Francisco	20	20	19
Bank for International Settlements	26	30	30
Union de Banque Suisse	6	10	11
Société de Banque Suisse	2	3	3
Crédit Suisse	2	1	1
Banca Commerciale	3	2	1
Hollandse Bank Uni	1	1	-
Herman Spierer	-	-	1
Ottoman Bank (credit)	6	6	6
Ottoman Bank (advances)	6	6	7
Bank of France	-	-	3
Total	136	135	139

Source: Data supplied by Turkish delegation, Ankara, June 1958.

Table 19. Repayment Obligations to IMF, IBRD, Ex Im Bank,
and to Countries outside CEEC and U.S.

(In millions of U.S. dollars)

	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969- 2002	Total
IMF	8	3	3	4	4	-	-	-	-	-	-	-	22
IBRD	5	5	6	6	6	6	6	6	5	5	5	26	87
Ex Im Bank	3	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Others	11	10	5	1	1	1	-	-	-	-	-	5	34
	26	20	15	12	11	7	6	6	5	5	5	30	148

Source: Derived from information supplied by Turkish delegation, Ankara, June 1958.

Table 20. Balance on Bilateral Payment Agreements Accounts ^{1/}

(In millions of U.S. dollars)

	As of end of 1955	As of end of 1956	As of end of 1957
Czechoslovakia	0.3	- 4.4	0.0
Finland	- 9.5	- 4.3	- 5.2
Israel	- 1.8	- 1.4	- 6.4
Hungary	1.0	0.8	- 0.8
Poland	1.1	3.3	2.9
Yugoslavia	- 5.3	- 3.3	- 3.0
Japan	1.1	- 0.2	0.5
Spain	- 4.6	- 1.1	- 0.8
Egypt	- 1.2	0.0	0.8
Brazil	- 3.1	- 1.0	0.0
Rumania	- 0.4	0.3	0.3
Bulgaria	- 1.0	0.2	- 0.5
U.S.S.R.	0.2	0.7	- 0.1
Total	-23.3	-10.4	-12.4

Sources: SM/57/61 and data supplied by Turkish delegation, Paris, April 1958.

^{1/} The minus sign indicates debit balances.

Table 22. Deblockage Transactions

Foreign Exchange Sold

(In Turkish liras)

	January 1, 1957 to December 31, 1957	January 1, 1958 to March 31, 1958
Earnings of agents in Turkey of foreign companies	5,416,850	696,458
Earnings of foreign airlines	28,912,387	7,478,404
Profits and proceeds of liquidation of enterprises established with the foreign exchange brought from abroad	1,037,483	10,000
Services	872,913	268,265
Foreign sportsmen and entertainment troupes	3,401,435	867,902
Trade-marks, patents, etc.	440,611	98,790
Business travel	6,732,882	1,146,563
Spare parts, printed matter, medicines	3,921,980	2,062,135
Travel for medical treatment, tourism, etc.	10,106,207	2,289,667
Aids, donations, etc.	1,674,820	547,647
Other payments	<u>6,235,124</u>	<u>2,858,281</u>
Total	68,752,692	18,324,112

Source: Material submitted to Fund Mission, June 1958.

Table 24. Equalization Fund Account
(In Turkish liras)

	Payments to exporters	Collections from importers
<u>Balance</u> - December 31, 1956	<u>54,973,098</u>	<u>27,513,628</u>
Transactions during 1957	39,486,760	6,889,382
<u>Balance</u> - December 31, 1957	<u>94,459,858</u>	<u>34,403,010</u>
Transactions between January 1 and April 30, 1958	11,722,203	1,493,139
<u>Balance</u> - April 30, 1958	<u>106,182,061</u>	<u>33,902,149</u>

Source: Material submitted to Fund Mission, June 1958.

Table 25. Blocked Accounts
(In Turkish liras)

Outstanding balance as of end of 1956	Amount paid into the account	Transactions during 1957		Outstanding balance as of end of December 1957	
		Amount paid from the account	Amount paid from the account		
		For export	For internal use		
Amount arising from non-commercial transactions	15,560,514	14,598,073	4,086,293	6,259,591	19,812,703
Amount arising from commercial transactions	<u>3,264,196</u>	<u>53,379,545</u>	<u>46,117,229</u>	<u>2,673,329</u>	<u>7,253,183</u>
Total	18,824,710	67,977,618	50,203,522	8,932,920	27,065,886

Source: Material submitted to Fund Mission, June 1958.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz, Bedia Turgay Ahmad. (1976), **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)**. Birinci Baskı. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Ahmad, Feroz. (1977), **Turkish Experiment in Democracy 1950-1975**. London: The Royal of International Affairs by C. Hurst & Company.
- Aloba, Bilge, İlkin, A. Rasih. (1973), **Türkiye’de İktisadi Politikanın Gelişimi 1923-1973**, İstanbul.
- Aktan, Reşat. (1996), **Türkiye Ziraatında Prodüktivite**. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi.
- Aydemir, Şevket Süreyya. (1999), **Menderesin Dramı:1899-1960**. Yedinci Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya. (1996), **İkinci adam: İsmet İnönü**. Üçüncü Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Belen, Fahri. (1960), **Demokrasiden Diktatörlüğe**. İstanbul.
- Boratav, Korkut. (1998), **Türkiye İktisat Tarihi**. Birinci Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, Korkut. ‘IMF Reçeteleri ve İktisat Politikası Deneyleri’. **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**. Cilt: 19, Sayı:182.
- Buğra, Ayşe. (1995), **Devlet ve İş Adamları**. İkinci Baskı. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Dağlı, Nurhan, Belma Aktürk. (1988), **Hükümetler ve Programları 1923-1988**. Birinci Cilt. Ankara.
- Demir, Gülten. (1994), **Devlet Ekonomi İlişkisinde Dönüşüm**. İstanbul: İktisat Yayınevi.

- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (2000), **1923-1998 İstatistik Göstergeler**, Ankara.
- DİE. (1973), **Türkiye Milli Gelir ve Harcamaları 1948-1972**, Ankara.
- DİE. (1968), **Sanayi ve İşyeri Sayımı, İmalat Sanayi 1964**. Ankara.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. **Devreler İtibariyle Türkiye'ye Yapılan, ECA, MSA, FOA Yardımları**. Ankara.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. **Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın Beyanatu**, Dosya No: 030.01.88.533.123.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. **ABD Büyük Elçiliğinin Muhtırası**, 13.03.1956. 030.65.380. E4.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. **Mükhassis Müşavirlik Tarafından, Memleketin İktisadi ve Mali Vaziyetine Dair Hazırlanan İstatistiklerin Müsteşarlığa Sunulduğu Rapor**, Dosya No: A15, 030.01.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. **Zirai Üretim (1949-1957)**, A. 030.01.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. **Devlet Borçları (1946-1955)**, A 115. 30.1.0.0., 29.170.2.
- Doğan, Yalçın. (1986), **IMF Kıskaçında Türkiye (1946 –1980)**. İkinci Baskı. İstanbul: Tekin Kitabevi.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1977), **Genel Enerji, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara.
- Eroğlu, Hamza, (1977). **Türk Devrim Tarihi**, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.
- FAO. (1962), **Türkiye Raporu 1959**. Fritz Baade başkanlığında F.A.O. Heyeti tarafından hazırlanmıştır. Ankara.
- Gülalp, Haldun. (1983), **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**. Ankara, Yurt Yayınları.
- Gönenç, Erol. (1998), **Cumhuriyetin 75. yılında Türkiye Ekonomisi: Dünya Ekonomisi özel eki**. İstanbul : Dünya Yayıncılık.

- Han, Ergül, (1978). **Türkiye’de Sanayileşme ve Stratejileri**. Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi.
- Hatiboglu, Zeyyat. (1995), **Bilinmeyen Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.
- Hershlag, Z.Y.. (1958), **Turkey: An Economy in Transition**. The Hauge: Van Keulen.
- İGM. (1962), **Aylık İstatistik Bülteni**, No: 72, 82, 84. Ankara.
- IMF. (1958), International Monetary Fund Turkey Part I, Part II: **“The Stabilization Program of the Turkish Government”** Prepared by the European Department and the Exchange Restrictions Department; Approved by I. S. Friedman and E. Sturc. and **Turkish Memorandum**.
- Kazgan, Gülten. (1999), **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**. Birinci Baskı. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kazgan, Gülten, Kazgan, Haydar. (1964), **Türkiye’de Maliye Politikası 1950-1960**. Birinci Baskı. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Karpat, Kemal. (1996), **Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal-Ekonomik-Kültürel Temelleri)**. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Karluk, Rıdvan. (1996), **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Beta Yayınları.
- Killick, Tony. (1995), **IMF Programmes in Developing Countries**. London: New York, NY : Routledge.
- Kızılaylalı, Hüsnü. ‘Türkiye’de İstikrar Programları ve IMF’. **Cumhuriyet**, 21.10.1999.
- Kongar, Emre. (1995), **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Köksal, Rasih İlkin, Aloba, Bilge. (1973), **Türkiye’de İktisadi Politikanın Gelişimi 1923-1973**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maliye Bakanlığı. **1976 Bütçe Gelirleri Yılığ**, Ankara.

- Minkari, Ali Esen. (1993), **1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme**. Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Minister of Finance. (1959), **Budget Speech 1959**. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Nadi, Nadir. (1961), **Atatürk İlkeleri Işığında Uyarlamalar: Bir İflasın Kronolojisi 1950-1960**. İkinci Baskı, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Nicolls, W. H.(1955), "Investment in Agriculture in Underdeveloped Countries", **American Review, Papers and Proceeding**, Vol: XIV, May, No: 2, ss. 67.
- Oral, Sander. (1989), **Siyasi Tarih (I. Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e kadar)**, Ankara: İmge Kitapevi.
- Öksüz, Suat. (1980), **Türkiye'de PARA VE DIŞ DENGE İlişkisi (Bir Parasal Yaklaşım Modeli Denemesi)**. Eskişehir: E.İ.T.İ.A. Yayınları.
- Parasız, İlker. (1998), **1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İlker. (2003), **Para Politikası (Türkiye Uygulamaları)**. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İlker. (2004), **Türkiye Ekonomisi**. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Rozaliyev, Y. N.. (1979), **Türkiye'de Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri**. İstanbul: Belge Yayınları.
- Saybaşı, Kemali. (1992), **İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye**. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Sarol, Mükerrerem. (1983), **Bilinmeyen Menderes**. İstanbul : Kervan Yayınları.
- Schadler, Susan. (1995), **IMF Conditionality: Experience Under Stand-by and Extended Arrangement**. Washington, DC : International Monetary Fund.
- Sertel, Yıldız. (1969), **Türkiye'de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız**. İstanbul: Ant Yayınları.
- Sertel, Sabiha. (1969), **Roman Gibi: (anılar)**. İstanbul: Ant Yayınları.

- Singer, Morris. (1978), *The Economic Advance of Turkey 1938-1968*. Ankara: Turkish Economic Society Publication.
- Soysal, İsmail. (2000), *Türkiye'nin Uluslararası Siyasi Bağlantıları 1945-1990*. Cilt II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şahin, Hüseyin. (2002), *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Tekeli, İlhan, İlkin, Selim. (1993), *Türkiye ve Avrupa Topluluğu Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'nın Türkiye'ye Yaklaşımı*. İstanbul: Ufuk Dizisi.
- Toker, Metin. (1967), *İsmet Paşayla 10 Yıl (1954-1964)*. Ankara.
- Topuz, Hıfzı. (1967), *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tökin, Fûrizan Hüsrev. (1965), *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965*. İstanbul: Elif Yayınları.
- Turgut, Serdar. (1991), *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi Ekonomik Kalkınma Süreçleri Üzerine Bir Deneme*. Ankara.
- Ülman, Haluk, Gönlübol, Mehmet, Sezer Duygu, (1969). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Ankara: A.Ü., S.B.F. Yayınları.
- Yaşa, Memduh. (1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*. Akbank Kültür Yayınları, İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Yavuzalp, Ercüment. (1991), *Menderes'le Anılar*. Ankara : Bilgi Yayınevi.
- Yenal, Oktay. (2001), *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayınları.
- Yerasimos, Stefanos. (1980), *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye*. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Yerasimos, Stefanos. (1992), *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1958), *Başvekil Adnan Menderes'in 1958 Bütçe Müzakerelerindeki Konuşmaları*, Ankara: Basın-Yayın ve Turizm Vekaleti.

TBMM. Celal Bayar'ın Nutku, İ:1 01.11.1954 C:1, 10. Devre.

TBMM. Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun Taahhuk Ettirilen Dış Yardımlarla Alınan İktisadi Tedbirlere Ve Dış Politikaya Dair Beyanatı. İ:87 21.08.1958 C:1.

Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları. 1956, 1957, 1958, 1963 İktisadi Raporları, Ankara.

Gazete ve Dergiler:

Cumhuriyet Gazetesi, 1955-1960.

Forum Dergisi, 1956-1960 .

Resmi Gazeteler, 1950, 1953, 1954, 1955, 1956, 1958 ilgili sayıları.

Yön Dergisi, "Resmi Sektör Bankalarının İşleyişindeki Aksaklıklar", 25.06.1962.